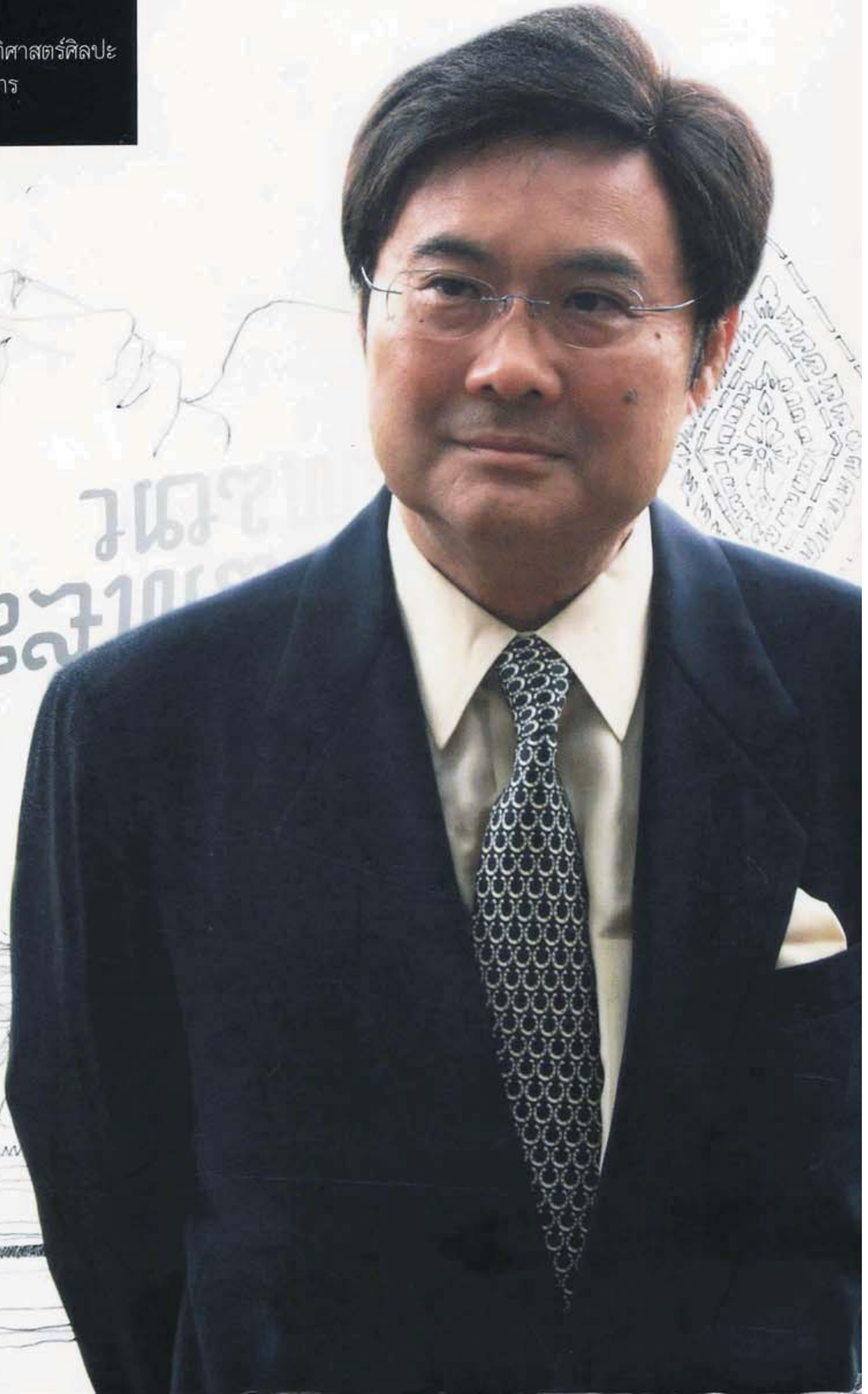

ประวัติศาสตร์ศิลปะ ที่ต้องจารึก

รวมบทความวิชาการด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ
เนื่องในโอกาสเกษียณอายุราชการ
รศ.ดร. พิริยะ ไกรฤกษ์

Festschrift for
Piriya Krairiksh's

60th
year

แดง อ
พรรค ๕๓
พรรค
พรรค

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลของพระองค์
ในพระบรมมหาราชวัง:
ความรู้ที่ต้องเปลี่ยนแปลง ความขัดแย้งที่ต้องวิเคราะห์

พิชญา สุ่มจินดา

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในพระบรมมหาราชวัง: ความรู้ที่ต้องเปลี่ยนแปลง ความขัดแย้งที่ต้องวิเคราะห์

พิชญา สุ่มจินดา

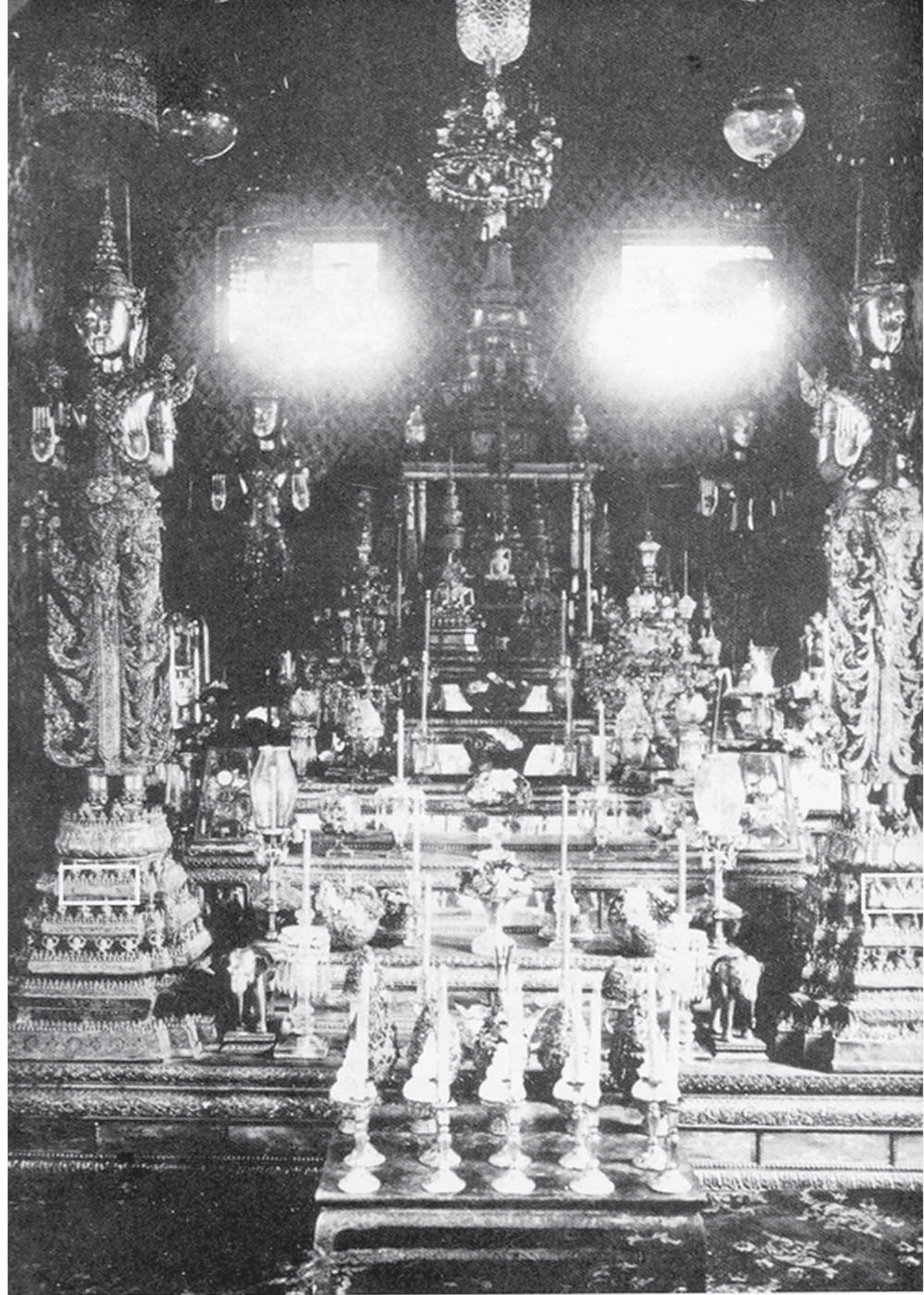
บทคัดย่อ

เป็นการศึกษาที่ต้องการทบทวนคำอธิบายเรื่องพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ ที่ประดิษฐานในพระบรมมหาราชวังขนาดเท่าคนจริง จำนวน ๑๔ องค์ คือในหอพระสุลาลัยพิมาน หมู่พระมหามณเฑียร ๔ องค์ และบนฐานชุกชีของพระพุทธรูปมหาภิณวัตรูปปฏิมากร (พระแก้วมรกต) ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ๑๐ องค์ เนื่องจากค้นพบว่าคำอธิบายประวัติและรัชสมัยที่สร้างพระพุทธรูป ไม่ตรงและไม่สอดคล้องกับฝีมือช่างและรูปแบบศิลปกรรมขององค์พระพุทธรูปนั้นๆ ผู้เขียนจึงได้สืบค้นข้อมูลใหม่ทั้งหมดจากหลักฐานเอกสารตัวเขียน เอกสารจดหมายเหตุ บันทึก และพระราชพงศาวดารฉบับต่างๆ และใช้วิธีวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ เพื่อวิพากษ์แหล่งที่มาของคำอธิบายเรื่องพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์แบบเดิมว่าคลาดเคลื่อนและจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเปลี่ยนแปลงใหม่ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจถึงความเป็นมา พระนาม ประวัติการสร้างรูปแบบศิลปะที่ตรงกับพระพุทธรูปแต่ละองค์ และจะได้เข้าใจถึงกระบวนการและแบบแผนการสร้างพระพุทธรูปในแต่ละรัชสมัยได้ถูกต้อง คำอธิบายที่สอดคล้องกันกับองค์พระพุทธรูปนี้ จะเป็นพื้นฐานการศึกษาถึงคุณค่าและความหมายของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ต่อไป โดยเฉพาะในเรื่องคติความเชื่อทางศาสนาที่สามารถเชื่อมโยงได้ถึงอุดมคติของสถาบันพระมหากษัตริย์ในยุครัตนโกสินทร์

Abstract

The purpose of this article is to reconsider the present knowledge of fourteen life-size standing Buddha Images Dressed in Royal Attire. Four are in the Ho Phra Sulalai Phiman Chapel in the Grand Palace and the remaining ten are in the Ubosatha Hall of Wat Phra Sri Ratanasasadaram, standing on the same elevated platform of the Emerald Buddha.

It is evident, that the present knowledge concerning their history and dates do not correspond, coincide, nor conform, to the style, craftsmanship and the overall appearances of each individual image. Thus, it is necessary to re-examine their traditional datings, be they from written records, or the various versions of the Royal Chronicles. By the process of historical analysis, it is possible to derive at the sources of the divergence and misleading outcome. Hence, the necessity for a reconsideration. This revision would enable us to identify the correct names of the images, history and dates, so as to place each image within the context of each reign. Moreover, the methodology used here could be taken as standard procedure for the study of Buddha Images Dressed in Royal Attire and their role in the Buddhist religion as well as the ideology of kingship of the early Bangkok period.

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ ๔ องค์ ในหอพระสุลาลัยพิมาน หมู่พระมหามณเฑียร พระบรมมหาราชวัง
(ภาพถ่ายเก่าประมาณรัชกาลที่ ๕) โปรดสังเกตุว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์
ทางด้านหน้าทั้ง ๒ องค์ มีจารึกที่ฐานด้วย ซึ่งไม่ปรากฏแล้วในปัจจุบัน

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในพระบรมมหาราชวัง: ความรู้ที่ต้องเปลี่ยนแปลง ความขัดแย้งที่ต้องวิเคราะห์

พิชญา สุ่มจินดา*

ความนำ**

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ คือ พระพุทธรูปทรงเครื่องที่สร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็น “รูปแทนพระองค์” พระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์ เรียกเป็นภาษาสามัญว่า “พระแทนตัว” ไม่ว่าจะสูงใหญ่เล็กเพียงใด สูงเท่าตัวคนจริงๆ ที่เรียกว่า “พระเท่าตัว” หรือจะมีขนาดเล็กเล็กเพียงใดก็ตาม หากมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเป็นรูปแทนพระองค์แล้ว ย่อมอยู่ในขอบข่ายของพระพุทธรูปฉลองพระองค์ทั้งสิ้น

บทความนี้มุ่งศึกษาพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ซึ่งประดิษฐานในพระบรมมหาราชวัง เฉพาะองค์ที่มีความสูงเท่าคนจริงๆ ประดิษฐานในหอพระสุลาลัยพิมาน หมู่พระมหามณเฑียร ในพระบรมมหาราชวัง ๔ องค์ (ภาพประกอบหน้า ๔๐) (แผนผังที่ ๑) และบนฐานชุกชีของพระพุทธรูปมหายานรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (ต่อไปจะเรียกว่า พระอุโบสถ) อีก ๑๐ องค์ (ภาพประกอบหน้า ๔๐) (แผนผังที่ ๒) รวม ๑๔ องค์ เนื่องจากการศึกษางานเขียนเกี่ยวกับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในพระบรมมหาราชวังในบทความเรื่อง พระพุทธปฏิมากรฉลองพระองค์ของ ม.ร.ว. แสงสุรย์ ลดาวัลย์ (แสงสุรย์ ๒๕๑๔) และหนังสือ พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง ของ ม.ร.ว. สूरียวุฒิ สุขสวัสดิ์ (สุूरียวุฒิ ๒๕๓๕) ได้ทำให้ผู้เขียนบังเกิดข้อสงสัยขึ้น ๒ ประการด้วยกัน กล่าวคือ

* ผู้เขียนขอขอบพระคุณ รศ. ดร. พิริยะ ไกรฤกษ์ ที่กรุณาเอื้อเฟื้อภาพประกอบอันทรงคุณค่า คุณวารุณี ไอลงการมย์ แห่งสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในฐานะบรรณาธิการที่ช่วยตรวจคุณภาพของบทความ คุณวิรินทร์ วิมล ผู้ช่วยค้นคว้าและคัดลอกเอกสาร คุณสหรัฐ ฤทธิยานิชกุล ช่วยจัดเรียงภาพประกอบ และที่ขาดไม่ได้ ขอขอบคุณอาจารย์ชัชพล ไชยพร คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ช่วยแสดงความคิดเห็น และขอแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่องานชิ้นนี้

** หมายเลขในวงเล็บ หลังพระพุทธรูปแต่ละองค์ในบทความให้ดูภาพประกอบตั้งแต่นำหน้า ๑๒๖ - ๑๔๒

ประการแรก ข้อมูลประวัติและรัชสมัยที่สร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในพระอุโบสถแต่ละองค์ไม่ตรงกับฝีมือช่างที่ปรากฏ เช่น พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี^๑ (๒.๔) และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระศรีสudarักษ์^๒ (๒.๓) สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๕๒/ค.ศ. 1782 - 1809) เอกสารให้ข้อมูลว่าพระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์นี้สร้างขึ้นในรัชสมัยดังกล่าว แต่ถ้าพิจารณาจากฝีมือช่างแล้วกลับเทียบได้กับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่สร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๙๔/ค.ศ. 1824 - 1851) เป็นต้น

ประการต่อมา คือ ประวัติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในหอพระสุลาลัยพิมาน ๔ องค์ คือ พระพุทธจักรพรรดิ (๑.๑) พระพุทธจุลจักร (๑.๒) พระพุทธนฤมิตร (๑.๓) และพระพุทธรังสฤษฎ์ (๑.๔) ล้วนมีข้อมูลที่ไม่ตรงกันและไม่ปรากฏที่มาของข้อมูลด้วย เช่น ในหนังสือ พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง ระบุว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างพระพุทธจักรพรรดิเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ของพระองค์เอง และทรงสร้างพระพุทธจุลจักรเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก (สุริยวุฒิ ๒๕๓๕, ๙) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสร้างพระพุทธรูปทรงพระราชาธิศถวายสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และทรงสร้างพระพุทธรังสฤษฎ์เป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ของพระองค์เอง (สุริยวุฒิ ๒๕๓๕, ๙๙) แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าหนังสือเล่มดังกล่าวไม่ได้ให้ที่มาของข้อมูลเหล่านี้ไว้ นอกจากนี้ ข้อมูลดังกล่าวก็ยังไม่ตรงกับที่ สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพทรงพระอธิบายถวายสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ หลังจากมีลายพระหัตถ์ลงวันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ (ค.ศ. 1738) ทูลถามสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพเรื่องพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในหอพระสุลาลัยพิมานว่า

^๑ พระนามเดิมว่าสา ประสูติในสมัยอยุธยาตอนปลาย เป็นพระธิดาของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก (ทองดี) และสมเด็จพระมหาชนนี (ดาวเรือง) ร่วมพระชนกและพระชนนีเดียวกับรัชกาลที่ ๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๒ (ค.ศ. 1799) (ดู กรมศิลปากร ๒๕๓๖, ๑)

^๒ พระนามเดิมว่าแก้ว ประสูติในสมัยอยุธยาตอนปลาย เป็นพระธิดาของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก (ทองดี) และสมเด็จพระมหาชนนี (ดาวเรือง) ร่วมพระชนกและพระชนนีเดียวกับรัชกาลที่ ๑ และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๒ (ค.ศ. 1799) (ดู กรมศิลปากร ๒๕๓๖, ๑)

ในหอพระสุลาลัยพิมาน มีพระพุทธรูปห้ามสมุทรทรงเครื่องอยู่ ๔ องค์เหมือนกัน แต่สูงถึง ๒ เมตร (วา ๑) องค์หน้าตะวันออก จารึกพระนามว่า “พระพุทธรณภูมิตร” ทราบว่าเป็นพระฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ถ่ายหล่อจำลองไปตั้งไว้ที่หน้าพระอุโบสถวัดอรุณราชวรารามก็องค์หนึ่ง องค์หน้าตะวันตก จารึกพระนามว่า “พระพุทธรังษลฤดี” ทราบว่าเป็นพระฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อีก ๒ องค์ซึ่งอยู่เบื้องหลังไม่มีพระนามจารึก ฝ่าพระบาททรงทราบหรือไม่ว่าเป็นพระฉลองพระองค์ของพระองค์ใด (สาส์นสมเด็จ เล่มที่ ๑๔, ๑๖๔ - ๑๖๕)

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพมีลายพระหัตถ์ตอบว่า

พระพุทธรูปฉลองพระองค์ในหอพระสุลาลัยพิมาน ๔ องค์นั้น หม่อมฉันก็ได้เคยเห็น แต่ไม่เคยนึกดังตรัสชวนให้คิดวินิจฉัยัย หม่อมฉันเข้าใจว่าพระพุทธรูป ๒ องค์ที่ตั้งแถวหลังนั้น องค์ ๑ เป็นพระฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ แน่ หม่อมฉันนึกว่าดูเหมือนมีพระนามว่า “พระพุทธรจักรพรรดิ” (คงหมายปางเมื่อทรงกระทำพุทธปาฏิหาริย์ทรงมานท้าวมหาชมพู) อีกองค์ ๑ ซึ่งตั้งเป็นคู่กันนั้น ก็มีทางสันนิษฐานได้ทางเดียวแต่ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงสร้างอุทิศถวายแด่สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก เพราะฉะนั้นถึงรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงทรงสร้างพระพุทธรจักรพรรดิ ถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงสร้าง “พระพุทธรณภูมิตร” และถึงรัชกาลที่ ๔ ทูลกระหม่อมทรงสร้าง “พระพุทธรังษลฤดี” อุทิศถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ก่อนก่อนเจริญรอยต่อกันมา (แต่เรื่องพระนามพระฉลองพระองค์ หม่อมฉันจะทูลวินิจฉัยัยในที่อื่นต่อไปข้างหน้า) (สาส์นสมเด็จ เล่มที่ ๑๔, ๑๖๔ - ๑๖๕)

เรื่องพระพุทธรูปฉลองพระองค์ในหอพระสุลาลัยพิมานนี้ ม.ร.ว. แสงสุรย์เองก็กล่าวถึงในบทความของท่านแต่เพียงสังเขปเท่านั้น แต่ที่น่าสนใจก็คือ มีข้อความตอนหนึ่งซึ่ง ม.ร.ว. แสงสุรย์ได้กล่าวถึงเอกสารฉบับหนึ่งที่ท่านใช้เป็นข้อมูลในการเรียบเรียงบทความ เรื่อง พระพุทธปฏิมากรฉลองพระองค์ ดังนี้

แต่ก่อนนานมาแล้ว ผู้เขียนเคยเข้าใจว่าพระพุทธปฏิมากรทรงเครื่องต้นแบบกษัตริย์ทั้งองค์ใหญ่องค์น้อยที่ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และในหอพระสุลาลัยพิมาน เป็นพระพุทธปฏิมากรฉลองพระองค์ทั้งสิ้น ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ ท่านรองราชเลขาธิการ (นายภาวสบุญนาค) ได้กรุณาเอาเอกสารที่เขียนอธิบายเกี่ยวกับพระพุทธปฏิมากร

ทรงเครื่องกษัตริย์ที่มีอยู่ในหอสมุดหลวงออกมาให้ดู ในเอกสารนั้นให้คำอธิบายไว้ชัดเจนว่า พระพุทธปฏิมากรฉลองพระองค์คือพระเทอตัว... พระพุทธยอดฟ้า และพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระพุทธปฏิมากรสี่องค์ในหอพระสุราลัยพิมาน... มิใช่พระพุทธปฏิมากรฉลองพระองค์ หากเป็นพระพุทธปฏิมากรพิเศษ จึงได้เข้าใจถูกต้องแต่บัดนั้นมา... (แสงสุรย์ ๒๕๑๔, ๗๙) (เน้นโดยผู้เขียน)

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ข้อมูลเกี่ยวกับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์นั้น ม.ร.ว. แสงสุรย์ได้เรียบเรียงจากเอกสารที่นายภาวาส บุนนาค นำมาจากหอสมุดหลวงอีกทีหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้เขียนจึงพยายามค้นหา “หนังสือหอหลวง” ที่ส่วนใหญ่ย้ายไปเก็บรักษาไว้ในห้องเอกสารตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติแล้ว จนพบเอกสารอันมีเนื้อหาตรงกับที่ ม.ร.ว. แสงสุรย์ใช้ในการเรียบเรียงบทความของท่าน ระบุชื่อไว้บนหน้าปกว่า “ว่าด้วยพระพุทธปฏิมากรฉลองพระองค์”

ในคราวเดียวกันนี้เองผู้เขียนยังได้พบเอกสารอีกชุดหนึ่งสังกัดอยู่ในกลุ่มเอกสารหมู่ตำนานของห้องเอกสารตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ คือ เรื่อง พระพุทธบุษยรัตน์ มีด้วยกันทั้งหมด ๓ เล่ม โดยเล่ม ๒ ของเอกสารฉบับนี้ได้กล่าวถึงเรื่องพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ไว้ด้วย และให้ข้อมูลของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่ต่างจากเอกสาร ว่าด้วยพระพุทธปฏิมากรฉลองพระองค์ อย่างสิ้นเชิง ดังนั้น เมื่อเอกสารที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์มีข้อมูลที่ขัดแย้งกัน ผู้เขียนจึงต้องพิจารณาซึ่งน้ำหนักเปรียบเทียบว่าเอกสารทั้ง ๒ ฉบับมีความน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงไร และฉบับใดมีความน่าเชื่อถือของข้อมูลมากกว่ากัน

บทความนี้จึงเป็นการผสมผสานกันระหว่างการวิเคราะห์และวิพากษ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์และศิลปะด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์และวิธีการทางประวัติศาสตร์ศิลปะ ในด้านประวัติศาสตร์นั้นผู้เขียนจะได้ตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของเอกสารทั้ง ๒ ฉบับ คือ เอกสาร ว่าด้วยพระพุทธปฏิมากรฉลองพระองค์ และ เรื่อง พระพุทธบุษยรัตน์ เล่ม ๒ เพื่อประเมินว่าเอกสารฉบับใดมีความคลาดเคลื่อนของข้อมูล และเอกสารใดมีความน่าเชื่อถือของข้อมูลมากที่สุดสมควรแก่การพิจารณาเพื่อนำไปใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงต่อไป จากนั้นจึงเป็นการวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ศิลปะด้วยการนำเอกสารที่ผ่านการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลแล้วมาเปรียบเทียบกับฝีมือช่างของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์แต่ละองค์ เพื่อใช้รูปแบบทางศิลปะเป็นตัวตรวจสอบ

อีกทีหนึ่งว่า เอกสารได้ให้ข้อมูลของรัชสมัยที่สร้างสอดคล้องกับฝีมือช่างที่ปรากฏว่าเป็นของรัชสมัยนั้นหรือไม่ แล้วจึงเชื่อมโยงพระนามของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระนามของพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศ์ที่ทรงมีพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์เข้ากับข้อมูลที่ได้รับจากเอกสารและการเปรียบเทียบรูปแบบทางศิลปะประกอบกันให้สอดคล้องกับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทั้งหมด ๑๔ องค์ ต่อไป

สำหรับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทั้ง ๑๔ องค์นั้น ผู้เขียนได้จำแนกออกเป็น ๒ กลุ่มตามสถานที่ประดิษฐานและกำหนดหมายเลขของแต่ละองค์ไว้ ดังนี้

กลุ่มแรก คือ พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในหอพระสุลาลัยพิมาน ๔ องค์ มีหมายเลขตั้งแต่ องค์ที่ ๑.๑ - ๑.๔ (โปรดดูแผนผังที่ ๑ ประกอบ)

กลุ่มที่ ๒ ได้แก่ พระพุทธรูปในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ๑๐ องค์ มีหมายเลขตั้งแต่ องค์ที่ ๒.๑ - ๒.๑๐ (โปรดดูแผนผังที่ ๒ ประกอบ)

หมายเลขของพระพุทธรูปแต่ละองค์จะใช้เป็นหมายเลขภาพประกอบด้วย โดยจะระบุไว้ในวงเล็บท้ายพระนามของพระพุทธรูป เช่น พระพุทธจักรพรรดิ (๑.๑) และถ้าต้องการกล่าวถึงรายละเอียดของพระพุทธรูปองค์นั้นเป็นการเฉพาะก็จะระบุเป็นหมายเลขของพระพุทธรูปแต่ละองค์ตามด้วยเลขลำดับภาพ ซึ่งแต่ละองค์จะมีด้วยกัน ๓ ภาพ เช่น พระพุทธรูปองค์ที่ ๑.๑ ก็จะมีภาพ ๑.๑.๑, ๑.๑.๒ และ ๑.๑.๓ เช่น ชายไหวชายแครงของพระพุทธจักรพรรดิ (๑.๑.๓) เป็นต้น

สำหรับพระนามของพระพุทธรูปแต่ละองค์ที่ใช้อธิบายภาพประกอบนั้น จะมีทั้งพระนามเดิมและพระนามที่ได้จากการวิเคราะห์ใหม่ควบคู่กันตามลำดับ เช่น ๑.๑ พระพุทธจักรพรรดิ/พระพุทธเพชรรัตน์

รู้จักเอกสาร “ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์”

ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์ทั้ง ๑๔ องค์ อันเป็นที่รับทราบและยอมรับกันในปัจจุบัน เมื่อสืบค้นที่มาที่ไปแล้วก็เห็นได้อย่างชัดเจนว่า ส่วนใหญ่ล้วนมีที่มาจากเอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ แทบทั้งสิ้น ทั้งนี้คงเป็นเพราะเอกสารฉบับนี้เป็นเอกสารเดียวที่ให้ข้อมูลเรื่องประวัติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์ ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจนถึงรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุด จึงกลายเป็นต้นตำรับของความรู้เกี่ยวกับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในพระบรมมหาราชวังให้แก่

งานเขียนรุ่นต่อมา อาทิ บทความเรื่องพระพุทธปฏิมากรฉลองพระองค์ ของ ม.ร.ว. แสงสุรีย์ ลดาวัลย์ ซึ่งเรียบเรียงจากเอกสารฉบับนี้โดยตรง (ดู แสงสุรีย์ ๒๕๑๔) และหนังสือพระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง ของ ม.ร.ว. สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ (ดู สุริยวุฒิ ๒๕๓๕) ที่นำบทความของ ม.ร.ว. แสงสุรีย์ มาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์อีกทีหนึ่ง

เอกสารฉบับนี้ทำจากกระดาษฝรั่ง มีเส้นบรรทัดชัดเจน แต่คงไว้ซึ่งระเบียบวิธีการเขียนแบบไทยโบราณ คือ เขียนให้ส่วนบนของพยัญชนะหรือสระอยู่ติดกับเส้นบรรทัด เช่นเดียวกับการเขียนโบราณหรือสมุดไทย ต่างจากปัจจุบันที่เราจะเขียนให้ส่วนล่างติดกับบรรทัด มีทั้งหมด ๑๔ แผ่น แผ่นแรกเป็นปก ระบุชื่อเอกสารว่า “ว่าด้วยพระพุทธปฏิมากรฉลองพระองค์” ด้านบนสุดของปกมีลายมืออีกลายมือหนึ่งเขียนไว้ว่า “หนังสือกรมหลวงบดินทร์” และ “สภานายกประทาน ๑๑/๑๑/๕๘”

“สภานายกประทาน” ในที่นี้ย่อหมายถึง สภานายกของหอพระสมุดวชิรญาณ^๑ อันเป็นสถานที่เก็บรักษาเอกสารฉบับนี้ เมื่อพิจารณาจากวันที่บนปก คือ ๑๑/๑๑/๕๘ ตามปฏิทินในสมัยนั้นซึ่งนับเดือนเมษายนเป็นเดือนแรกของปี วันที่สภานายกพระองค์นี้ทรงได้เอกสารฉบับนี้มาจะตรงกับวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๙ (ค.ศ. 1916) (ตามปฏิทินปัจจุบัน) สภานายกจึงควรเป็นสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เพราะเพิ่งจะทรงดำรงตำแหน่งนี้ เมื่อวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ (ค.ศ. 1915) (ดำรงราชานุภาพ ๒๕๔๖, ๒๓๘) จึงนับว่า สอดคล้องกับลายพระหัตถ์บนปกที่เทียบแล้วว่าเป็นของพระองค์

^๑ หอพระสมุดวชิรญาณถือกำเนิดในปี พ.ศ. ๒๔๒๔ (ค.ศ. 1881) ตามพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ ๕ เพื่อเป็นอนุสรณ์เฉลิมพระเกียรติรัชกาลที่ ๔ เมื่อมีพระบรมราชสมภพครบ ๑๐๐ ปี โดยรวมหนังสือในหอพระมณเฑียรธรรม หอพระสมุดวชิรญาณ และหอพุทธศาสนะสังคหะเข้าด้วยกันแล้วขนานนามว่า “หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร” สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทรงเป็นสภานายกพระองค์แรก (ดำรงราชานุภาพ ๒๕๔๓, ๑๔๙ - ๑๕๐)

^๒ พระนามเดิม พระองค์เจ้าชายสิงหราช พระราชโอรสในรัชกาลที่ ๓ กับเจ้าจอมมารดาคล้าย ประสูติ พ.ศ. ๒๓๖๙ (ค.ศ. 1826) รัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นอักษรสาสนโสภณใน พ.ศ. ๒๔๐๙ (ค.ศ. 1866) ให้ทรงกำกับกรมพระอาลักษณ์ในรัชกาลที่ ๕ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๑๙ (ค.ศ. 1876) ทรงสถาปนาเป็นกรมขุนบดินทร์ไพศาลโสภณ ทรงกำกับกรมอักษรพิมพ์การและศาลรับสั่งชำระความราชตระกูล แล้วเลื่อนเป็นกรมหลวงบดินทร์ไพศาลโสภณเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ (ค.ศ. 1896) ลิ้นพระชนม์ พ.ศ. ๒๔๔๖ (ค.ศ. 1903) ทรงเป็นต้นราชสกุลสิงหราช (กรมศิลปากร ๒๕๓๖, ๓๖)

น่าเสียดายที่เอกสารฉบับนี้ไม่ได้ระบุตัวผู้แต่งไว้ การที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงระบุไว้แต่เพียงว่าเป็น “หนังสือกรมหลวงบดินทร์” คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ ก็ยังไม่ชัดเจนว่าเจ้านายพระองค์นี้จะเป็นผู้ทรงพระนิพนธ์เอกสารฉบับนี้หรือไม่ เพราะเป็นไปได้ทั้งสองทางว่า สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงหมายความว่า เอกสารฉบับนี้เป็นพระนิพนธ์ของกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ หรืออาจจะทรงหมายถึงเอกสารฉบับนี้เคยอยู่ในความครอบครองของกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณมาก่อนก็เป็นได้เช่นกัน เพราะฉะนั้นจากหลักฐานเท่าที่มีอยู่จึงยังไม่อาจระบุตัวผู้แต่งเอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปฎิมากรฉลองพระองค์ ได้ ผู้เขียนจึงขอข้ามประเด็นนี้ไปก่อน

อีกประเด็นหนึ่งก็คือ ถึงแม้ว่าตัวเอกสารเองจะกล่าวถึงประวัติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์เฉพาะตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ตาม แต่อายุของเอกสารอย่างมากที่สุดก็คงไม่เก่าเกินไปกว่ารัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๑๑/ค.ศ. 1851 - 1868) เพราะมีข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า “สิ้นรัชกาลที่ ๓” คงไม่มีใครในรัชสมัยนั้นจะกล้าเขียนข้อความเช่นนี้ได้ถ้าไม่สิ้นรัชกาลไปแล้ว และการเรียกรัชกาลที่ ๓ ว่า “พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว” ก็เป็นที่แน่ชัดว่าไม่เก่าไปกว่า พ.ศ. ๒๓๙๕ (ค.ศ. 1852) เมื่อทรงได้รับการเฉลิมพระปรมาภิไธยนี้จากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในปีดังกล่าว(กรมศิลปากร ๒๕๑๑, ๒๐)

อย่างไรก็ดี หากพิจารณาจากวัสดุที่ใช้ในการเขียนเอกสาร คือ สมุดฝรั่ง และปากกาฝรั่ง ทั้งสองอย่างนี้ถึงแม้จะเริ่มมีบทบาทมาตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๑๑/ค.ศ. 1851 - 1868) แต่ก็ดูเหมือนว่าจะได้รับความนิยมมากในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓/ค.ศ. 1868 - 1910) ถ้าเช่นนั้นอายุเวลาของเอกสารฉบับนี้อาจเลื่อนลงมาถึงรัชสมัยดังกล่าวก็อาจเป็นไปได้เช่นกัน แต่ในที่นี้จึงขอกำหนดอายุเวลาของเอกสารฉบับนี้อย่างกว้างๆ ว่าคงอยู่ในระหว่าง พ.ศ. ๒๓๙๕ - ๒๔๕๔ (ค.ศ. 1852 - 1915)

เนื้อหาของ “ว่าด้วยพระพุทธรูปฎิมากรฉลองพระองค์”

เนื้อหาของเอกสาร “ว่าด้วยพระพุทธรูปฎิมากรฉลองพระองค์” กล่าวถึงเจ้านายขุนนาง ราชบุตร มักนิยมสร้างพระพุทธรูปเท่าพระองค์หรือเท่าตัวเพื่อเป็นเครื่องแทนตัว และเมื่อสิ้นชีวิตลงบรรดาบุตรหลานจะได้มีไว้บูชาต่างหน้า แล้วจึงกล่าวถึงประวัติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่ประดิษฐานในหอพระสุลาลัยพิมานและ

พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามรวม ๑๔ องค์ และพระพุทธรูปทรงเครื่องขนาดเล็กอีก ๔ องค์ แบ่งตามรัชสมัยที่สร้างดังนี้

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ ๔ องค์ด้วยกัน คือ

๑. พระพุทธรูปจักร ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก (ทองดี) (๑.๒)

๒. พระพุทธรูปจักรพรรดิ ทรงสร้างพร้อมกับพระพุทธรูปจักร เพื่อเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระองค์เอง (๑.๑)

พระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์นี้ เมื่อแล้วเสร็จก็ได้ัญเชิญไปประดิษฐานไว้ในหอพระข้างใน ซึ่งน่าจะได้แก่ หอพระสุลาลัยพิमानในปัจจุบัน

๓. พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี (๒.๔)

๔. พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสudarักษ์ (๒.๓)

พระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์นี้ ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระพี่นางทั้งสองพระองค์ โดยนำพระพุทธรูปเท่าพระองค์ที่ทั้งสองพระองค์ทรงสร้างไว้มาหุ้มทองคำที่ลอกจากพระโกศกุดั่นใหญ่และพระโกศกุดั่นน้อยที่ใช้ทรงพระศพ แล้วยุบทองคำเครื่องทรงแต่งพระศพมาทำเครื่องทรงพระพุทธรูป จากนั้นจึงัญเชิญไปประดิษฐานข้างหน้าพระพุทธรูปจักรพรรดิ และพระพุทธรูปจักรในหอพระน้อยด้วยกัน และนับเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่สร้างขึ้นเป็นครั้งแรกด้วย

๕. พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท^๕ (๒.๒) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระโกศไม้ลิบสองทรงพระศพเมื่อสวรรคต ครั้นถวายพระเพลิงแล้วจึงลอกทองคำจากพระโกศไม้ลิบสองมาหุ้มพระพุทธรูปเท่าพระองค์ที่ทรงสร้างไว้ตั้งแต่ยังไม่สวรรคต และนำเครื่องทรงพระบรมศพมาทำใหม่เป็นเครื่องทรงพระพุทธรูป แล้วจึงัญเชิญไปประดิษฐานในพระราชวังบวรสถานมงคล

^๕ พระนามเดิมว่า บุญมา เป็นพระโอรสในสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกกับสมเด็จพระมหาชนนี (ดาวเรือง) ประสูติในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๘๖ (1743) ได้อุปราชภิเษกเป็นพระมหาอุปราชใน พ.ศ. ๒๓๒๕ (ค.ศ. 1782) ขณะมีพระชนมายุ ๔๐ พรรษา สวรรคตในรัชกาลที่ ๑ ใน พ.ศ. ๒๓๘๖ (ค.ศ. 1803) พระชนมายุ ๖๐ พรรษา (กรมศิลปากร ๒๕๓๖, ๒)

๖. พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ^๖ (๒.๘) เมื่อกองทัพโปรดเกล้าฯให้นำทองคำมาหุ้มพระโกศไม้สิบสองใหม่เพื่อใช้ทรงพระศพ พอถวายพระเพลิงแล้วจึงได้ลอกทองคำจากพระโกศมาหุ้มพระพุทธรูปเท่าพระองค์ที่ทรงสร้างไว้เมื่อยังไม่สวรรคต เครื่องแต่งพระศพก็ทำเป็นเครื่องทรงพระพุทธรูป จากนั้นจึงอัญเชิญไปประดิษฐานยังพระราชวังหลังให้กรมหมื่นนราเทเวศร์ กรมหมื่นนเรศโยธี และกรมหมื่นเสนาบดีรักษารักษาไว้ ส่วนพระโกศไม้สิบสองโปรดเกล้าฯให้หลังรักปิดทองใช้ทรงพระศพเจ้านายมาจนถึงปัจจุบัน

๗. พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ^๗ (๒.๙) พระพุทธรูปองค์นี้ใช้ทองจากพระคลังมาหุ้มแทน เพราะพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกพระราชทานพระโกศทองใหญ่ให้ทรงพระศพเป็นกรณีพิเศษ และเนื่องจากมีพระราชประสงค์จะใช้ทรงพระบรมศพของพระองค์เอง จึงไม่ได้ลอกทองคำออกมา แต่เครื่องทรงพระพุทธรูปยังคงยวบจากเครื่องแต่งพระศพเช่นเดิม เมื่อสร้างแล้วเสร็จได้อัญเชิญไปประดิษฐานที่ตำหนักของ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพวดีในรัชกาลที่ ๑

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ ๒ องค์ คือ

๑. พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (๒.๑) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้นำทองในท้องพระคลังมาหุ้มพระพุทธรูปเท่าพระองค์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างไว้ ยวบเครื่องแต่งพระบรมศพทำเป็น

^๖ พระนามเดิมว่า ทองอิน ประสูติในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๘๙ (ค.ศ. 1746) ทรงได้รับการสถาปนาเป็นเจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ แล้วเลื่อนเป็นกรมพระราชวังหลัง ทิวคตในรัชกาลที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๙ (ค.ศ. 1806) พระชนมายุ ๖๑ พรรษา ที่ ๑ ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี พระเชษฐภคินีในรัชกาลที่ ๑ กับพระภักดา พระนามว่า เสม เป็นที่พระอินทรรักษา เจ้ากรมพระตำรวจฝ่ายพระราชวังบวรฯ ครั้งอยู่ธยา (กรมศิลปากร ๒๕๓๖, ๓)

^๗ พระนามเดิมว่า แจ่ม เป็นพระราชธิดาในรัชกาลที่ ๑ กับสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ประสูติใน พ.ศ. ๒๓๑๓ (ค.ศ. 1770) ในรัชกาลที่ ๑ ทรงสถาปนาเป็นกรมขุนศรีสุนทรเทพ ล้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๐ (ค.ศ. 1807) พระชนมายุ ๓๘ พรรษา (กรมศิลปากร ๒๕๓๖, ๓) รัชกาลที่ ๑ ทรงสถาปนาพระอัฐิเป็นกรมหลวงศรีสุนทรเทพ (ทิพากรวงศ์ฯ ๒๕๓๘, ๒๐๒)

เครื่องทรงพระพุทธรูป จากนั้นจึงอัญเชิญไปประดิษฐานบนฐานปูนทิศตะวันออกเฉียงเหนือของฐานบุษบกพระพุทธรูปมหาณิรัตนปฏิมากรซึ่งในขณะนั้นยังมีความสูงเพียงชั้นเดียวพร้อมกันนี้ได้อัญเชิญพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทมาประดิษฐานที่ฐานปูนมุมตะวันออกเฉียงใต้ให้เป็นคู่กันด้วย

๒. พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนาณรงค์^๕ (๒.๖) เมื่อสวรรคตแล้วโปรดเกล้าฯ ให้นำทองในท้องพระคลังมาหุ้มพระพุทธรูปเท่าพระองค์ที่สมเด็จพระบรมราชเจ้าพระองค์นี้ทรงสร้างไว้ และนำเครื่องแต่งพระศพมาทำเป็นเครื่องทรงพระพุทธรูป อัญเชิญไปประดิษฐานในพระราชวังบวรสถานมงคลแทนพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท

เอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ ยังกล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปฉลองพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพวดี^๖ เพื่อให้เป็นคู่กับพระพุทธรูปฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ แต่เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพวดีมิได้ทรงหล่อพระพุทธรูปเท่าพระองค์ไว้จึงทำให้การดำเนินการล่าช้าและค้างค้ำมาจนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยสวรรคต พอถึงรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มีได้ทรงดำเนินการต่อให้สำเร็จ ดังนั้น ในรัชกาลนี้จึงสร้างแต่พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนาณรงค์เท่านั้น

ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการเสริมฐานบุษบกพระพุทธรูปมหาณิรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) ให้สูงขึ้นดังที่ปรากฏในปัจจุบัน ฐานบุษบก

^๕ พระนามเดิมว่า จั๊ย เป็นพระราชโอรสในรัชกาลที่ ๑ กับสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๕ (ค.ศ. 1772) ในรัชกาลที่ ๑ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเสนาณรงค์ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๐ (ค.ศ. 1807) โปรดให้เลื่อนเป็น กรมหลวงฯ แล้วเป็นพระบัณฑูรน้อย ถึงรัชกาลที่ ๒ พระราชทานอุปราชาภิเษกเป็นพระมหาอุปราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๒ (ค.ศ. 1809) เสด็จดำรงพระยศเป็นพระมหาอุปราชอยู่ ๘ ปีก็สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๐ (ค.ศ. 1817) พระชนมายุ ๔๕ พรรษา (กรมศิลปากร ๒๕๓๖, ๗)

^๖ พระนามเดิมว่า เอี้ยง เป็นพระราชธิดาในรัชกาลที่ ๑ กับสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ประสูติในสมัยธนบุรีตรงกับ พ.ศ. ๒๓๒๐ (ค.ศ. 1777) ในรัชกาลที่ ๑ พระราชทานนามว่า เจ้าฟ้าประไพวดี ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๕๑ (ค.ศ. 1808) ทรงสถาปนาเป็น กรมหลวงเทพวดี สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๖๖ (ค.ศ. 1823) พระชนมายุ ๔๗ พรรษา (กรมศิลปากร ๒๕๓๖, ๗)

นี้แรกที่เดียวทรงสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นพระเบญจาทูมทองคำรองรับพระโกศพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อถวายพระเพลิงจึงลอกทองคำออกแล้วลงรัก ปิดทองเพื่อใช้รองรับบุษบกพระพุทธรูปมหาณิรัตนปฏิมากร เสร็จแล้วจึงโปรดเกล้าฯ ให้ อัญเชิญพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์มาประดิษฐานที่มุมของฐานรวม ๘ องค์ คือ

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ประดิษฐานบนฐานชุกชี ชั้นบนมุมตะวันออกเฉียงเหนือ (๒.๑)

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ประดิษฐานบนฐานชุกชี ชั้นบนมุมตะวันออกเฉียงใต้ (๒.๒)

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ประดิษฐานบนฐานชุกชี ชั้นล่างมุมตะวันออกเฉียงเหนือ (๒.๕)

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ ประดิษฐานบนฐานชุกชี ชั้นล่างมุมตะวันออกเฉียงใต้ (๒.๖)

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรมพระยา เทพสุดาวดี ประดิษฐานบนฐานชุกชี ชั้นบนมุมตะวันตกเฉียงเหนือ (๒.๔)

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรมพระศรีสudarักษ์ ประดิษฐานบนฐานชุกชี ชั้นบนมุมตะวันตกเฉียงใต้ (๒.๓)

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระราชวังบวรสถานภิมุข ใน รัชกาลที่ ๑ ประดิษฐานบนฐานชุกชีชั้นล่างมุมตะวันตกเฉียงเหนือ (๒.๘)

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวง ศรีสุนทรเทพ ประดิษฐานบนฐานชุกชีชั้นล่างมุมตะวันตกเฉียงใต้ (๒.๗)

(ตำแหน่งของพระพุทธรูปเหล่านี้โปรดดูจากแผนผังที่ ๒)

สำหรับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่สร้างขึ้นในรัชกาลของพระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่

๑. พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (๒.๕) เมื่อถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้วโปรดเกล้าฯให้นำทองคำเนื้อแปดมาหุ้ม พระพุทธรูปเท่าพระองค์ที่ทรงสร้างไว้แต่เดิม แล้วจึงประดับประดาด้วยเครื่องทรงอัญเชิญ ไปประดิษฐานบนฐานชุกชีของพระพุทธรูปมหาณิรัตนปฏิมากรชั้นล่างมุมตะวันออกเฉียงเหนือ

๒. พระพุทธรณภูมิตร (๒.๓)

๓. พระพุทธรังษฤษดิ์ (๒.๔)

พระพุทธรณภูมิตรและพระพุทธรังษฤษดิ์ ทรงสร้างตามธรรมเนียมที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างพระพุทธรจักรพรรดิและพระพุทธรจุลจักร โดยพระพุทธรณภูมิตรทรงพระราชอุทิศถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ส่วนพระพุทธรังษฤษดิ์ทรงสร้างขึ้นเป็นของพระองค์เอง พระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์นี้ประดิษฐานในหอพระข้างในเบื้องหน้าพระพุทธรจักรพรรดิและพระพุทธรจุลจักร แทนตำแหน่งพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอในรัชกาลที่ ๑ ทั้ง ๒ พระองค์ ซึ่งอัญเชิญไปประดิษฐานในพระอุโบสถ เอกสารยังกล่าวว่า ทรงสร้างพระพุทธรณภูมิตรและพระพุทธรังษฤษดิ์ให้สูงน้อยกว่าพระพุทธรจักรพรรดิและพระพุทธรจุลจักร เพราะมีพระราชประสงค์ไม่ให้บังกัน และจารึกพระนามของพระพุทธรูปทั้งสององค์ไว้ที่ฐานด้วย

๔. พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์กรมสมเด็จพระศรีสุลาลัย^{๑๐} (๒.๙) เมื่อสวรรคตใน จ.ศ. ๑๑๙๙ หรือตรงกับ พ.ศ. ๒๓๘๐ (ค.ศ. 1837) ครั้นถวายพระเพลิงแล้วพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระบรมราชชนนี แล้วอัญเชิญไปประดิษฐานบนฐานปูนมุมตะวันออกเฉียงเหนือภายในพระอุโบสถตำแหน่งเดียวกับที่เคยประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (ดู แผนผังที่ ๒ หมายเลข ๒.๙)

๕. พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ^{๑๑} (๒.๑๐) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นเพื่อทรงพระราชอุทิศพระราชทานพระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ พระราชธิดาที่โปรดมาก โดยอัญเชิญไปประดิษฐานบนฐานปูนมุมตะวันออกเฉียงใต้ภายในพระอุโบสถคู่กับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัย (ดู แผนผังที่ ๒ หมายเลข ๒.๑๐)

^{๑๐} สมเด็จพระศรีสุลาลัย (เจ้าจอมมารดาเรียบในรัชกาลที่ ๒) พระชนกชื่อ จัน (เป็นพระยานนทบุรี) และพระชนนีชื่อเพ็ง เป็นพระราชชนนีในรัชกาลที่ ๓ ต่อมาทรงเฉลิมพระนามาภิไธยเป็นสมเด็จพระศรีสุลาลัย สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๐ (ค.ศ. 1837) (กรมศิลปากร ๒๕๓๖, ๑๕)

^{๑๑} พระนามเดิมพระองค์เจ้าหญิงวิลาส เป็นพระราชธิดาในรัชกาลที่ ๓ กับเจ้าจอมมารดาบาง ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๔ (ค.ศ. 1811) ในรัชกาลที่ ๓ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๘๑ (ค.ศ. 1838) ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ล้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๘ (ค.ศ. 1845) พระชนมายุ ๓๕ พรรษา (กรมศิลปากร ๒๕๓๖, ๒๘)

เมื่อสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีในรัชกาลที่ ๑ สวรรคตใน จ.ศ. ๑๑๘๘ หรือตรงกับ พ.ศ. ๒๓๖๙ (ค.ศ. 1826) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชดำริที่จะทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ถวายและอัญเชิญไปประดิษฐานในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่ก็ได้สร้างขึ้นเพราะติดขัดเรื่องตำแหน่งที่จะประดิษฐาน เป็นอันว่าในรัชกาลนี้ได้ทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทั้งสิ้น ๕ องค์

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องยืนปางห้ามสมุทรขนาดเล็กที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างไว้ ๔ องค์ สูงเสมอกัน คือ

๑. พระพุทธเจษฎา ทรงสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๓ (ค.ศ. 1820) ครั้งยังเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เพราะปีดังกล่าวได้เกิดโรคระบาด (อหิวาต์ตกโรค) ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก ทรงสลดสังเวชจึงทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องปางห้ามสมุทรด้วยทองคำประดับอัญมณีองค์นี้ขึ้น ประดิษฐานในหอพระวังท่าพระ

๒. พระพุทธราชาภิเษก ทรงสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๘ (ค.ศ. 1825) ขณะทรงครองราชสมบัติแล้ว มีความสูงเท่ากับพระพุทธเจษฎาเพราะมีพระราชประสงค์จะให้เป็นที่คู่กัน โดยทรงอัญเชิญพระพุทธเจษฎาจากวังท่าพระมาประดิษฐานคู่กันภายในหอพระน้อยในพระบรมมหาราชวัง

๓. - ๔. พระพุทธชินศรีตรีโลกนาถและพระพุทธชินราชรังสรรค์ ทรงสร้างพร้อมกันเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๑ (ค.ศ. 1848) เพื่อทรงใช้บนที่ทรงจับเจ้าอนุวงศ์และประยูรญาติมาสำเร็จโทษฐานกบฏได้ พระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์นี้สูงเท่ากับพระพุทธเจษฎาและพระพุทธราชาภิเษก

ผู้เขียนเอกสารยังได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า หากเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระบรมวงศ์ฝ่ายหน้าจะมีฉิวแผ่ทางด้านหลัง คือ ทรงฉิวห่มคลุม แต่ถ้าเป็นของพระบรมวงศ์ฝ่ายในจะทรงฉิวห่มเฉียงจึงไม่มีฉิวแผ่ออกทางด้านหลัง นอกจากนี้ยังกล่าวสรุปเป็นหลักการด้วยว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องทั้ง ๑๐ องค์บนฐานชุกชีเท่านั้นเป็น “พระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์” พระพุทธรูปทรงเครื่องขนาดใหญ่ ๒ องค์ คือ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์กับ พระพุทธเลิศหล้านภาไลย^{๖๒} ไม่ใช่พระพุทธรูปฉลองพระองค์ แต่เป็น “พระพุทธรูปปฏิมากรสำหรับแผ่นดิน” พระพุทธรูป ๔ องค์ในหอพระ อันได้แก่

^{๖๒} พระนามนี้เขียนตามจารึกในแผ่นสุพรรณบัฏบนฐานของพระพุทธรูปทั้งสององค์

พระพุทธรูปจักรพรรดิ พระพุทธรูปจุลจักร พระพุทธรูปนฤมิตร พระพุทธรูปรังสฤษดิ์ รวมถึงพระพุทธรูปทรงเครื่องขนาดเล็กก็ไม่ใช่พระพุทธรูปฉลองพระองค์ หากเป็น “พระพุทธรูปปฏิมากรพิเศษ” (พิเศษ)

เอกสาร “ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์”: ความขัดแย้งที่ต้องวิเคราะห์

เอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ กล่าวว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพแล้ว ได้ทรงอัญเชิญไปประดิษฐานที่พระตำหนักของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพยวดี แต่เมื่อกล่าวถึงการอัญเชิญพระพุทธรูปองค์นี้ไปประดิษฐานบนฐานบุษบกพระพุทธรูปมหารัตนปฏิมากรในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เอกสารกลับกล่าวว่าได้อัญเชิญมาจากพระตำหนักของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีจะเป็นตำหนักกรมหลวงเทพยวดีเหมือนเช่นที่กล่าวไว้ในตอนแรก

การสร้างพระพุทธรูปนฤมิตรและพระพุทธรูปรังสฤษดิ์นั้น แรกทีเดียวเอกสารกล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างให้เป็น “พระพุทธรูปปฏิมากรหุ้มทองคำทรงเครื่องต้นประดับเนาวรัตน์สูงต่ำ เท่ากับพระองค์” แต่เมื่อกล่าวถึงการอัญเชิญพระพุทธรูปทั้งสององค์นี้ไปประดิษฐานยังหอพระข้างในเบื้องหน้าพระพุทธรูปจักรพรรดิและพระพุทธรูปจุลจักร เอกสารกลับระบุว่า พระพุทธรูปทั้งสององค์นี้ทรงสร้างให้สูงน้อยกว่าพระพุทธรูปจักรพรรดิและพระพุทธรูปจุลจักร เพราะมีพระราชประสงค์จะมีให้บังกันเมื่อนำมาประดิษฐานในหอพระ ซึ่งจะเห็นได้ว่าเอกสารไม่เป็นไปในแนวทางเดียวกัน จนไม่อาจแน่ใจได้ว่าแท้ที่จริงแล้ว การกำหนดความสูงให้กับพระพุทธรูปนฤมิตรและพระพุทธรูปรังสฤษดิ์ขึ้นอยู่กับความสูงของพระมหากษัตริย์หรือคำนึงถึงความสวยงามเมื่ออัญเชิญมาประดิษฐานกันแน่

อนึ่ง เมื่อเอกสารกล่าวว่าพระพุทธรูปนฤมิตรและพระพุทธรูปรังสฤษดิ์มีความสูง “เท่ากับพระองค์” ก็แสดงว่าต้องเป็น “พระพุทธรูปฉลองพระองค์” เพราะผู้เขียนได้อธิบายหลักเกณฑ์ไว้แล้วว่า “พระพุทธรูปฉลองพระองค์” ต้องสูงเท่าตัวผู้สร้าง ดังเช่นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอทั้ง ๒ พระองค์ในรัชกาลที่ ๑ ที่สร้างจากพระพุทธรูปเท่าพระองค์ก็กล่าวว่า “พระสององค์นี้สูงต่ำ เท่าพระบุษขุนเปนแรก” อย่างไรก็ตาม เอกสารกลับกล่าวว่า ทั้งพระพุทธรูปนฤมิตรและพระพุทธรูปรังสฤษดิ์ไม่ได้เป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์แต่เป็น “พระพุทธรูปปฏิมากรพิเศษ” พระพุทธรูปบนฐานบุษบกเท่านั้นจึงเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ แต่ก็ได้ให้เหตุผลไว้ว่าทำไมถึงเป็นเช่นนั้น

ประเด็นเรื่องความสูงของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์กับการกำหนดว่าพระพุทธรูปองค์ใดเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์จึงขัดแย้งกันเอง

นอกจากข้อความในเอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปฎิมากรฉลองพระองค์ จะแย้งกันเองแล้ว ยังปรากฏว่าข้อมูลของเอกสารฉบับนี้ยังขัดแย้งกับหลักฐานชั้นต้นหลายแห่งด้วยกัน

เอกสารฉบับนี้กล่าวว่า เมื่อพระบรมวงศ์สวรรคตหรือสิ้นพระชนม์ จะโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระโกศหุ้มทองคำ ครั้นเสร็จการแล้วจึงลอกทองคำที่หุ้มพระโกศนั้นไปหุ้มพระพุทธรูปเท่าพระองค์ของพระบรมวงศ์พระองค์นั้นที่ทรงสร้างไว้เมื่อยังมีพระชนม์อยู่ เพื่อดัดแปลงให้เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ ส่วนเครื่องประดับพระศพก็ยกทำเป็นเครื่องทรงพระพุทธรูป เช่น พระโกศกุดันใหญ่และกุดันน้อยที่ใช้ทรงพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอในรัชกาลที่ ๑ ทั้งสองพระองค์ เมื่อถวายพระเพลิงแล้วได้ลอกทองคำมาหุ้มพระพุทธรูปเท่าพระองค์ที่ทั้งสองพระองค์ทรงสร้างไว้ เครื่องประดับพระศพก็ยกทำเป็นเครื่องทรงพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ เช่นเดียวกับพระโกศไม้สิบสองสำหรับสมเด็จพระราชวังบวรทั้งวังหน้าและวังหลวงเมื่อเสร็จการแล้วก็จะลอกทองคำออกมาหุ้มพระพุทธรูปฉลองพระองค์ เป็นเช่นนี้ไปทุกครั้งจนถึงคราวพระศพ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพซึ่งพระราชทานพระโกศทองใหญ่ทรงพระศพ จึงยุติการลอกทองคำจากพระโกศมาหุ้มพระพุทธรูปฉลองพระองค์ แต่ให้จ่ายทองคำในคลังหลวงออกมาหุ้มพระพุทธรูปฉลองพระองค์แทน

แต่ข้อมูลจาก พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ กลับแสดงให้เห็นว่า ทองที่หุ้มพระโกศทั้งหลายไม่ได้ถูกลอกไปหุ้มพระพุทธรูปฉลองพระองค์ แต่ได้รับการหมุนเวียนมาใช้หุ้มพระโกศอื่นๆ แทน โดยเริ่มที่พระโกศกุดันใหญ่และกุดันน้อยที่ใช้ทรงพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอทั้งสองพระองค์ เมื่อสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทประจวบเกล้าสวรรคตใน พ.ศ. ๒๓๔๖ (ค.ศ. 1803) จึงได้ลอกทองคำจากพระโกศกุดันทั้งสองออกมาหุ้มพระโกศไม้สิบสองที่สร้างไว้ล่วงหน้า (ทิพากรวงศ์ฯ ๒๕๓๙, ๑๔๑) พระโกศไม้สิบสองนี้ต่อมาได้ใช้ทรงพระศพสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพใน พ.ศ. ๒๓๕๑ (ค.ศ. 1808) โดยไม่ได้ลอกทองคำออกจนกระทั่งเสร็จการพระศพแล้วพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงโปรดเกล้าฯ ให้ลอกทองคำออกจากพระโกศไม้สิบสองมารวมกับทองที่เพิ่มใหม่ เพื่อใช้สร้างพระโกศกุดันแปดเหลี่ยมยอดมงกุฎหรือพระโกศทองใหญ่สำหรับพระองค์เอง (ทิพากรวงศ์ฯ ๒๕๓๙, ๒๐๒)

เรื่องการลอกทอง - หุ้มทอง ของเอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ที่ไม่ตรงกับหลักฐานชั้นต้นอีก คือ เรื่องฐานบุษบกพระพุทธรูปมหายานที่เสริมขึ้นใหม่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ฐานบุษบกนี้แต่เดิมเคยใช้เป็นพระเบญจารองรับพระโกศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมาก่อน เมื่อเสร็จงานถวายพระเพลิง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ลอกทองคำที่หุ้มออกแล้วดัดแปลงให้เป็นฐานชุกชีปิดทองประดับกระจกรองรับบุษบกพระแก้วมรกต แต่ปรากฏว่าใน จดหมายเหตุวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เล่ม ๑ จดหมายเหตุทรงประดิษฐ์พระอุโบสถพระแก้วมรกต ที่ออกพระศรีภริยปริชาธิราชเสนาบดีศิลาลักษณและนายธานีไวยหาร เขียนเสร็จเมื่อ จ.ศ. ๑๑๙๖ หรือตรงกับ พ.ศ. ๒๓๗๗ (ค.ศ. 1834) กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริจะทรงยกบุษบกพระพุทธรูปมหายานที่เสริมให้สูงขึ้นกว่าเดิม เพื่อให้พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ไปบังบุษบกซึ่งขณะนั้นอยู่สูงจากพื้นเพียง ๔ ศอก จึงมีพระดำริให้ช่างทำฐานชุกชีเป็นบัวบัลลังก์ลดหลั่นกันเป็นชั้นๆ รองรับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่มุมของแต่ละชั้นพร้อมตั้งเครื่องสักการบูชาโดยรอบ ดังนี้

จึงทรงพระกรุณาโปรดสั่งช่างต่ออย่างถาวรรองรับสุวรรณบุษบกต้องตามพระราชประสงค์ แล้วสั่งให้รื้อช่างทหารในไทย ยวน เขมรอันชำนานการวิชาช่างปากไม้ให้รื้อรื้อทำถาวรรองรับสุวรรณบุษบกโดยสูง ๖ ศอกถึงที่ตั้งบุษบก แล้วลดชั้นอันดับกันลงมา... ครั้นคุมปากไม้เสร็จแล้วลงรักทาบแห้งสนิท จึงยกพระสุวรรณมหารัตนบุษบกอันทรงองค์พระแก้วมรกตขึ้นสถิตยที่ถาวรรัตนประทุมแท่นชั้นบัล (ศรีภริยปริชาธิราชเสนาบดีศิลาลักษณและนายธานีไวยหาร, ๖ - ๗)

ข้อความข้างต้นระบุไว้อย่างชัดเจนว่า ฐานรองรับบุษบกดังกล่าวเพิ่งสร้างขึ้นใหม่ด้วยฝีมือช่างทหารทั้งไทย ยวน และเขมร ไม่ได้นำพระเบญจารองรับพระโกศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยซึ่งลอกทองคำออกแล้วมาดัดแปลงแต่อย่างใด

เอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ ยังระบุว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระราชทานสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพหลังจากสิ้นพระชนม์แล้ว แต่ใน บัญชีพระพุทธรูปที่ทรงสร้างด้วยทอง เงิน จ.ศ. ๑๑๘๙ - ๑๑๙๖ (พ.ศ. ๒๓๗๐ - ๒๓๗๗/ค.ศ. 1827 - 1834) อันเป็นหลักฐานชั้นต้นที่แสดงปริมาณและราคาของทองคำ เงิน และอัญมณีต่างๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้สร้างพระพุทธรูปและรูปพระสาวกในช่วงระหว่างปีดังกล่าว ระบุว่าได้สร้าง “พระยืนสมเด็จกรมหลวงศรีสุนทรเทพ” ใน จ.ศ. ๑๑๙๐

(พ.ศ. ๒๓๗๑/ค.ศ. 1828) หรือตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (บัญชาพระพุทธรูปที่ทรงสร้างด้วยทอง เงิน จ.ศ. ๑๑๘๙ - ๑๑๙๖) ดังนั้น พระพุทธรูปองค์นี้ จึงไม่ได้สร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

อีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความไม่ลงรอยของเอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ กับเอกสารชั้นต้น คือ เรื่องที่เอกสารกล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัยถวายเมื่อสวรรคตแล้วใน พ.ศ. ๒๓๘๐ (ค.ศ. 1837) แต่ใน หมายรับสั่งรัชกาลที่ ๓ ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชพิธีสมโภช “พระพุทธรูปทองคำทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัย” บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เมื่อเดือน ๔ ปีเถาะ ตรีศก (คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยฯ ๒๕๓๖, ๘๑) ตรงกับ จ.ศ. ๑๑๙๓ (พ.ศ. ๒๓๗๔/ค.ศ. 1831) หรือ ๖ ปีก่อนที่สมเด็จพระศรีสุลาลัยจะสวรรคต จึงเป็นไปได้ที่พระพุทธรูปองค์นี้จะสร้างขึ้นเมื่อสมเด็จพระศรีสุลาลัยสวรรคตแล้วดังที่เอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ กล่าวอ้างไว้

อนึ่ง หากผู้เขียนเอกสาร “ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์” ทราบว่า พระพุทธรูปบนฐานชุกชีมุมตะวันตกเฉียงใต้เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระศรีสudarักษ์แล้ว ก็น่าจะทราบด้วยว่าพระพุทธรูปองค์นี้เป็นเพียง องค์เดียวจากทั้งหมด ๑๐ องค์บนฐานชุกชีที่มีจารึกที่ฐานระบุพระนามว่า “๐ พระพุทธวรสันเพ็ช ๗๕” (๒.๓.๓) (เขียนตามแบบปัจจุบันว่า “พระพุทธรูปวรสรเพชญ”) ด้วย แต่เรื่องพระนามของพระพุทธรูปองค์นี้กลับไม่ได้รับการกล่าวถึงแต่อย่างใด

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า เอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ นอกจากจะให้ข้อมูลของเอกสารที่ขัดแย้งกันเองแล้ว ก็ยังให้ข้อมูลที่คลาดเคลื่อนเป็นอันมากเมื่อตรวจสอบกับหลักฐานชั้นต้นอีกด้วย อย่างไรก็ตาม การตรวจสอบความถูกต้องข้อมูลจากเอกสารฉบับนี้ยังไม่ยุติแค่การตรวจสอบประเมินความน่าเชื่อถือของเอกสารอันเป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ยังคงพิจารณาว่ารูปแบบทางศิลปะของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์แต่ละองค์ว่า สอดคล้องกับข้อมูลที่ปรากฏในเอกสารว่าสร้างขึ้นในรัชสมัยนั้นๆ หรือไม่ เพื่อเป็นการทดสอบความถูกต้องของเอกสาร ด้วยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ศิลปะต่อไป

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในพระบรมมหาราชวัง: ความขัดแย้งที่ต้องวิเคราะห์

ม.ร.ว. แสงสุรย์ ลดาวัลย์ ได้นำเนื้อหาจากเอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ ไปเก็บความเพื่อใช้เขียนบทความของท่านเรื่อง พระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ โดยเฉพาะเรื่องพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์บนฐานชุกชีทั้ง ๑๐ องค์ ซึ่งต่อมา ม.ร.ว. สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ ได้นำบทความดังกล่าวไปใช้ในการวิเคราะห์พระพุทธรูปเหล่านั้นในหนังสือ พระพุทธรูปปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง อีกทีหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ม.ร.ว. สุริยวุฒิเพียงแต่ใช้บทความของ ม.ร.ว. แสงสุรย์เฉพาะข้อมูลที่ระบุว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์บนฐานบุษบก ณ ตำแหน่งใดเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศ์พระองค์ใดเท่านั้น ทั้งนี้เพราะ ม.ร.ว. สุริยวุฒิได้ให้อายุเวลาของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์บนฐานบุษบก ตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทุกองค์ ต่างไปจากบทความของ ม.ร.ว. แสงสุรย์ที่กล่าวว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์แต่ละองค์สร้างขึ้นต่างรัชกาลกัน แต่คงเป็นเพราะตระหนักเกี่ยวกับข้อจำกัดของหลักฐานที่ใช้ ม.ร.ว. สุริยวุฒิ จึงได้ทำเชิงอรรถเพื่อแสดงความเห็นไว้ว่า

อย่างไรก็ดี การสร้างพระพุทธรูปฉลองพระองค์พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทั้ง ๑๐ พระองค์ ที่ประดิษฐานรายรอบฐานชุกชีพระพุทธรูปมณฑลรัตนปฏิมากรดังกล่าวนี้ เป็นเพียงการคาดคะเนขึ้นเท่านั้นด้วยมิได้ปรากฏหลักฐานจากจารึกหรือเอกสารชั้นต้นกล่าวถึงความถึงเรื่องนี้แต่อย่างใด (ม.ร.ว. สุริยวุฒิ ๒๕๓๕. ๑๐๓)

สำหรับการวิเคราะห์พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์แต่ละองค์นั้น ม.ร.ว. สุริยวุฒิได้ใช้ “พุทธลักษณะประกอบกับรูปแบบทางศิลปะ” ของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์แต่ละองค์เป็นเครื่องยืนยันความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์เหล่านี้ขึ้น แต่ท่านไม่ได้ระบุให้ชัดเจนว่า พุทธลักษณะประกอบกับรูปแบบทางศิลปะอย่างไรที่เป็น “ตัวกำหนด” ว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์เหล่านี้สร้างขึ้นในรัชกาลดังกล่าว ดังตัวอย่างของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระราชวังบวรสถานพิมุขที่กล่าวว่า

เชื่อกันว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า

โปรดกระหม่อมให้สร้างพระพุทธรูปองค์นี้ขึ้นถวายกรมพระราชวังบวรสถานภิมุขในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช หากพิจารณาพุทธลักษณะประกอบกับรูปแบบทางศิลปะก็ชวนให้เชื่อว่าพระพุทธรูปองค์นี้คงจะสร้างขึ้นสมจริงตามความที่ปรากฏข้างต้น (ม.ร.ว. สूरียวุฒิ ๒๕๓๕, ๑๔๐) (เน้นโดยผู้เขียน)

ผู้เขียนไม่เห็นด้วยกับข้อความข้างต้น เพราะเมื่อ “พิจารณาพุทธลักษณะประกอบกับรูปแบบทางศิลปะ” ของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระราชวังบวรสถานภิมุขให้ละเอียดอย่างแท้จริงจะพบว่า พระพุทธรูปองค์นี้มีพระพักตร์ (๒.๘.๑) และชายไหวชายแครงที่ประดิษฐ์เป็นช่องทางโตใบเทศ (๒.๘.๒) ใกล้เคียงมากกับของพระพุทธรูปจลจักร (๑.๒.๑ และ ๑.๒.๓) ที่เอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ และ ม.ร.ว. แสงสุรย์เองก็กล่าวไว้ว่าสร้างขึ้นโดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ดังนั้น เมื่อพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระราชวังบวรสถานภิมุขมีรูปแบบที่ใกล้เคียงกับพระพุทธรูปจลจักร จึงควรสร้างในรัชสมัยเดียวกันในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมากกว่าจะสร้างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในที่นี้จึงเห็นว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทั้ง ๑๐ องค์ที่ประดิษฐานบนฐานบุษบกไม่ได้สร้างขึ้นในรัชกาลเดียวกันทั้งหมด หากมีความแตกต่างของฝีมือช่างที่พอจะระบุได้ว่าเป็นฝีมือช่างต่างรัชกาลกัน

เอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ได้ให้ข้อมูลว่า พระพุทธรูปจักรพรรดิ (๑.๑) และพระพุทธรูปจลจักร (๑.๒) เป็นพระพุทธรูปที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างขึ้นพร้อมกัน จึงถือว่าพระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์นี้เป็นตัวอย่างของฝีมือช่างในรัชกาลที่ ๑ ส่วนพระพุทธรูปนฤมิตร (๑.๓) และพระพุทธรูปรังษฤษดิ์ (๑.๔) เป็นพระพุทธรูปที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นพร้อมกันและนับเป็นตัวอย่างของฝีมือช่างในสมัยรัชกาลที่ ๓ ในที่นี้จึงอาศัยพระพุทธรูปเหล่านี้เป็นตัวระบุความแตกต่างของฝีมือช่างทั้ง ๒ รัชกาล เพื่อใช้เป็นแนวทางในการเปรียบเทียบกับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์อื่นๆ ต่อไป

ความแตกต่างระหว่างพระพุทธรูปที่เป็นฝีมือช่างรัชกาลที่ ๑ และฝีมือช่างรัชกาลที่ ๓ สามารถแยกแยะได้อย่างชัดเจนที่สุดจากเครื่องทรงเครื่องประดับดังต่อไปนี้ คือ

๑. ชายไหวและชายแครง สังเกตได้ว่าพระพุทธรูปจักรพรรดิและพระพุทธรูปจลจักรที่

เอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ กล่าวว่าสร้างในรัชกาลที่ ๑ มีชายโหว ชายแครงเป็นช่องทางโตใบเทศ (๑.๑.๒ และ ๑.๒.๑) ขณะที่พระพุทธรุณมิติตรและพระพุทธรุรังสฤษดิ์ที่กล่าวว่าสร้างในรัชกาลที่ ๓ มีชายโหวชายแครงเป็นกระหนกสามตัวใบเทศ (๑.๓.๒ และ ๑.๔.๒)

๒. กุณฑล (ต่างหู) พระพุทธรุจักรพรรดิและพระพุทธรุจุลจักรทรงกุณฑลเป็นลูกตุ้ม มีปลายงอนแหลมห้อยลงมาจากพวงดอกไม้ (๑.๒.๓) อันเป็นรูปแบบของกุณฑลในสมัยรัชกาลที่ ๑ ดังมีตัวอย่างจากกุณฑลที่อยู่ปลายสุดของกรรเจียกเครื่องทรงฤดูร้อนของพระพุทธรุหมามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) สร้างในรัชกาลเดียวกัน (๓.๑.๓) ส่วนกุณฑลของพระพุทธรุณมิติตร (๑.๓.๓) และพระพุทธรุรังสฤษดิ์เป็นแบบอย่างของกุณฑลในสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่จะไม่เป็นรูปตุ้มอีกต่อไปแต่จะแบนราบแนบสนิทไปกับปลายของกรรเจียกและไม่มีพวงดอกไม้ห้อย ตัวอย่างนี้เห็นได้ชัดเจนจากกรรเจียกของพระพุทธรุเลิศหล้านภาลัย (๓.๒.๓) ที่สร้างสำเร็จใน พ.ศ. ๒๓๙๑ (ค.ศ. ๑๘๔๘) หรือตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓. มงกุฎ ของพระพุทธรุจักรพรรดิและพระพุทธรุจุลจักรจะเป็นมงกุฎมีท้าย คือด้านหลังของมงกุฎจะมีแผ่นปิดพระเศียร ซึ่งน่าจะเป็นแบบอย่างของมงกุฎอันเป็นฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๑ ดังตัวอย่างจากมงกุฎเครื่องทรงฤดูร้อนของพระพุทธรุหมามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) (๓.๑.๒) ส่วนมงกุฎในสมัยรัชกาลที่ ๓ จะเป็นมงกุฎไม่มีท้าย เช่น มงกุฎของพระพุทธรุณมิติตร (๑.๓.๓) โดยจะเห็นเม็ดพระศกที่ด้านหลังของพระเศียรได้อย่างชัดเจน

๔. การลงยา หากเป็นพระพุทธรุรูปที่สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๑ มักจะมีการลงยาราชาวดีหรือการลงยาสีฟ้าด้วย เช่น การลงยาราชาวดีที่ก้านช่อของชายโหวพระพุทธรุจักรพรรดิ (๑.๑.๒) แต่หากเป็นพระพุทธรุรูปที่สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๓ จะไม่พบว่ามีการลงยาราชาวดีอีกแล้ว สังเกตได้จากชายโหวชายแครงของพระพุทธรุณมิติตร (๑.๓.๒) และพระพุทธรุรังสฤษดิ์ (๑.๔.๒)

ดังนั้นจึงนำพระพุทธรุรูปทั้ง ๔ องค์ คือ พระพุทธรุจักรพรรดิ พระพุทธรุจุลจักร พระพุทธรุณมิติตร และพระพุทธรุรังสฤษดิ์ มาเป็นหลักในการจำแนกความแตกต่างของฝีมือช่างในแต่ละรัชกาล โดยนำไปใช้ในการเปรียบเทียบกับพระพุทธรุรูปบนฐานชุกชีทั้ง ๑๐ องค์ เพื่อจำแนกว่าแต่ละองค์ควรเป็นฝีมือช่างรัชกาลใด สอดคล้องกับรัชสมัยที่สร้างตามเอกสารว่าด้วยพระพุทธรุปฏิมากรฉลองพระองค์ มากน้อยเพียงไร ได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๑ แสดงรายละเอียดของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์
ในพระบรมมหาราชวังทั้ง ๑๔ องค์

หมายเลขและพระนาม	จิวร	มงกุฏ	ลักษณะชายไหว ชายแครง	ลักษณะ กุดมทล	การ ลงยา ราชาวดี	รัชสมัยที่ สร้าง ตาม รูปแบบ	รัชสมัยที่ สร้าง ตาม เอกสาร
๑.๑ พระพุทธจักรพรรดิ	ห่มเฉียง	มีท้าย	ช่อหางโตไบเทศ	ลูกตุ้ม	มี	ร.๑	ร.๑
๑.๒ พระพุทธจุลจักร	ห่มเฉียง	มีท้าย	ช่อหางโตไบเทศ	ลูกตุ้ม	มี	ร.๑	ร.๑
๑.๓ พระพุทธนฤมิตร	ห่มเฉียง	ไม่มีท้าย	กระหนกสามตัวไบเทศ	แบน	ไม่มี	ร.๓	ร.๓
๑.๔ พระพุทธรังสฤษดิ์	ห่มเฉียง	ไม่มีท้าย	กระหนกสามตัวไบเทศ	แบน	ไม่มี	ร.๓	ร.๓
๒.๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลก	ห่มคลุม	มีท้าย	กระหนกสามตัวนกคาบ	ลูกตุ้ม	มี	ร.๑	ร.๒
๒.๒ สมเด็จพระบรมราชาเจ้า มหาสุรสิงหนาท	ห่มคลุม	มีท้าย	กระหนกสามตัวไบเทศ	แบน	มีเพียง เล็กน้อย	ร.๑ - ร.๒	ร.๑
๒.๓ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระศรีสudarักษ์	ห่มเฉียง	ไม่มีท้าย	กระหนกสามตัวไบเทศ	แบน	ไม่มี	ร.๓	ร.๑
๒.๔ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาเทพสุดาวดี	ห่มเฉียง	ไม่มีท้าย	กระหนกสามตัวไบเทศ	แบน	ไม่มี	ร.๓	ร.๑
๒.๕ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า นภลัย	ห่มคลุม	ไม่มีท้าย	กระหนกสามตัวไบเทศ	แบน	ไม่มี	ร.๓	ร.๓
๒.๖ สมเด็จพระบรมราชาเจ้า มหาเสนานุรักษ์	ห่มคลุม	มีท้าย	ช่อหางโตไบเทศ	ลูกตุ้ม	มี	ร.๑	ร.๒
๒.๗ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงศรีสุนทรเทพ	ห่มเฉียง	มีท้าย	ช่อหางโตไบเทศ	ลูกตุ้ม	มี	ร.๑	ร.๑
๒.๘ สมเด็จพระบรมราชาเจ้า บวรสถานภิมุข	ห่มคลุม	มีท้าย	ช่อหางโตไบเทศ	ลูกตุ้ม	มี	ร.๑	ร.๑
๒.๙ สมเด็จพระ กรมพระศรีสุลาสัย	ห่มเฉียง	ไม่มีท้าย	กระหนกสามตัวไบเทศ	แบน	ไม่มี	ร.๓	ร.๓
๒.๑๐ พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ	ห่มเฉียง	ไม่มีท้าย	กระหนกสามตัวไบเทศ	แบน	ไม่มี	ร.๓	ร.๓

จากตารางที่ ๑ แสดงให้เห็นว่า หากเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่เป็นฝีมือช่างรัชกาลที่ ๑ จะต้องมีชายไหวชายแครงเป็นช่องทางโตไบเทศ มงกุฏของพระพุทธรูปจะมีท้ายทุกองค์ คุณทลของทุกองค์จะเป็นลูกตุ้ม และจะต้องลงยาราชาชาติ เป็นเช่นนี้เหมือนกันหมดทุกองค์ สอดคล้องกับสมมุติฐานว่าเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่สร้างในรัชกาลที่ ๑ พระพุทธรูปที่เข้าข่ายนี้ ได้แก่ พระพุทธจักรพรรดิ (๑.๑) พระพุทธจุลจักร (๑.๒) พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนาณรงค์ (๒.๖) พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ และพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระราชวังบวรสถานภิมุข (๒.๘) ยกเว้นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีชายไหวชายแครงเป็นกระหนกสามตัวนกคาบ (๒.๑.๒) ไม่ใช่ช่องทางโตไบเทศ แต่เนื่องจากพระพุทธรูปองค์นี้มีมงกุฎมีท้าย คุณทลเป็นรูปลูกตุ้มและลงยาราชาชาติ ก็อาจจะจัดได้ว่าพระพุทธรูปองค์นี้เป็นฝีมือช่างในรัชกาลที่ ๑ ได้

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่เป็นฝีมือช่างรัชกาลที่ ๓ ถ้าพิจารณาจากตารางจะเห็นว่ามงกุฏของทุกองค์จะไม่มีท้าย ชายไหวชายแครงเป็นกระหนกสามตัวไบเทศ คุณทลแบนราบ และไม่มีการลงยาราชาชาติ เป็นเช่นนี้เหมือนกันทุกองค์ สำหรับองค์ที่เข้าข่าย คือ พระพุทธนฤมิตร (๑.๓) พระพุทธรังสฤษฎ์ (๑.๔) พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุดารักษ์ (๒.๓) พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระยาเทพสุดาชาติ (๒.๔) พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (๒.๕) พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัย (๒.๙) และพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ (๒.๑๐)

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท (๒.๒) นับว่าอยู่ในกรณีที่กำลังก้ำกึ่งกันระหว่างฝีมือช่าง ๒ รัชกาล กล่าวคือ ถึงแม้มงกุฎจะมีท้ายแบบฝีมือช่างรัชกาลที่ ๑ แต่องค์ประกอบอื่นๆ ล้วนแต่ไม่สอดคล้องกับฝีมือช่างในรัชกาลดังกล่าว คือ ชายไหวชายแครงเป็นกระหนกสามตัวไบเทศแบบฝีมือช่างรัชกาลที่ ๓ คุณทลแบนไม่เป็นลูกตุ้ม และถึงแม้จะมีการลงยาราชาชาติแบบที่นิยมกันในรัชกาลที่ ๑ แต่ก็มีปริมาณน้อยมาก ดังนั้น จากลักษณะที่กำลังก้ำกึ่งกันระหว่างฝีมือช่างรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๓ คือ จากร่องรอยของการลงยาราชาชาติอันเป็นที่นิยมในรัชกาลที่ ๑ แต่ไม่ปรากฏแล้วในรัชกาลที่ ๓ กับชายไหวชายแครงรูปกระหนกสามตัวไบเทศและคุณทลรูปแบนซึ่งปรากฏมากในพระพุทธรูปที่เป็นฝีมือช่างรัชกาลที่ ๓ จึงเป็นไปได้ว่าพระพุทธรูปองค์นี้อาจสร้างขึ้นในช่วงระหว่างปลายรัชกาลที่ ๑ และอาจล่วงเลยมาจนถึงรัชกาลที่ ๒ ด้วย

เมื่อพิจารณาผลการวิเคราะห์ฝีมือช่างของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ตามตารางดังกล่าว จะเห็นได้ว่าพระพุทธรูปที่มีฝีมือช่าง “สอดคล้อง” กับรัชสมัยที่สร้างตามที่ปรากฏในเอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ มี ๙ องค์ คือ

๑. พระพุทธจักรพรรดิ (๑.๑)
๒. พระพุทธจุลจักร (๑.๒)
๓. พระพุทธนฤมิตร (๑.๓)
๔. พระพุทธรังสฤษดิ์ (๑.๔)
๕. พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (๒.๕)
๖. พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ (๒.๗)
๗. พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช (๒.๘)
๘. พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัย (๒.๙)
๙. พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ (๒.๑๐)

พระพุทธรูปที่เหลืออีก ๔ องค์ มีฝีมือช่างที่นับได้ว่า “ไม่สอดคล้อง” กับรัชกาลที่สร้างตามที่เอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ ได้ให้ข้อมูลไว้ คือ

๑. พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (๒.๑)
๒. พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระศรีสุมิตร (๒.๓)
๓. พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุตาธิบดี (๒.๔)
๔. พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ (๒.๖)

ที่เหลืออีก ๑ องค์ยังกำกวมกันระหว่างฝีมือช่างรัชกาลที่ ๑ กับรัชกาลที่ ๒ คือ พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท (๒.๒) แต่ในตอนนี้อาจยังไม่ขอวิเคราะห์ว่ามีความสอดคล้องกันระหว่างฝีมือช่างกับรัชกาลที่สร้างหรือไม่

การวิเคราะห์เพื่อตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างเอกสารกับรูปแบบทางศิลปะสรุปได้ว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในพระบรมมหาราชวังทั้งหมด ๑๔ องค์ มี

๑๐ องค์ที่รูปแบบทางศิลปะ “สอดคล้อง” กับอายุเวลาที่เอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ ได้ให้ข้อมูลไว้ แต่อีก ๔ องค์มีรูปแบบที่ “ไม่สอดคล้อง” กับอายุเวลาที่ปรากฏในเอกสาร และอีก ๑ องค์ยังไม่อาจตัดสินได้ในตอนนี้ว่าสอดคล้องกันหรือไม่

ความไม่สอดคล้องกันระหว่างข้อมูลของเอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ กับรูปแบบทางศิลปะของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทั้ง ๔ องค์นั้น ถึงแม้จะเป็นปริมาณเพียงน้อยนิดเมื่อเทียบจากจำนวนพระพุทธรูปที่มีอยู่ทั้งหมด ๑๔ องค์ก็ตาม แต่หากคำนึงถึงความคลาดเคลื่อนเป็นอย่างมากของเอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ เมื่อสอบกับหลักฐานชั้นต้นอื่นๆ รวมทั้งความขัดแย้งในตัวเองของเอกสารฉบับนี้ด้วยแล้ว ก็จะเห็นถึงความไม่ชอบมาพากลของข้อมูลจากเอกสารฉบับนี้อย่างชัดเจน ผู้เขียนจึงยากที่จะยอมรับในความถูกต้องของข้อมูลจากเอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ ได้อย่างเต็มที่ ซึ่งการวิเคราะห์ที่จะแสดงให้เห็นต่อไปข้างหน้าจะยิ่งชี้ให้เห็นว่า เมื่อนำเอกสารที่กล่าวถึงเรื่องพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์และมีความน่าเชื่อถือของข้อมูลเมื่อตรวจสอบกับเอกสารอื่นๆ และรูปแบบทางศิลปะแล้ว ก็จะเป็นการเผยให้เห็นถึงความบกพร่องของเอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ ให้ชัดเจนมากขึ้นไปอีก

รู้จักเอกสาร “เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์”

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่ายังมีเอกสารอีกฉบับหนึ่งที่ให้ข้อมูลเรื่องพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่แตกต่างไปจากเอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์อย่างสิ้นเชิง คือ เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เขียนบนสมุดไทยดำด้วยตัวหรรดล ลายมือเป็นแบบพระอาลักษณ์ มีชื่อตามบนปกสมุดว่า “เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์” มีด้วยกันทั้งหมด ๓ เล่ม แต่ละเล่มมีหมายเลขกำกับไว้ตั้งแต่เล่ม ๑ จนถึงเล่ม ๓

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระศรีสุนทรโวหาร เจ้ากรมพระอาลักษณ์ เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์ เจ้าเมืองอุบลราชธานี และเจ้าราชวงศ์ เจ้าเมืองจำปาศักดิ์ เรียบเรียงเรื่องพระแก้วมรกตหรือพระพุทธรูปบุษยรัตน์จักรพรรดิพิมล-มณีนมัยจากจดหมายเหตุที่มีในกรุงรัตนโกสินทร์และพงศาวดารของเมืองจำปาศักดิ์ เมื่อ จ.ศ. ๑๒๒๓ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๐๔ (ค.ศ. 1861) ดังปรากฏในบานแผนกของ เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๑ ว่า

๑ ๔๖ คำพิราดตรีศก ศักราช ๑๒๒๓ ตรงกับปีคฤสศักราช ๑๘๖๑ เปน
ปีที่ ๑๑ ในรัชกาลที่ ๔ ในพระบรมราชวงษอันนี้

๑ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร สุธสมมติเทพยพงษ์ วงษา-
 ดิศวรรคฤทธิ์ วรชัฎยราช นิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ
 บรมธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนารถพิต พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็น
 พระเจ้าแผ่นดินใหญ่ที่ ๔ ในพระบรมราชวงศ์อันนี้ มีพระบรมราชโองการ
 ดำรัสสั่งพระศรีสุนทรโวหารเจ้ากรมพระอาลักษณ์ แลเจ้าพรหมเทวานุเคราะห์
 เจ้าเมืองอุบลราชธานี แลเจ้าราชวงศ์เจ้าเมืองจำปาศักดิ์เก่า ซึ่งเป็นโทษต้อง
 ถอดออกนอกราชการค้างอยู่ในกรุงเทพมหานคร มารวบรวมพงษาวดาร
 เก่าของเมืองนครจำปาศักดิ์ แลรวบรวมจดหมายเหตุ เก่า ใหม่ มีใน ๔
 แผ่นดิน มาเลือกเอาความตามสมควร แล้วเรียงเรื่องพระพุทธรูปปฏิมากร
 แก้วผลึกเอกอุดมลงไว้ เพื่อจะให้ผู้อ่านได้ทราบความเดิม ตามเหตุที่มีจริง
 เป็นจริงดังจะกล่าวไปนี้ (เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๑)

เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ ทั้ง ๓ เล่ม เท่าที่ผู้เขียนค้นมาได้พบว่า เคยตีพิมพ์มา
 แล้วอย่างน้อย ๒ ครั้ง ฉบับเก่าที่สุดที่ผู้เขียนพบพิมพ์ที่โรงพิมพ์วชิรรินทร์ พระนคร เมื่อ
 พ.ศ. ๒๔๓๙ (ค.ศ. 1896) (ตำนานพระพุทธรูปบุษยรัตน์ ๒๔๓๙) และอีกฉบับหนึ่งที่พบเป็น
 หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุษบัน-
 บั้วผันเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ (ค.ศ. 1942) ในชื่อว่า “ตำนานพระพุทธรูปบุษยรัตน์” อักษรวิธีเป็น
 แบบสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยกล่าวว่าเป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรมศิลปากร ๒๔๘๕, คำนำ)

สังเขป “เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์”

เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๑

หลังจากจบงานแพนทอนแล้วจึงเริ่มต้นปรารภถึงพระแก้วผลึก (ดูภาพประกอบ
 หน้า ๗๙) ที่อัญเชิญมาจากเมืองนครจำปาศักดิ์ใน จ.ศ. ๑๑๗๓ หรือตรงกับ พ.ศ. ๒๓๕๔
 (ค.ศ. 1811) ตรงกับปีที่ ๓ ของรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จากนั้น
 จึงกล่าวถึงประวัติเมืองนครจำปาศักดิ์นับตั้งแต่การอพยพของชาวลาวจากเวียงจันทน์และ
 พระครูโพนเสมตที่ได้รับความเดือดร้อนจากการแย่งชิงราชสมบัติกันระหว่างเจ้านายไปยัง
 เมืองเขมร ต่อมาเมื่อถูกเจ้าเมืองเขมรกดขี่ก็ได้พากันหลบหนีไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบล
 เชียงแตง โขงอัตปือ คำทองน้อย และคำทองใหญ่ ที่เมืองเชียงแตงพระครูโพนเสมตได้
 หล่อพระพุทธรูปมีพระนาม “พระแสน” ซึ่งต่อมาพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
 โปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญมาประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถวัดหงส์รัตนาราม ภายหลังพระครู
 โพนเสมตได้ย้ายไปอาศัยยังตำบลมัน ตำบลเจียม จนท้ายสุดได้อยู่ที่ตำบลจำปะ ระหว่าง

การย้ายถิ่นฐานฐานานุศิษย์ของท่านได้เกลี้ยกล่อมผู้คนให้มาอยู่รวมกันมากขึ้น ส่วนท่านก็ช่วยระงับโกล่เกลี้ยข้อพิพาทต่างๆ ให้สามัคคีกันจนในที่สุดทุกตำบลก็อยู่ภายใต้บารมีของท่าน ต่อมาเจ้านายฝ่ายเวียงจันทน์ชื่อเจ้าสร้อยศรีสมุทรได้อพยพมายังตำบลจำปะ ท่านจึงปรึกษากับชาวบ้านให้ยกเจ้าสร้อยศรีสมุทรเป็นเจ้าเมืองจำปากัดดีว่าราชการลาว ทั้ง ๗ หัวเมืองที่กล่าวมาแล้ว เจ้าสร้อยศรีสมุทรมีบุตรชาย ๔ คน คือ เจ้าไชยกุมาร เจ้าธรรมเทโว เจ้าสุริโย และเจ้าโพธิสาร ภายหลังพระครูโพนเสมดมรณภาพและเจ้าสร้อยศรีสมุทรพิราลัยลง เจ้าไชยกุมารจึงว่าราชการเมืองนครจำปากัดดีสืบมา

เมื่อเจ้าไชยกุมารเป็นเจ้าเมืองนครจำปากัดดี มีลูกค้าชาวลาวแจ้งให้ทราบว่าได้เห็นพระพุทธรูปแก้วเป็นของวิเศษอยู่ในเรือนของพรานทิง พรานเทิง ตำบลลัมป่อยนายอน แต่พรานทั้งสองนับถือประดุจดุ๊ยไม่สมควร เจ้าไชยกุมารจึงได้อัญเชิญพระพุทธรูปแก้วนั้นมาไว้ในเมืองนครจำปากัดดีแล้วทำการสมโภชเป็นอันมากพร้อมกับกัลปนาไพร่ข้าตำบลลัมป่อยนายอนมาถวายเป็นข้าพระและเก็บส่วยมาทำสักการบูชา

พรานทั้ง ๒ คนให้การว่า ได้พบพระพุทธรูปองค์นี้ในถ้ำแห่งหนึ่งแต่เข้าใจว่าเป็นผีเสื้อหน้าไม้ศักดิ์สิทธิ์จึงบนบานให้จับสัตว์ได้มาก นับแต่นั้นมาพรานก็ยังสัตว์ได้มากกว่าปกติจึงทำเครื่องเซ่นไปใช้บนพระพุทธรูปแก้วอยู่เสมอ ภายหลังเกิดเกียจคร้านและวิตกว่าคนจะมาพบพระพุทธรูปจึงอัญเชิญจากถ้ำกลับบ้านโดยผูกพระคอกับขาของหน้าไม้ทำให้พระกรรมชวาทะทบกับหน้าไม้จนลือกออกไปข้างหนึ่ง เวลายังสัตว์ได้มาก็เอาเลือดสัตว์นั้นมาทาพอกองค์พระเป็นการใช้บน ครั้นไม่อยู่บ้านก็ฝากฝังพระพุทธรูปที่พรานเรียกว่าผีเสื้อหน้าไม้ให้ดูแลเรือนก็ไม่มีขโมยหรือสัตว์มาทำอันตรายรบกวนเลย จนเป็นที่สังเกตของลูกค้าชาวลาวซึ่งได้สนใจไต่ถามจนกระทั่งพรานได้นำพระพุทธรูปแก้วที่สำคัญว่าเป็นผีเสื้อหน้าไม้ออกมาให้ดู ลูกค้าชาวลาวผู้นั้นเห็นว่าเป็นพระพุทธรูปจึงนำความมาแจ้งกับเจ้าไชยกุมารดังที่กล่าวมาแล้ว

ต่อมาเจ้าไชยกุมารกับสำเร็จราชการเมืองนางรองสมคบกันกระด้างกระเดื่องสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงทรงส่งกองทัพไปปราบปราม ใน จ.ศ. ๑๑๓๗ (พ.ศ. ๒๓๑๘/ค.ศ. 1775) ครั้งนั้นเจ้าไชยกุมารยอมสวามิภักดิ์แต่ได้ซ่อนพระพุทธรูปแก้วนั้นไว้มิให้ฝ่ายไทยเห็น ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเมื่อเจ้าไชยกุมารได้ชราภาพลง เจ้าหลานของท่านวิวาทแย่งชิงอำนาจกัน จึงโปรดเกล้าฯ ให้เชิญเจ้าไชยกุมารและเจ้าหลานมาเจรจาไกล่เกลี้ยที่กรุงเทพมหานคร เจ้าไชยกุมารเกิดพิราลัยกลางทาง ส่วนเจ้าหลานทั้งหมดต้องอยู่ที่กรุงเทพมหานครเป็นเวลานานเพราะเจรจาดกกลงกันไม่ได้ เมืองนครจำปากัดดีขาดผู้ปกครองทำให้นายเชียงแก้วชาวเมืองโขงมาโจมตี เจ้าน่า

เชื้อสายเจ้าอุปราชเวียงจันทน์คนเก่า ทำวพรหมบ้านजरแม และทำวคำบ้านคงเพนียง พร้อมใจกันออกรบชนะนายเชียงแก้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเจ้าน่าเป็นเจ้านครจำปาศักดิ์ ทำวพรหมเป็นพระพรหมราชวงษา ยกบ้านजरแมเป็นเมืองอุปราชธานี และทำวคำเป็นพระเทพวงษายกบ้านพะเนียงให้เป็นเมืองเขมราช ส่วนบ้านลินท่าภูมิลำเนาเดิมของเจ้าน่าก็ยกขึ้นเป็นเมืองยโสธรพร้อมกับตั้งน้องชายเจ้าน่าเป็นพระสุนทรราชวงษาครองเมืองแต่ขึ้นตรงกับเมืองนครจำปาศักดิ์

อย่างไรก็ตาม เจ้านครจำปาศักดิ์คนใหม่ก็ยังหวงแหนพระพุทธรูปแก้วผลึกไว้ไม่แจ้งให้ทางกรุงเทพมหานครทราบอยู่ดี จนภายหลังก็ได้ย้ายพระพุทธรูปแก้วผลึกไปประดิษฐานยังวิหารที่สร้างขึ้นในเมืองนครจำปาศักดิ์ใหม่ที่ย้ายไปตำบลบ้านคันตะเกิง พระพุทธรูปแก้วผลึกได้ประดิษฐานยังวิหารแห่งนั้นจนกระทั่งเมื่อเจ้าน่าถึงแก่พิราลัยในจ.ศ. ๑๑๗๓ (พ.ศ. ๒๓๕๔/ค.ศ. 1811) พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทรงแต่งข้าหลวงเชิญทิวศิลาหน้าเพลิงและเครื่องไทยธรรมไปในการศพเจ้าน่า ข้าหลวงที่ไปได้นมัสการพระพุทธรูปแก้วผลึกเห็นว่าเป็นของดีควรจะเป็นศรีแก่กรุงเทพมหานครมากกว่าเมืองประเทศราชเช่นจำปาศักดิ์ จึงให้ชาวเมืองนครจำปาศักดิ์พร้อมใจกันเข้าชื้อกับข้าหลวงทำใบบอกลงมายังกรุงเทพมหานคร

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงทราบจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระพุทธรูปแก้วผลึกลงมาและให้มีการสมโภชตลอดระยะทางตั้งแต่สระบุรีจนถึงเมืองนครจำปาศักดิ์ แล้วจึงอัญเชิญต่อมายังวัดเขียนตลาดแก้วแขวงเมืองนนทบุรีให้ทันงานมงคลนักขัตฤกษ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคพร้อมด้วยข้าราชการและพระภิกษุสงฆ์ไปทรงรับพระพุทธรูปที่ตำบลตลาดแก้ว ครั้นทรงนมัสการพระพุทธรูปแก้วผลึกแล้วจึงโปรดเกล้าฯ ให้แห่แหนพระพุทธรูปโดยกระบวนเรือลงมายังท่าราชวรดิฐ โดยต่อแพขบวนเข้ากับเรือพระที่นั่งกิ่งไกรแก้วจักรรัตนที่ทรงพระพุทธรูปอยู่นั้นทอดสมอกลางแม่น้ำรายล้อมไปด้วยเรือบริวารรูปสัตว์เพื่อให้ราษฎรได้นมัสการตลอดการสมโภชในน้ำทั้ง ๓ วัน แล้วจึงอัญเชิญพระพุทธรูปผลึกไปประดิษฐานในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามเพื่อให้บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางได้นมัสการ โดยมีพระภิกษุสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์เป็นเวลาสามวัน วันที่สี่เป็นการเวียนเทียนสมโภช

หลังการสมโภชเสร็จสิ้นลงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระพุทธรูปแก้วผลึกไปประดิษฐานที่โรงประชุมช่างข้างพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เพื่อให้ช่างต่อ

พระกรรมที่ลี้ให้คืนดีดั้งเดิม ชัดแต่งพระพุทธรูปให้เกลี้ยงเงลา แล้วทำฐานพระพุทธรูปด้วย ลัมฤทธิ์หุ้มทองคำเกลี้ยงเงางามให้รับกันกับความใสสะอาดของพระพุทธรูป แต่งพระรัศมี และพระศกด้วยทองคำที่สร้างขึ้นใหม่ แต่เมื่อสวมพระรัศมีลงไปกลับทำให้พระพักตร์ดูเป็น รวงผึ้งหมองคล้ำ ต้องประชุมช่างแก้ไขโดยใช้เงินหุ้มลงก่อนชั้นหนึ่งแล้วขัดข้างในให้ เงางาม เมื่อสวมใหม่ก็เห็นพระพักตร์พระพุทธรูปแก้วผลึกใสสะอาดดั้งเดิม แล้วจึงทำ ทองคำลงยาสีดำขาวเป็นพระเนตรฝังไว้แทนของเดิมที่แต่มหมึกเป็นขาวดำ ถวายฉัตร ทองคำลงยา ๕ ชั้นกางกั้นพระพุทธรูปพร้อมด้วยลันถัด (ผ้าทิพย์) ประดับเพชรพลอย เสร็จการแล้วอัญเชิญไปประดิษฐานในหอพระเทพาติเทพยพิมานด้านทิศตะวันออกของ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ๓ องค์ไว้ในพระรัศมี ทรงสักการบูชา วันละ ๒ เวลาและทรงปฏิญาณว่าจะแก้ไขเพิ่มเติมการที่เกี่ยวกับพระพุทธรูปแก้วผลึกนี้ ในภายหลัง

ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงได้พระพุทธรูปแก้วผลึกนี้มาก็ บังเกิดเหตุสำแดงพระบารมีขึ้นหลายประการ อาทิ ทรงได้ช้างเผือกมาสู่พระบารมีถึง ๓ เชือก ในระหว่าง จ.ศ. ๑๑๗๔ - ๑๑๗๙ (พ.ศ. ๒๓๕๕ - ๒๓๖๐/ค.ศ. 1812 - 1817) ในปีที ๗ ของ รัชกาลคร่อมอุพพม่าก็อพยพมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ส่วนพม่าที่ลอบไปยุยงญวนให้คิด ร้ายต่อกรุงเทพมหานครก็มีผู้นำตัวมาถวาย แม้เจ้าเมืองญวนจะแต่งเรือไปรับใหม่ก็เกิดไฟ ไหม้อับปางลง ผู้คิดคดทรยศต่อพระองค์ก็ปรากฏความออกมาเอง พ่อค้าวานิชต่าง ประเทศที่ไม่เคยมาก็เอาบรรณาการมาทูลเกล้าฯ ถวาย เมื่อมีการพระราชพิธีใหญ่ๆ เช่น เถลิงพระที่นั่งใหม่ ลงทรงโสกันต์ หรืออาพาธพินาศ ก็ทรงอัญเชิญพระพุทธรูปแก้วผลึกไป เป็นประธานทุกครั้ง

เรื่องพระพุทธรูปขยรัตน์ เล่ม ๒

ในปีที ๑๔ ของรัชกาลตรงกับ จ.ศ. ๑๑๘๕ (พ.ศ. ๒๓๖๖/ค.ศ. 1823) ได้ทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ช่างทำพระรัศมีและพระศกของพระพุทธรูปแก้วผลึกด้วยทองคำ ประดับเพชรขึ้นใหม่ รวมทั้งลันถัดก็ทำใหม่เป็นลายกุดันประดับนพรัตน์ พร้อมกับถวาย ลังवालเพ็องเพชรและสร้อยอ่อนอย่างละสายรวมทั้งบาตรทองคำมีเชิงลงยาราชาชาติทั้งหมด ๔ กำเป็นพุทธรูปด้วย จากนั้นจึงกล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ อันเป็นธรรมเนียมที่พระมหากษัตริย์และสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลทุกรัชกาล จะต้องทรงสร้างขึ้นเพื่อให้เป็นพระเกียรติยศของแต่ละพระองค์ พระบาทสมเด็จพระ- พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงสร้างไว้ถึง ๓ องค์ องค์แรก คือ “พระพุทธรูปจักรพรรดิ” ทรง พระราชอุทิศถวายสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ต่อมาจึงทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง

ฉลองพระองค์ของพระองค์เองขึ้น ๒ องค์ ดัดแปลงให้ทรงเครื่องจิวรห่มเฉียงจากเดิมที่เป็นจิวรห่มคลุมเพื่อให้ตกแต่งเครื่องทรงได้อย่างเต็มที่ องค์หนึ่งประดับประดาล้วนไปด้วยเพชรจึงถวายพระนามว่า “พระพุทธรูปเพชรรัตน” อีกองค์ล้วนไปด้วยพลอยและเพชรจึงถวายพระนามว่า “พระพุทธรูปเนาวรัตน” แล้วจึงอัญเชิญไปประดิษฐานในหอพระเทพาติเทพยพิมานและพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามตามลำดับ

อาศัยธรรมเนียมดังกล่าวพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์บ้าง โดยตั้งพระราชหฤทัยจะให้พิเศษไปกว่าพระพุทธรูปฉลองพระองค์ที่เคยสร้างกันมาจึงโปรดเกล้าฯ ให้ฝังอัญมณีต่างๆ แทนการลงยา การแก้ไขปรับปรุงพระพุทธรูปดำเนินอยู่เป็นเวลานานจนสำเร็จลงเมื่อ จ.ศ. ๑๑๘๔ (พ.ศ. ๒๓๖๕/ค.ศ. 1822) ในปีเดียวกันนี้เองได้มีพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียรในสวนวังกัทรองอัญเชิญพระพุทธรูปแก้วผลึกมาประดิษฐานบนพระแท่นบรรทมเป็นสิริมงคล ในการนั้นทรงพระราชดำริว่าคนโบราณบางพวกเมื่อขึ้นเรือนใหม่ยอมเชิญพระพุทธรูปทองและเงินเข้าไปก่อนเป็นมงคล เพราะพระพุทธรูปเป็นสมบัติอันประเสริฐทางธรรม ในขณะที่ทอง นาก เงิน แทนสมบัติทางโลก ด้วยพระราชดำรินี้จึงได้ทรงสร้างพระพุทธรูปทอง นาก เงิน และเมฆพัด ให้เป็นสำหรับคู่กับพระพุทธรูปแก้วผลึก มีพุทธลักษณะ ฐาน ล้นถัด และฉัตรใกล้เคียงกับของพระพุทธรูปแก้วผลึก แต่พระเมฆพัดหล่อครั้งใดพิมพ์ก็แตกกระจายไปไม่สำเร็จ

พระพุทธรูปที่ทรงหล่อขึ้นใหม่นี้ได้ทรงอัญเชิญเข้าร่วมพระราชพิธีสมโภชพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานในเดือน ๑๐ ของปีถัดมาเป็นเวลา ๗ วัน ในพระราชพิธีดังกล่าวทรงประดิษฐานพระพุทธรูปแก้วผลึก ทอง นาก เงิน ไว้บนแท่นน้อยรอบพระพุทธรูปฉลองพระองค์ที่สถิตอยู่ตรงกลาง ถวายพระนามว่า “พระพุทธรูปนิมิต” เพราะทรงพระราชดำริว่าพระพุทธเจ้าที่จะทรงเครื่องประดับเช่นนี้ก็มิแต่เวลาที่ทรงเนรมิตพระองค์เพื่อทรงทรมานผู้หนึ่งผู้ใดเท่านั้น จากนั้นโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระพุทธรูปเนาวรัตนจากพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามมาประดิษฐานเป็นคู่กับพระพุทธรูปนิมิตในหอพระเทพาติเทพยพิมานด้วยกันกับพระพุทธรูปแก้วผลึก ทอง นาก เงิน ถวายเครื่องราชูปโภคทองคำลงยาราชาวดี อาภรณ์ พานพระศรี พระสุพรรณศรี พระสุพรรณราช พานเครื่องพระสำอาง พระกลด พระแสงจามรี พัด ธารพระกร ฉลองพระบาท เป็นพุทธบูชาด้วย

ในปีถัดมาตรงกับ จ.ศ. ๑๑๘๖ (พ.ศ. ๒๓๖๗/ค.ศ. 1824) พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยสวรรคต พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราช-

สมบัติสืบต่อมา ได้ทรงจัดการเรื่องที่สมเด็จพระบรมชนกนาถได้ทรงค้างไว้โดยเฉพาะ พระพุทธรูปเมฆพัดก็ได้ทรงหล่อให้สำเร็จ ต่อมาใน จ.ศ. ๑๑๘๘ (พ.ศ. ๒๓๖๙/ค.ศ. 1826) ปีที่ ๓ ของรัชกาล สมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลทรงยกทัพไปปราบกบฏที่ เวียงจันทน์ ครั้นเสร็จการศึกได้ทรงนำพระพุทธรูปศิลาเขียวหรือพระนาคสวาด (ดูภาพ ประกอบหน้า ๗๗) พร้อมกับพระบาง พระแทรกคำ พระฉันทสมอ มาถวาย ทรงพระราชดำริ ว่าเป็นบารมีเหมือนเมื่อครั้งสมเด็จพระบรมชนกนาถทรงได้พระพุทธรูปแก้วผลึกในปีที่ ๓ ของรัชกาลเช่นกัน จึงทรงจัดกระบวนขึ้นไปรับที่ตำบลตลาดแก้วและมีมหกรรมการฉลอง คล้ายกับครั้งที่รับพระพุทธรูปแก้วผลึก

หลังจากนั้นได้โปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขพระพุทธรูปศิลาเขียวโดยตัดฐานที่ยาวออก และตกแต่งจนมีขนาดใกล้เคียงกับพระพุทธรูปแก้วผลึก ตกแต่งพระศกและพระรัศมีด้วย ทองคำประดับเพชร มีฐานหุ้มทองคำสันถัดประดับพลอย ลังवालทำตามอย่างลังवाल พระพุทธรูปแก้วผลึกแต่ฝังมรกตเพื่อให้เข้ากับสีองค์พระ เมื่อแล้วเสร็จจึงอัญเชิญไป สมโภชบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทพร้อมกับพระพุทธรูปแก้วผลึก ทอง นาก เงิน เมฆพัด นับแต่นั้นมาก็ได้ทรงอัญเชิญพระพุทธรูปศิลาเขียวหรือพระนาคสวาดไปในการพระราชพิธี สำคัญทุกครั้ง เวลาสงกรานต์ก็อัญเชิญไปสงฆ์น้ำคู่กับพระพุทธรูปแก้วผลึกด้วยทรงสำคัญ ว่าเป็นของคู่พระบารมีดุจดียวกันเป็นเช่นนี้ไปจนกระทั่งสวรรคต

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงครองราชสมบัติสืบต่อมาก็ได้ทรง เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธรูปแก้วผลึกอย่างยิ่ง ทรงพระราชดำริว่าการจัดพระพุทธรูปทอง นาก เงิน เมฆพัด และนาคสวาดให้เป็นสำหรับเดียวกับพระพุทธรูปแก้วผลึกดูจะไม่สมควร เพราะแก้วผลึกอันมีน้ำเนืองดงามเช่นนี้ของวิเศษหายาก ในขณะที่ ทอง นาก เงิน เมฆพัด เป็นสิ่งที่หาได้ง่ายดายมาก แม้นาคสวาดก็หาได้ทั่วๆ ในลำแม่น้ำจะทำสักหลาย ร้อยองค์ก็ย่อมได้ไม่ควรจะนำมาเทียบว่าเป็นของสำหรับเดียวกันจะเป็นได้ก็แต่เพียงบริวาร ของพระพุทธรูปแก้วผลึกเท่านั้น

อนึ่ง ได้ทรงพระราชปรารภถึงสมเด็จพระบรมชนกนาถว่าทรงชอบพระราชฤทัย ในแก้วอัญมณีต่างๆ รวมถึงทรงพระราชศรัทธาในพระพุทธรูปแก้วผลึก จึงทรงพระ- ราชดำริแก้ไขเปลี่ยนแปลงฐานพระพุทธรูปแก้วผลึกใหม่ให้เป็นทองคำทั้งฐานฝังเพชร พลอยเต็มตลอดโดยใช้ทองคำและเพชรพลอยของเดิมหากไม่พอก็เพิ่มเติมเข้าไป พร้อมกับ สร้างฉัตรใหม่ให้มีเนื้อทองคำหนักกว่าเดิมตกแต่งด้วยเพชรพลอยล้วนไม่มีลงยา ส่วนฉัตร ทองคำลงยาราชาวดิของเดิมก็สร้างขึ้นใหม่อีกคันให้เหมือนกันแต่เปลี่ยนคันดาลให้ตั้งตรง เพื่อทำเป็นฉัตรเครื่องสูง ทำฐานเขียงหุ้มทองคำประดับพลอยมีช่องปักฉัตรและเชิงเทียน ถวายเป็นพุทธบูชา

นอกจากนี้ยังทรงปรับปรุงพระรัศมีเดิมให้ประดับเพชรขนาดใหญ่ทั้งองค์ ทำพระอุณาโลมเพชร และเพิ่มพระบรมสารีริกธาตุบรรจุไว้ในพระรัศมีอีก ๔ องค์รวมกับของเดิมเป็น ๗ องค์ บรรดาทองคำและเพชรพลอยเหล่านี้เป็นของเดิมตั้งแต่รัชกาลของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยบ้าง นำมาจากเครื่องต้นเครื่องทรงของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ไม่ต้องพระราชประสงค์แล้วก็ทรงยุบมาทำบ้าง และเป็นของที่มีในรัชกาลนี้บ้าง เพื่อทรงพระราชอุทิศถวายและเป็นการพระราชกุศลส่วนพระองค์

การปรับปรุงดังกล่าวดำเนินมาถึง ๗ ปี จนแล้วเสร็จในปีที่เขียนเรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์นี้แต่ก็ไม่ได้ทรงยุติอยู่เพียงนั้น ยังได้ทรงสร้างพระพุทธรัดนสถานเป็นพระวิหารเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปแก้วผลึกตรงทิศตะวันออกของพระราชมณฑลเศียรในสวนขวาซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงสร้างไว้ โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชอุทิศเป็นพุทธรูปในนามว่า พระพุทธมณฑลเศียร ยกให้เป็นส่วนหนึ่งในพระบรมมหาราชวัง พระราชทานนามว่า พระพุทธรินเวศน์ นอกจากนี้ได้ทรงสร้างบุษบกทองคำและฐานรองหุ้มทองคำแต่การยังไม่แล้วเสร็จจึงได้ทรงฉลองสมโภชพระพุทธรูปแก้วผลึกไปก่อน

ในครั้งนี้ทรงพระราชดำริว่าพระพุทธรูปองค์นี้ยังไม่มีพระนามอย่างวิเศษจึงถวายพระนามตามคุณลักษณะแห่งเนื้อแก้วอันเหมือนบุษยน้าขาวว่า “พระพุทธรูปบุษยรัตน์จักรพรรดิพิลมณีนัย” มีพระสุพรรณบัฏจารึกพระนามและประวัติการได้มาที่ด้านหลังของฐาน ส่วนด้านหน้าของฐานเขียนจารึกเรื่องราวการปฏิสังขรณ์ในรัชกาลของพระองค์ ทรงอาราธนาพระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์และรับพระราชทานฉัน ในการนี้ยังได้ถวายพระสุคนธ์จากพระเต้าเบญจครรภ พระมหาลังข์ทั้ง ๕ พระภูวนาถกุ่มกะทั้ง ๕ พระเต้าประทุมนิมิตอันเจือด้วยน้ำจากสระทั้ง ๔ และปัญจมหานทีเป็นพระบรมพุทธานุภาพ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระราชครูพราหมณ์อัญเชิญพระพุทธรูปบุษยรัตน์ฯ ประดิษฐานบนพระแท่นภัทรบิฐทองคำลงยาราชาวดี ทรงตรึงพระสุพรรณบัฏทั้ง ๒ แผ่นเข้าที่ฐานพระพุทธรูปเป็นพระราชพิธีบรมพุทธานุภาพ เมื่อพระครูถวายชัยด้วยพราหมณ์มนต์เสร็จแล้วจึงอัญเชิญขึ้นประดิษฐานบนบุษบกเป็นอันเสร็จการ

เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๓

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมโภชพระพุทธรูปบุษยรัตน์ฯ เป็นเวลา ๓ วันแล้วเสร็จจึงอัญเชิญขึ้นประดิษฐานบนบุษบกในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามพร้อมกับพระพุทธรูปทอง นาก เงิน เมฆพัด พระนาคสวาด พระพุทธสุวรรณลีหิงค์ปฏิมากร และพระพุทธรูปเรือนแก้ว ท่ามกลาง

เครื่องสักการบูชาล้วนเครื่องชาวสะอาดรับกับเนื้อแก้วของพระพุทธรูป ในการนี้ได้ อัญเชิญพระบรมอัฐิพระมหากษัตริย์ทั้ง ๓ รัชกาล กรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี และกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีมาประดิษฐานด้วย ทรงอาราธนาพระสงฆ์เจริญ พระพุทธมนต์ทั้ง ๓ เวลาตลอด ๓ วัน รับบิณฑบาตในตอนเช้า มีพระธรรมเทศนาคินละ กัณฑ์ พระราชทานไตรจีวร โดยเฉพาะยามและพัชนีล้วนเป็นสีขาวยับกับกับองค์พระพุทธรูป ขุนยรรยง ภายใต้อุโบสถประดับไปด้วยสุพรรณภรณ์และเครื่องแก้ววิเศษต่างๆ ส่วน ภายนอกทรงบอกบุญบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี และเจ้าภาษีให้ตั้งเครื่องสักการบูชาแปลกๆ บริเวณพระระเบียง พระสงฆ์และข้าราชการให้ตั้งโคมตามประทีปเรียงรายไป โดยรอบพระอาราม มีดนตรีปี่พาทย์มโหรีสพสมโภชตลอดงาน

ในการนี้ได้มีพระบรมราชโองการให้ประกาศว่า บรรดาเครื่องทอง เพชร พลอย ที่ประดับพระพุทธรูป ขุนยรรยง พระพุทธรูปสุวรรณสีหิงค์ปฏิมากร และพระพุทธรูปแก้วผลึกที่ ทรงได้มาจากเชียงใหม่ ทรงพระราชอุทิศให้เป็นพุทธบูชาระลึกถึงพระพุทธรูปคุณแทนองค์ พระพุทธรูปเจ้าเพื่อให้เป็นคุณแก่ผู้ที่นับถือพุทธศาสนาทั้งปวง

“เรื่องพระพุทธรูปขุนยรรยง”: ความขัดแย้งที่ต้องวิเคราะห์

เนื่องจาก เรื่องพระพุทธรูปขุนยรรยง มีด้วยกันทั้งหมดถึง ๓ เล่ม และข้อมูลของ พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์เป็นเพียงปกิณกะหนึ่งจากอีกหลายๆ เรื่องที่ ผสมผสานกันอยู่ในเอกสารฉบับนี้ ผู้เขียนจึงเลือกวินิจฉัยความน่าเชื่อถือของ เรื่อง พระพุทธรูปขุนยรรยง เฉพาะส่วนที่เอกสารกล่าวถึงพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ ในเล่ม ๒ เท่านั้น

เรื่องพระพุทธรูปขุนยรรยง เล่ม ๒ ได้ให้ข้อมูลเรื่องการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง ฉลองพระองค์ของพระมหากษัตริย์สรุปความได้ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลกทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ขึ้น ๓ องค์ องค์แรกถวาย พระนามว่า พระพุทธจักรพรรดิ ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก อีก ๒ องค์ คือ พระพุทธเพชรรัตน์และพระพุทธรูปเนาวรัตน์ เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง ฉลองพระองค์ของพระองค์เอง ส่วนพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยก็ทรงสร้าง พระพุทธรูปนิมิตให้เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระองค์เองเช่นกัน

ในประกาศพระบรมราชโองการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง เฉลิมพระปรมาภิไธยรัชกาลที่ ๓ เป็นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวใน พ.ศ. ๒๓๙๕ (ค.ศ. 1852) ได้ให้ข้อมูลของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในตอนท้ายของประกาศ ว่า

อนึ่ง พระพุทธปฏิมากรฉลองพระองค์ ในพระบาทสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชเจ้าานั้น มีพระนามว่า พระพุทธรังสรรค์ อักษรนั้นไม่สัมพันธ์กับอักษรพระนามพระพุทธรุณมิตร ซึ่งเป็นพระฉลองพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงมีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้แปลงพระนามพระพุทธรังสรรค์ว่า พระพุทธรังสฤษฎ์ ให้อักษรสัมพันธ์กับพระนามพระพุทธรุณมิตร ซึ่งเป็นพระฉลองพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เหมือนอย่างพระพุทธปฏิมากรฉลองพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น มีพระนามว่า พระพุทธเพชรรัตน์ มีอักษรสัมพันธ์กับพระนามพระพุทธปฏิมากรฉลองพระองค์ในสมเด็จพระบรมมหาราชวังอภัยกิติ ซึ่ง มีพระนามว่า พระพุทธจักรพรรดิ (กรมศิลปากร ๒๕๑๑, ๒๐) (เน้นโดยผู้เขียน)

ข้อมูลทีกล่าวว่พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก คือ พระพุทธเพชรรัตน์ และพระพุทธรูปฉลองพระองค์ของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก (ซึ่งในประกาศพระบรมราชโองการเรียกว่า สมเด็จพระบรมมหาราชวังอภัยกิติ) คือ พระพุทธจักรพรรดิ นับว่าสอดคล้องกับ เรื่องพระพุทธบุษยรัตน์ เล่ม ๒ เพียงแต่ประกาศพระบรมราชโองการไม่ได้กล่าวถึง พระพุทธเนาวรัตน์ที่เป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์อีกองค์คู่กับพระพุทธเพชรรัตน์เท่านั้น

อีกรายการหนึ่งเป็นเอกสารสมุดไทยดำเขียนด้วยตัวรง ไม่ระบุศักราช หน้าปกเขียนว่า

๐ สมุด จดหมาย นามพระเจ้า พระโมคคัลลาจารย์ พระภิกษุณี นามพระเจ้า วัดอรุณ วัดราชโอรส พระฉลองพระองค์ อยู่นี้สำหรับตู้ ฯ ๐ นาม พระเจดีย์แปดองค์จากถ้ำแผ่นดินอยู่ในนี้ (สมุดจดหมายนามพระเจ้า)

สมุดไทยดำเล่มนี้ (ซึ่งต่อไปจะเรียกว่า “สมุดจดหมายนามพระเจ้า”) ได้ให้รายพระนามของพระอดีตพุทธะทั้ง ๒๘ พระองค์ นามพระสาวกที่เป็นพระภิกษุและพระภิกษุณีอย่างละ ๔ รูป พระนามพระพุทธรูปในพระอารามต่างๆ ที่ทรงพระราชนิพนธ์ คือ วัดอรุณราชวราราม ๑ องค์ วัดราชโอรส ๒ องค์ และวัดสระเกศ ๑ องค์ พระนามพระพุทธรูปของพระมหากษัตริย์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ - ๓ และพระนามของพระอัฐยามหาเจดีย์หรือพระปรางค์ ๘ องค์ด้านหน้าวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่จารึกบนแผ่นดินศิลา พระนามและนามเหล่านี้ยังถ่ายทอดเป็นอักษรขอมควบคู่กับอักษรไทยด้วย

สำหรับพระนามพระพุทธรูปของพระมหากษัตริย์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ - ๓ มีดังนี้

พระพุทธชมพูนุทมหาบุรุษลักษณะอะสีตยะยานุโลภิต วัดอะรุณ-
ราชอาราม

- ◎ พระราชนิพนท พระพุทธอนันตคุณอะดุลญาณบพิตร ๑ วัดราชโอรส
พระพุทธไสยาศ นางมุนินทรชินสากยบรมสมเด็จ
สรรเพชพุทธบพิตร วัดราชโอรส
- ◎ พระพุทธสิริสารศ ศรีสุคตทศพลญาณบพิตร วัดสเกษาราม
- ◎ พระพุทธเทวะปฏิมากร ๑ พระพุทธโลกนาถ ๑ (ใน) วัดพระเชตุพน (รวม) ๒
- ◎ พระพุทธเนาวะรัตน ๑ พระพุทธจักรพรรดิ ๑ พระพุทธเพชรรัตน ๑ (ใน) หอพระข้างใน
(รวม) ๓ (รวมทั้งสิ้น) ๕ พระบรมโกฏ
- ◎ พระพุทธนิมิตร์ ๑ ในพระโกฏ
- ◎ พระพุทธเจษฎา ๑ ◎ พระพุทธราชาพิเศก ◎ พระพุทธชินสีตรีโลกนาถ ๑
- ◎ พระพุทธชินราชรังสรรค์ ๑ (รวม) ๔ ในหอพระ
- ◎ พระพุทธรังสรรค์ ฉลองพระองค์ ๑
(สมุดจดหมายนามพระเจ้า) (ผู้เขียนขยายความในวงเล็บ)

พระนามของพระพุทธรูปซึ่งเอกสารระบุว่าเป็น “พระราชนิพนท” คือ พระพุทธ-
สิริสารศฯ พระพุทธอนันตคุณฯ และพระพุทธไสยาสน์ฯ มีหลักฐานในพระราชพงศาวดาร
กรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๔ ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ขึ้น
(ทิพากรวงศ์ ๒๕๔๗, ๓๙๔ - ๓๙๖) ดังนั้น สมุดจดหมายนามพระเจ้าฯ จึงน่าจะเขียนขึ้น
ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เป็นที่น่าสังเกตว่า เอกสารข้างต้นได้แยกพระพุทธรูปออกเป็นรัชกาล คือ รัชกาล
“พระบรมโกฏ” ซึ่งก็คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาล “ในพระโกฏ” คือ
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยรวมพระพุทธรูปที่ทรงได้มากับพระพุทธรูปที่
ทรงสร้างขึ้นไว้ในรัชกาลเดียวกันและสรุปเป็นจำนวนพระพุทธรูปของแต่ละรัชกาลไว้ใน
ตอนท้าย กล่าวคือ

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระพุทธรูปที่ทรงได้มาก็คือ
พระพุทธเทวะปฏิมากร ทรงอัญเชิญมาจากวัดศาลาลี่หน้า และพระพุทธโลกนาถทรงอัญเชิญ
จากวัดพระศรีสรรเพชญ์ อยุธยา ปัจจุบันเป็นพระประธานของพระอุโบสถวัดพระเชตุพน
วิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) และพระประธานของวิหารพระโลกนาถ ตามลำดับ (ประชุมจารึก
วัดพระเชตุพน ๒๕๔๔, ๕๒) ส่วนพระพุทธเพชรรัตน พระพุทธเนาวรัตน และพระพุท-
จักรพรรดินั้น องค์แรกและองค์สุดท้ายมีพระนามตรงกับประกาศพระบรมราชโองการ

เฉลิมพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ดังนั้น พระพุทธรูป ๓ องค์นี้จึงเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์และเป็นพระพุทธรูปที่ทรงสร้างขึ้น รวมพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในรัชกาล “พระบรมโกฏ” ๕ องค์

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (ในพระโกฏ) มีเพียงองค์เดียวคือ พระพุทธรณภูมิตร ซึ่งเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระพุทธรูปพระพุทธรักษา พระพุทธรักษาพิเศก พระพุทธรชินสีตรีโลกนาถ และพระพุทธรชินราชรังสรรค์ รวม ๔ องค์ประดิษฐานในหอพระ เป็นพระพุทธรูปที่ทรงสร้างขึ้น^{๑๓} และอีกองค์หนึ่งคือ พระพุทธรังสรรค์ (พระพุทธรังสฤษดิ์) ซึ่งระบุไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์

^{๑๓} นับว่าสมุดจดหมายนามพระเจ้าฯ ได้ให้พระนามและสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปทั้ง ๔ องค์ คือ พระพุทธรักษา พระพุทธรักษาพิเศก พระพุทธรชินสีตรีโลกนาถ และพระพุทธรชินราชรังสรรค์ ใกล้เคียงกับเอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ อันกล่าวถึงประวัติการสร้างซึ่งจารึกไว้ที่ฐานของพระพุทธรูปทั้ง ๔ องค์ด้วย (ดูเรื่องนี้ในหัวข้อ เนื้อหาของ “ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์”) อย่างไรก็ตาม ในลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ลงวันที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๔๘๑ (ค.ศ. 1938) ได้ทรงตรวจสอบเรื่องพระพุทธรูปทั้ง ๔ องค์ดังกล่าวในหอพระน้อยหน้าหอพระสุลาลัยพิมานเพื่อทูลให้สมเด็จพระเจ้าฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพปรากฏว่าพระพุทธรูป ๔ องค์นี้มีจารึกพระนามที่ฐานไว้ด้วย โดย ๒ องค์แรกมีพระนามตรงกับสมุดจดหมายนามพระเจ้าฯ แต่อีก ๒ องค์มีพระนามว่า พระพุทธรชินศรีและพระพุทธรชินราช ไม่ใช่พระพุทธรชินสีตรีโลกนาถและพระพุทธรชินราชรังสรรค์ และไม่ปรากฏว่าทรงกล่าวถึงจารึกประวัติการสร้างพระพุทธรูปทั้ง ๔ องค์นี้แต่อย่างใด เพราะยังทรงสันนิษฐานเรื่องที่มาจากพระนามพระพุทธรูปอยู่ ดังข้อความจากลายพระหัตถ์ว่า

“ตามที่ทรงสันนิษฐานถึงพระพุทธรูปในหอพระน้อยหน้าหอพระสุลาลัยพิมาน จับใจจนต้องวานเขาเข้าไปตรวจ ได้รายงานมาบอก เห็นควรจะกราบทูลให้ทรงทราบด้วยจึงได้กราบทูลมาตามรายงานที่มาแจ้งนั้นว่า ในหอนั้นมีพระพุทธรูปห้ามสมุทรทรงเครื่องอยู่ถึง ๔ องค์ องค์ล่างได้มีจารึกพระนามว่า “พระพุทธรักษา” พระนามนี้แสดงว่าจะต้องทรงสร้างก่อนได้ราชสมบัติ องค์ล่างเหนือจารึกพระนามว่า “พระพุทธรักษาพิเศก” พระนามนี้แสดงว่าจะต้องทรงสร้างเมื่อได้บรมราชาภิเศกแล้ว องค์บนเหนือจารึกพระนามว่า “พระพุทธรชินศรี” องค์บนได้จารึกพระนามว่า “พระพุทธรชินราช” สององค์นี้คะเนว่าจะทรงสร้างครั้งปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนเหตุด้วยพระพุทธรูปในพระวิหารทิศก็มีถวายพระนามไว้เช่นนั้น คงจะเพื่องในพระนามนั้นเอามาตั้งถวายอีก พระพุทธรูปทั้ง ๔ องค์นี้มีขนาดสูงถึง ๑ เมตรกับ ๒๐ เซนต์ (๒ ศอก ๑๐ นิ้ว)” (สาส์นสมเด็จพระเจ้าฯ เล่มที่ ๑๔, ๑๖๓ - ๑๖๔)

จะเห็นได้ว่ารายพระนามของพระพุทธรูปที่อยู่ในรัชกาล “พระบรมโกฏ” ซึ่งก็คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก อันได้แก่ “พระพุทธรูปเนาวรัตน์ ๑ พระพุทธรูปจักรพรรดิ ๑ พระพุทธรูปเพชรรัตน์ ๑” ซึ่งทั้งหมดประดิษฐานใน “หอพระข้างใน” นั้น นับว่าตรงกับเรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒ ที่กล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทั้ง ๓ องค์นี้ขึ้น และยังใกล้เคียงกับประกาศพระบรมราชโองการเฉลิมพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ให้ข้อมูลว่า พระพุทธรูปเพชรรัตน์เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระพุทธรูปจักรพรรดิเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก เว้นเสียแต่ประกาศดังกล่าวไม่ได้กล่าวถึงพระพุทธรูปเนาวรัตน์เท่านั้น ส่วน “พระพุทธรูปนิมิต ๑” ที่กล่าวว่า เป็นของ “ในพระโกฏ” หรือพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยก็ตรงกับ เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒ ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงสร้างพระพุทธรูปองค์นี้ขึ้น

สรุปว่า ข้อมูลจาก เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒ ที่กล่าวว่า พระพุทธรูปเพชรรัตน์ และพระพุทธรูปเนาวรัตน์เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น ไม่ปรากฏในเอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ ซึ่งกล่าวว่า พระพุทธรูปจักรพรรดิเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างเป็นของพระองค์เอง แต่ เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒ ให้ข้อมูลที่ต่างออกไปว่า พระพุทธรูปจักรพรรดิเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงปฏิสังขรณ์ถวายสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก

ในขณะที่ เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒ ให้การว่าพระพุทธรูปจักรพรรดิเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก แต่เอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกถวายพระนามว่า พระพุทธรูปจุลจักร แต่ไม่ปรากฏว่ามีพระนาม “พระพุทธรูปจุลจักร” ในเอกสาร เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒ หรือหลักฐานอื่นๆ ที่กล่าวถึงเรื่องพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์แต่อย่างใด

ส่วนพระพุทธรูปนิมิตนั้น เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒ ให้รายละเอียดว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงสร้างพระพุทธรูปองค์นี้ขึ้นเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระองค์เอง ซึ่งไม่ตรงกับเอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์

ที่กล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นเพื่อทรงพระราชอุทิศถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยพร้อมกับพระพุทธรังษลฤๅษดี

ข้อมูลของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์จาก *เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒* ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ได้รับการยืนยันจากหลักฐานอื่นๆ คือ ประกาศพระบรมราชโองการเฉลิมพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมุดจดหมายนามพระเจ้าฯ ด้วย ต่างจากเอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ที่ไม่มีหลักฐานใดๆ มาสนับสนุน (โปรดดูการเปรียบเทียบเรื่องนี้ในตารางที่ ๒) แสดงให้เห็นว่า *เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒* มีความน่าเชื่อถือของข้อมูลมากกว่าเอกสารว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ ซึ่งมีปัญหาในทั้งในเรื่องความถูกต้องของเอกสารเมื่อตรวจสอบกับหลักฐานร่วมสมัยและความไม่สอดคล้องกันระหว่างรูปแบบทางศิลปะกับตัวเอกสาร

ตารางที่ ๒ แสดงการเปรียบเทียบประวัติของพระพุทธรูปทรงเครื่อง
ฉลองพระองค์ที่ได้จากเอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์
กับข้อมูลที่ได้จากหลักฐานอื่นๆ

พระนาม	ประวัติการสร้างตามที่ปรากฏใน ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์	ข้อมูลจากหลักฐานอื่น	
		ประวัติการสร้าง	หลักฐานสนับสนุน
พระพุทธรูปจักรพรรดิ	รัชกาลที่ ๑ ทรงสร้างสำหรับพระองค์เอง	รัชกาลที่ ๑ ทรงสร้างถวายสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก	- สมุดจดหมายนามพระเจ้าฯ - เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ - ประกาศพระบรมราชโองการฯ - สมุดจดหมายนามพระเจ้าฯ
พระพุทธรูปจุลจักร	รัชกาลที่ ๑ ทรงสร้างถวายสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก	-	-
พระพุทธรูปเพชรรัตน์	-	รัชกาลที่ ๑ ทรงสร้างสำหรับพระองค์เอง	- เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ - ประกาศพระบรมราชโองการฯ - สมุดจดหมายนามพระเจ้าฯ
พระพุทธรูปเนาวรัตน์	-	รัชกาลที่ ๑ ทรงสร้างสำหรับพระองค์เอง	- เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ - ประกาศพระบรมราชโองการฯ
พระพุทธรูปนฤมิตร	รัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างถวายรัชกาลที่ ๒	รัชกาลที่ ๒ ทรงสร้างสำหรับพระองค์เอง	- เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ - สมุดจดหมายนามพระเจ้าฯ
พระพุทธรูปฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัย	รัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างถวายเมื่อสวรรคตแล้ว	รัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างถวายเมื่อยังมีพระชนม์	- หมายรับสั่งรัชกาลที่ ๓
พระพุทธรูปฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ	รัชกาลที่ ๑ ทรงสร้างพระราชทาน	รัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างพระราชทาน	- บัญชีพระพุทธรูปที่ทรงสร้างด้วยทองเงิน จ.ศ. ๑๑๘๙ - ๑๑๙๖

พระพุทธรูปขยรัตนจักรพรรดิพิมลสมณีย์
(พระแก้วผลึก)

ได้จากเมืองจำปาศักดิ์ ประเทศลาว

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๔ (ค.ศ. 1811)

แก้วผลึกใส

พระเศียรหุ้มทองคำประดับเพชร

สังวาลเงินประดับเพชร

สูงเฉพาะองค์ ๓๑.๘ เซนติเมตร

พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต

พระแก้วนาคสวาด

ได้จากนครเวียงจันทน์

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๙ (ค.ศ. 1826)

นาคสวาด

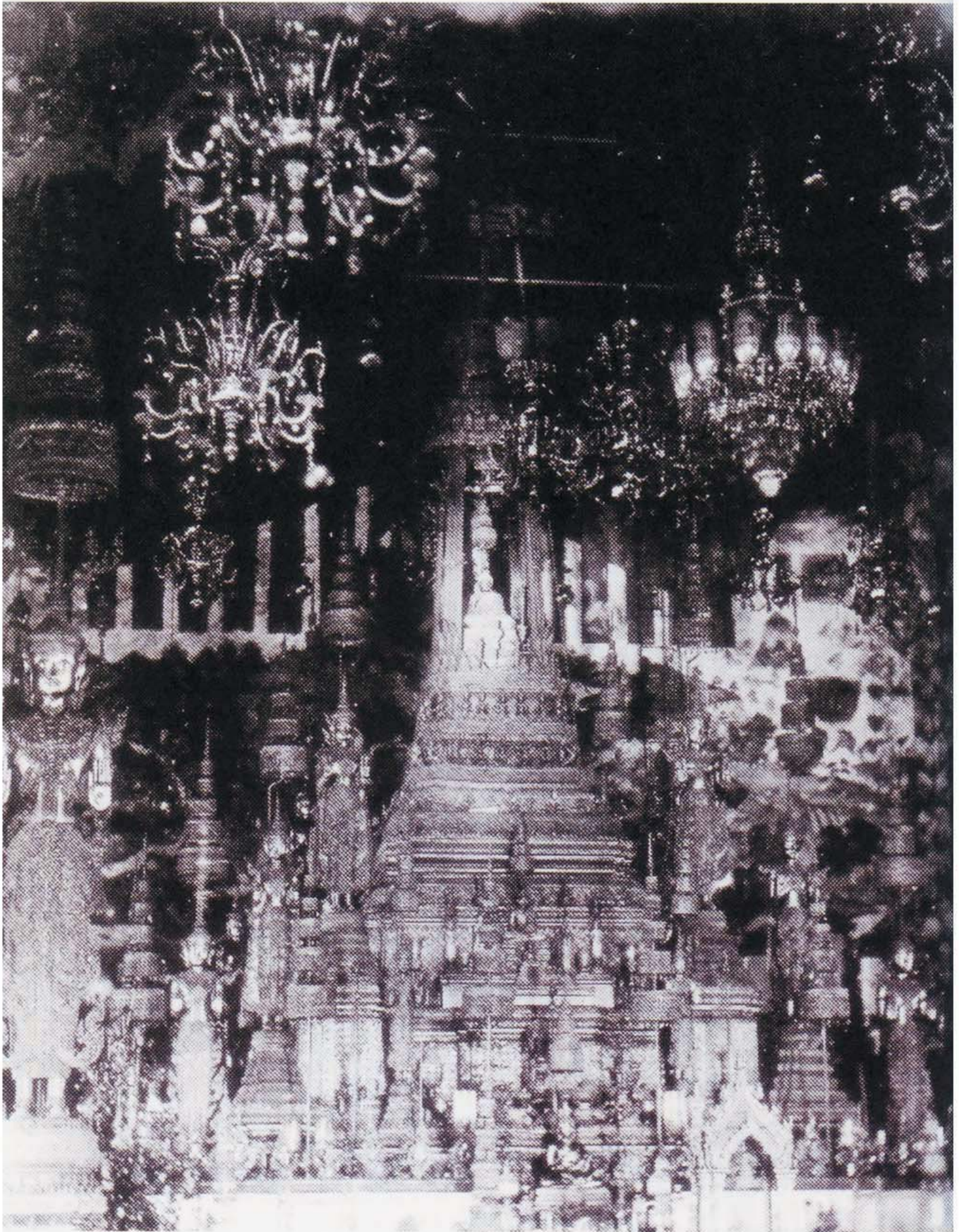
พระเศียรหุ้มทองคำประดับเพชร

สังวาลทองคำฝังมรกต

สูงเฉพาะองค์ ๓๐ เซนติเมตร

หอพระสุลาลัยพิมาน หมู่พระมหามณเฑียร

พระบรมมหาราชวัง

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
(ภาพถ่ายเก่าในสมัยรัชกาลที่ ๔)

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในพระบรมมหาราชวัง: ความรู้ที่ต้องเปลี่ยนแปลง

แม้การวิพากษ์เอกสารและการตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลของเอกสารกับรูปแบบทางศิลปะจะแสดงให้เห็นว่า ข้อมูลของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในเรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒ จะน่าเชื่อถือกว่าเอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปฎิมากรฉลองพระองค์ ก็ตาม แต่ก็เป็นเรื่องยากที่จะระบุได้โดยตรงว่า พระนามของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่ปรากฏในเอกสารฉบับนี้จะตรงกับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ใด เพราะเอกสารบรรยายละเอียดของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ไว้อย่างคร่าวๆ เท่านั้น และไม่ได้ระบุตำแหน่งที่ประดิษฐานไว้อย่างชัดเจน ดังนั้น การอาศัยข้อความจากเอกสารเพียงอย่างเดียวจึงไม่อาจกระทำได้โดยปราศจากการพิจารณาจากรูปแบบของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์แต่ละองค์ประกอบกันไปด้วย

อนึ่ง ถึงแม้ว่า เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒ จะได้ให้พระนามของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พร้อมกับพรรณนารายละเอียดของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์บางองค์ไว้ ซึ่งสามารถใช้ในการตรวจสอบว่า มีความสอดคล้องกับที่ปรากฏจริงๆ บนพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ใดก็ตาม แต่ก็กล่าวถึงเฉพาะพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระมหากษัตริย์และสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลเท่านั้น โดยไม่ได้กล่าวถึงพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระบรมวงศ์พระองค์อื่นๆ ไปด้วย การวิเคราะห์จึงต้องอาศัยข้อมูลจากหลักฐานชั้นต้นอื่นอื่นๆ ประกอบกันด้วย

ต่อไปนี้จะเป็นการวิเคราะห์พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในพระบรมมหาราชวังทั้ง ๑๔ องค์เพื่อระบุพระนามของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ พระนามของพระบรมวงศ์ที่ทรงสร้างหรือทรงมีพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ และประวัติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์แต่ละองค์จากเอกสารที่ผ่านการประเมินความน่าเชื่อถือประกอบเข้ากับรูปแบบทางศิลปะรายละเอียดของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทั้งหมด โดยอาศัยความชัดเจนของข้อมูลที่ได้จากเอกสารเป็นหลัก คือ

๑. พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่มีเอกสารกล่าวถึงและให้รายละเอียดของพระพุทธรูป

๒. พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่มีเอกสารกล่าวถึงแต่ไม่ได้ให้รายละเอียดของพระพุทธรูป

๓. พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคล
ทั้ง ๓ รัชกาล

๔. พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่ไม่มีเอกสารกล่าวถึง

**พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่มีเอกสารกล่าวถึงและให้รายละเอียด
ของพระพุทธรูป**

แบ่งได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในหอพระสุลาลัย
พิมานและพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในหอพระสุลาลัยพิมาน

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่ประดิษฐานในหอพระสุลาลัยพิมาน
หมู่พระมหามณเฑียร ในพระบรมมหาราชวัง มีทั้งหมด ๔ องค์ คือ พระพุทธเพชรรัตน์
พระพุทธเนาวรัตน์ พระพุทธนฤมิตร และพระพุทธรังษฤษดิ์ (ดูภาพประกอบหน้า ๔๐)
โดยหอพระสุลาลัยพิมานจะหันหน้าไปทางทิศใต้ พระพุทธรูปเหล่านี้จึงผินพระพักตร์ไปทาง
ทิศใต้เช่นกัน (แผนผังที่ ๑)

พระพุทธเพชรรัตน์และพระพุทธเนาวรัตน์

เดิมเชื่อกันว่าพระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์นี้มีพระนามว่า “พระพุทธจักรพรรดิ” (๑.๑)
และ “พระพุทธจุลจักร” (๑.๒) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างพระ-
พุทธจักรพรรดิเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระองค์เอง และทรงสร้าง
พระพุทธจุลจักรถวายแด่สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก แต่ในเมื่อความรู้ดังกล่าวมีที่มาจาก
เอกสารว่าด้วยพระพุทธรูปฎิมากรฉลองพระองค์ ซึ่งมีความผิดพลาดของข้อมูลมากจน
ไม่อาจยอมรับในความถูกต้องของข้อมูลจากเอกสารดังกล่าวได้

ในทางตรงข้ามเอกสารที่ผ่านการประเมินความน่าเชื่อถือเช่น เรื่องพระพุทธรูป
บุษยรัตน์ เล่ม ๒ รวมทั้งประกาศพระบรมราชโองการเฉลิมพระปรมาภิไธยพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ให้ข้อมูลในทำนองเดียวกันว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธ-
ยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระองค์เองขึ้นถึง
๒ องค์เป็นคู่กัน องค์หนึ่งทรงพระนามว่า “พระพุทธเพชรรัตน์” และอีกองค์ทรงพระนามว่า
“พระพุทธเนาวรัตน์” ส่วนพระนาม “พระพุทธจักรพรรดิ” ที่เคยเชื่อว่าเป็นพระนามของ
พระพุทธรูปฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น แท้จริงแล้วเป็น
พระนามของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระปฐม-

บรมมหาชนก ด้วยเหตุดังกล่าว พระนามของ “พระพุทธรุจลจักร” ที่เอกสาร ว่าด้วย พระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ กล่าวว่าเป็นพระนามของพระพุทธรูปฉลองพระองค์ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกจึงเป็นพระนามที่ผู้แต่งเอกสารดังกล่าวคิดขึ้นมาเองทั้งสิ้น

เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒ ได้กล่าวถึง พระพุทธรูปเพชรรัตน์และพระพุทธรูปเนาวรัตน์พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสร้างไว้เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระองค์เองว่า

ทรงสร้างพระฉลองพระองค์อีกคู่หนึ่งโดยอย่างใหม่ ไม่มีปีกแลครีบพระกร อย่างโบราณ ยกอย่างให้มีอาการพระพุทธรูปทรงจิวรแต่พระอังสาเดียว มีผ้าพาดสังเขป เพื่อจะทรงเครื่องต้นให้แนบเนียนสนิทเรียบร้อยตามที...พระองค์หนึ่งเครื่องประดับนั้นมีพลอยแต่ล้วนเพชร จึงได้ถวาย พระนามว่า พระพุทธรูปเพชรรัตน์ อีกพระองค์หนึ่งทรงเครื่องประดับมีพลอย ต่างๆ ทั้ง ๙ อย่าง จึงได้ถวายพระนามว่าพระพุทธรูปเนาวรัตน์ (เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒)

ลักษณะที่บรรยายมานี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทั้ง ๒ องค์ที่ทรงสร้างขึ้น “โดยอย่างใหม่” ต้องเป็นพระพุทธรูปทรงครองจิวรห่มเฉียง มีสังฆาฏิพาดพระอังสดังที่เอกสารกล่าวว่า “ทรงจิวรแต่พระอังสาเดียว มีผ้าพาดสังเขป” ต่างจากแบบก่อนหน้าที่เป็นพระพุทธรูปทรงครองจิวรห่มคลุมซึ่งมี “ปีกแลครีบพระกรอย่างโบราณ” (ดูตัวอย่างจาก ๒.๑.๑) นอกจากนี้ เอกสารยังจำแนกความแตกต่างระหว่างพระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์ว่า พระพุทธรูปเพชรรัตน์ทรงเครื่องประดับที่เต็มไปด้วยเพชร ขณะที่พระพุทธรูปเนาวรัตน์ล้วนไปด้วยพลอยต่างๆ ทั้ง ๙ อย่าง และในเมื่อพระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์นี้สร้างขึ้นพร้อมกันก็ควรจะต้องมีรายละเอียดที่ใกล้เคียงกันด้วย

จากการพิจารณาพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในพระอุโบสถทั้ง ๑๐ องค์ พบว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทรงจิวรห่มเฉียงและเป็นฝีมือช่างรัชกาลที่ ๑ คือ มีชายไหวชายแครงเป็นช่องทางโตใบเทศมีเพียงองค์เดียว คือ พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๗ (๒.๗.๑ และ ๒.๗.๒) และพระพุทธรูปองค์นี้ก็ไม่เข้าคู่กับพระพุทธรูปองค์อื่นในพระอุโบสถ พระพุทธรูปเพชรรัตน์และพระพุทธรูปเนาวรัตน์จึงไม่ได้จะประดิษฐานภายในพระอุโบสถอย่างแน่นอน

สำหรับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในหอพระสุลาลัยพิมานซึ่งมีด้วยกัน ๔ องค์นั้น (แผนผังที่ ๑) มีอยู่ ๒ องค์ด้วยกันที่แสดงถึงฝีมือช่างรัชกาลที่ ๑ อาทิ ชายไหวชายแครงประดิษฐ์เป็นช่องทางโตใบเทศ (ดูรายละเอียดจากตารางที่ ๑) คือ พระพุทธรูป

หมายเลข ๑.๑ และพระพุทธรูปหมายเลข ๑.๒ ที่เชื่อกันว่ามีพระนามว่า พระพุทธจักรพรรดิ และพระพุทธจุลจักร โดยเป็นพระพุทธรูปทรงจิวรห่มเฉียง มีสังฆาฏิพาดพระอังสะ และมีรายละเอียดของเครื่องทรงใกล้เคียงกันมากทั้ง ๒ องค์จึงน่าจะสร้างขึ้นเป็นคู่พร้อมกัน

จากการพิจารณาอัญมณีประดับเครื่องทรงพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ดังกล่าวทั้ง ๒ องค์พบว่า พระพุทธรูปองค์ที่อยู่ด้านทิศตะวันตกของหอพระสุลาลัยพิมาน (แผนผังที่ ๑ หมายเลข ๑.๑) หรือที่เชื่อกันว่า คือ “พระพุทธจักรพรรดิ” (พระพุทธรูปหมายเลข ๑.๑) ทรงจิวรห่มเฉียง มีสังฆาฏิพาดพระอังสะ เครื่องทรงของพระพุทธรูปองค์นี้ประดับด้วยเพชรเป็นจำนวนมาก สังเกตได้จากพระอัมรงค์เพชรล้วนทุกนิ้วพระหัตถ์ สังวาลฝังเพชรตลอดทั้งสาย รวมทั้งทับทรวงก็ฝังเพชรล้วน (๑.๑.๓) พระพุทธรูปหมายเลข ๑.๑ จึงต้องเป็น “พระพุทธเพชรรัตน” อย่างไม่ต้องสงสัย

ส่วนพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ประดิษฐานทางด้านทิศตะวันออก (แผนผังที่ ๑ หมายเลข ๑.๒) ที่เรียกกันว่า “พระพุทธจุลจักร” (พระพุทธรูปหมายเลข ๑.๒) เป็นพระพุทธรูปทรงจิวรห่มเฉียง มีสังฆาฏิพาดพระอังสะ รายละเอียดของเครื่องทรงเหมือนกันมากกับพระพุทธรูปหมายเลข ๑.๑ แต่ที่ต่างไปก็คือ เครื่องทรงของพระพุทธรูปองค์นี้ประดับด้วยพลอยหลากสี สังเกตได้จากพระอัมรงค์ฝังทับทิม มรกต และเพชร สังวาลลงยาฝังทับทิมตลอดทั้งสาย และใจกลางของทับทรวงก็ฝังทับทิม (๑.๒.๒) ไม่ได้ฝังเพชรเช่นเดียวกับพระพุทธรูปหมายเลข ๑.๑ (๑.๑.๓) ความแตกต่างกันเช่นนี้ตรงกับที่ *เรื่องพระพุทธบุษยรัตน เล่ม ๒* ได้ระบุว่าพระพุทธเนาวรัตน “ทรงเครื่องประดับฝังพลอยต่างๆ ทั้ง ๙ อย่าง” พระพุทธรูปองค์นี้จึงได้แก่ “พระพุทธเนาวรัตน”

ดังนั้น พระพุทธรูปที่เคยเชื่อกันมาว่ามีพระนามว่า “พระพุทธจักรพรรดิ” แท้จริงแล้วมีพระนามว่า “พระพุทธเพชรรัตน” และพระพุทธรูปที่เคยเชื่อกันว่าเป็น “พระพุทธจุลจักร” แท้จริงแล้วมีพระนามว่า “พระพุทธเนาวรัตน”

เรื่องพระพุทธบุษยรัตน เล่ม ๒ กล่าวว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างพระพุทธเพชรรัตน (พระพุทธรูปหมายเลข ๑.๑) และพระพุทธเนาวรัตน (พระพุทธรูปหมายเลข ๑.๒) แล้ว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระพุทธเพชรรัตนไปประดิษฐานคู่กับพระพุทธจักรพรรดิภายในหอพระเทพาติเทพยพิมานทางด้านทิศตะวันออกของพระที่นั่งไพศาลทักษิณ อันได้แก่ หอพระสุลาลัยพิมานในปัจจุบัน ส่วนพระพุทธเนาวรัตนทรงอัญเชิญไปประดิษฐานในพระอุโบสถ ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงสร้างพระพุทธรุณมิตรเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๖ (ค.ศ. 1823) จึงทรง

พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระพุทธรูปเนาวรัตน์ไปประดิษฐานในหอพระเทพาติเทพย-
พิมานให้เป็นคู่กัน ตรงกับ สมุดจดหมายนามพระเจ้าฯ เขียนขึ้นในรัชกาลที่ ๓ ที่กล่าวว่า
พระพุทธรูปเนาวรัตน์ประดิษฐานใน “หอพระข้างใน” ซึ่งก็คือ หอพระเทพาติเทพยพิมานหรือ
หอพระสุลาลัยพิมาน นั้นเอง

ปัจจุบันทั้งพระพุทธรูปเพชรรัตน์และพระพุทธรูปเนาวรัตน์ยังคงประดิษฐานในหอพระ-
สุลาลัยพิมาน (ดูภาพประกอบหน้า ๔๐) โดยพระพุทธรูปเพชรรัตน์ประดิษฐานที่ท้ายสุดของ
หอพระสุลาลัยพิมานด้านทิศตะวันตก (แผนผังที่ ๑ หมายเลข ๑.๑) และพระพุทธรูปเนาวรัตน์
ประดิษฐานเป็นคู่กันทางด้านทิศตะวันออก (แผนผังที่ ๑ หมายเลข ๑.๒)

พระพุทธรูปนฤมิตร

ลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ลงวันที่ ๒๔
ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ (ค.ศ. 1938) ทรงกล่าวถึงพระพุทธรูปนฤมิตรซึ่งประดิษฐานในหอพระ-
สุลาลัยพิมานว่า

ในหอพระสุลาลัยพิมาน มีพระพุทธรูปห้ามสมุทรทรงเครื่องอยู่ ๔ องค์เหมือนกัน
แต่สูงถึง ๒ เมตร (วา ๑) องค์หน้าตะวันออก จารึกพระนามว่า “พระพุทธรูป-
นฤมิตร” ทราบว่าเป็นพระฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า
นภลัย ได้ถ่ายหล่อจำลองไปตั้งไว้ที่หน้าพระอุโบสถวัดอรุณราชวรารามก็
องค์หนึ่ง องค์หน้าตะวันตก จารึกพระนามว่า “พระพุทธรูปรังษยดี” ทราบว่า
เป็นพระฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อีก ๒ องค์ซึ่ง
อยู่เบื้องหลังไม่มีพระนามจารึก ผ่าพระบาททรงทราบหรือไม่ว่าเป็นพระ-
ฉลองพระองค์ของพระองค์ใด (สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เล่มที่ ๑๔, ๑๖๔ - ๑๖๕)

ลายพระหัตถ์ดังกล่าวสอดคล้องกับภาพถ่ายเก่าภายในหอพระสุลาลัยพิมาน
เมื่อราวรัชกาลที่ ๕ แสดงให้เห็นว่าที่ฐานของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทาง
ด้านหน้าทั้ง ๒ องค์ยังคงมีจารึกพระนามติดอยู่ ซึ่งไม่ปรากฏแล้วในปัจจุบัน (ดูภาพ
ประกอบหน้า ๔๐) ดังนั้น จึงไม่เป็นที่สงสัยว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่
ประดิษฐานด้านทิศตะวันออกของหอพระสุลาลัยพิมาน (แผนผังที่ ๑ หมายเลข ๑.๓
หน้า ๑๒๔) คือ พระพุทธรูปนฤมิตร (๑.๓) หรือที่ เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒ เรียกว่า
“พระพุทธรูปนิมิตร” แต่ในที่นี้ใช้ตามพระนามตามจารึกที่ฐานว่า “พระพุทธรูปนฤมิตร”

อย่างไรก็ดี แม้จะไม่มีปัญหาว่า พระพุทธรูปที่ประดิษฐานทางด้านหน้าของหอ
พระสุลาลัยพิมานด้านทิศตะวันตกมีพระนามว่า พระพุทธรูปนฤมิตร แต่ก็มีปัญหาในเรื่องของ
ประวัติการสร้างที่เคยเชื่อกันตามเอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ ว่า

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระพุทธรูปขึ้นพร้อมกับพระพุทธรังษฤษดิ์เพื่อทรงพระราชอุทิศถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ด้วยทรงพระราชดำริตามแบบอย่างที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างพระพุทธรูปจักรพรรดิและพระพุทธรูปจุลจักร อย่างไรก็ตาม ในเมื่อมีข้อมูลที่น่าเชื่อถือกว่าจากเรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒ ยืนยันว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างพระพุทธรูปเพชรรัตน์และพระพุทธรูปเนาวรัตน์เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ไม่ใช่พระพุทธรูปจักรพรรดิ และพระพุทธรูปจักรพรรดิก็เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกไม่ใช่พระพุทธรูปจุลจักร พระราชดำริดังกล่าวของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงเป็นเรื่องที่ผู้เขียนเอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ แต่งขึ้นมาเองทั้งสิ้น

อนึ่ง ถึงแม้ว่าเครื่องทรงเครื่องประดับของพระพุทธรูปและพระพุทธรังษฤษดิ์ดูจะใกล้เคียงกันอยู่มาก เช่น ชายไหวชายแครงที่ทำเป็นลายใบเทศโปร่งสอดทางกระหนก (๑.๓.๒ และ ๑.๔.๒) ทองพระกรที่ประดับจนเกือบเต็มข้อพระกร และมีทองพระกรอันแรกประดับพลอยขนาดใหญ่เหมือนกัน (๑.๓.๑ และ ๑.๔.๑) รวมทั้งปั้นเหน่งก็ประดับด้วยเพชรล้วน และอุบะคล้องพระหัตถ์ที่เป็นแบบเดียวกันก็ตาม แต่ก็เป็นการเล่นอย่างกันมากกว่าที่จะสร้างขึ้นพร้อมกัน เพราะ “เทคนิค” ในการทำเครื่องทรงเครื่องประดับแตกต่างกัน พระพุทธรูปใช้เทคนิคทำทองเป็นหลุมเพื่อฝังอัญมณีหลากสีแทนการลงยา (๑.๓.๑ และ ๑.๓.๒) รวมทั้งประดับด้วยเพชรเรือนนอก อันได้แก่ พลอยสีขาวฝังบนตัวเรือนเงินซึ่งปัจจุบันเสื่อมสภาพกลายเป็นสีดำแล้ว เช่น ที่ทับทรวง (๑.๓.๑) หน้านางของสบงและชายไหวชายแครง (๑.๓.๒) ตรงกับข้อมูลจาก เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒ ในขณะที่พระพุทธรังษฤษดิ์ไม่ได้ใช้เทคนิคการฝังอัญมณีแบบเดียวกันและยังคงมีการลงยาที่ก้านของกระหนก และไม่มีการประดับเพชรเรือนนอกแต่อย่างใด (๑.๔.๒) จากลักษณะทางศิลปะที่ปรากฏจึงไม่อาจเชื่อได้ว่าพระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์นี้สร้างขึ้นพร้อมกันดังที่เอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ กล่าวไว้

ข้อมูลจาก เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒ กล่าวถึง พระพุทธรูปหรือที่เอกสารฉบับนี้ เรียกว่า “พระพุทธรูปนิมิตร” ว่า เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงสร้างขึ้น โดยมีพระราชดำริจะให้งามกว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่เคยสร้างมาก่อนหน้านี้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ช่างออกแบบเครื่องทรงใหม่ให้ทำเป็นหลุมฝังอัญมณีตลอดทั้งองค์โดยไม่มีการลงยาประดับประดับด้วยเครื่องเพชรเรือนนอกตลอดพระวรกาย โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยถึงกับเสด็จพระราชดำเนินไปยังโรงการให้ช่างแก้ไขปรับปรุงอยู่เป็นระยะ

เวลานานจนกระทั่งพระพุทธรูปองค์นี้สร้างสำเร็จลงในปลายรัชกาลเมื่อ จ.ศ. ๑๑๘๕ หรือตรงกับ พ.ศ. ๒๓๖๖ (ค.ศ. 1823) จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชพิธีสมโภช พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานในปีเดียวกัน ในการนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ถวายพระนามพระพุทธรูปฉลองพระองค์นี้ว่า “พระพุทธรูปนิมิต” “เพราะเหตุที่ทรงพระราชดำริหาว่าพระพุทธรูปเจ้าที่จะทรงเครื่องประดับอย่างนี้ไม่มี เป็นแต่เวลาที่พระองค์จะทรงพระมาตามผู้หนึ่งผู้ใดแล้วจะทรงนฤมิตรโดยพุทธรูปวิสัยให้แทนเป็นดังนี้เท่านั้น” (เรื่องพระพุทธรูปขจรรัตน์ เล่ม ๒)

ครั้นการพระราชพิธีสมโภชเสร็จสิ้นลงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระพุทธรูปเนาวรัตน์จากพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามมาประดิษฐานเป็นคู่กับพระพุทธรูปนฤมิตรในหอพระเทพาติเทพยพิมาน (ปัจจุบันคือ หอพระสุลาลัยพิมาน) พร้อมทรงพระราชอุทิศเครื่องราชูปโภคทองคำลงยาราชาวดีหลายรายการถวายแด่พระพุทธรูปนฤมิตรด้วย (เรื่องพระพุทธรูปขจรรัตน์ เล่ม ๒) หอพระเทพาติเทพยพิมานในขณะนั้นจึงประดิษฐานพระพุทธรูปฉลองพระองค์ด้วยกัน ๔ องค์ คือ พระพุทธรูปจักรพรรดิ พระพุทธรูปเพชรรัตน์ พระพุทธรูปเนาวรัตน์ และพระพุทธรูปนฤมิตร ปัจจุบันพระพุทธรูปนฤมิตรหรือพระพุทธรูปนฤมิตรยังคงประดิษฐานภายในหอพระสุลาลัยพิมานทางทิศตะวันตกด้านหน้าพระพุทธรูปเนาวรัตน์ (แผนผังที่ ๑ หมายเลข ๑.๓ และภาพประกอบหน้า ๔๐)

พระพุทธรูปรั้งสฤษดี

ในลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ลงวันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ (ค.ศ. 1938) ทรงกล่าวถึงพระพุทธรูปรั้งสฤษดีซึ่งประดิษฐานในหอพระสุลาลัยพิมานว่า “องค์หน้าตะวันตก จารึกพระนามว่า ‘พระพุทธรูปรั้งสฤษดี’ ทราบว่าเป็นพระฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว” (สารนสมเด็จ เล่มที่ ๑๔, ๑๖๔ - ๑๖๕) ดังนั้น พระพุทธรูปรั้งสฤษดีจึงตรงกับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ภายในหอพระสุลาลัยพิมานแถวหน้าด้านทิศตะวันตก (แผนผังที่ ๑ หมายเลข ๑.๔)

แรกที่เดียวพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวถวายพระนามพระพุทธรูปรั้งสฤษดีว่า “พระพุทธรูปรั้งสรรรค์” ภายหลังพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่าอักษรท้ายพระนาม “พระพุทธรูปรั้งสรรรค์” ไม่สัมพันธ์คล้องจองกับอักษรพระนามของ “พระพุทธรูปนฤมิตร” จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนพระนามเป็น “พระพุทธรูปรั้งสฤษดี” เพื่อให้มีเสียงสัมผัสท้ายพระนามเหมือนกัน เช่นเดียวกับพระนาม “พระพุทธรูปเพชรรัตน์” และ “พระพุทธรูปจักรพรรดิ” ที่มีเสียงสัมผัสท้ายพระนามเหมือนกัน

(กรมศิลปากร ๒๕๐๔, ๒๐) แต่ในที่นี้จะเรียกพระพุทธรูปองค์นี้ตามพระนามที่ปรากฏในจารึกว่า “พระพุทธรังสฤษดิ์”

เอกสาร สมุดจดหมายนามพระเจ้าฯ และ ประกาศพระบรมราชโองการเฉลิมพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรมศิลปากร ๒๕๐๔, ๒๐) ยืนยันตรงกันว่า พระพุทธรังสฤษดิ์เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างสำเร็จเมื่อวันจันทร์ ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๖ จ.ศ. ๑๑๙๓ (พ.ศ. ๒๓๗๔/ค.ศ. 1831) (บัญชีพระพุทธรูปที่ทรงสร้างด้วยทองเงิน จ.ศ. ๑๑๘๙ - ๑๑๙๖, ๒๔) และมีพระราชพิธีสมโภชพร้อมกับพระราชพิธีสาทรที่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานในเดือน ๑๐ ของปีเดียวกัน (คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยฯ ๒๕๓๖, ๕๙)

ปัจจุบันพระพุทธรังสฤษดิ์ยังคงประดิษฐานภายในหอพระสุลาลัยพิมานทางด้านทิศตะวันตกแถวเดียวกับพระพุทธรณภูมิตร (แผนผังที่ ๑ หมายเลข ๑.๔ และภาพประกอบหน้า ๔๐) และนับเป็นพระพุทธรูปองค์เดียวในบรรดาพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในพระบรมมหาราชวังทั้งหมด ๑๔ องค์ที่ไม่มีปัญหาทั้งในเรื่องของประวัติการสร้างและอายุเวลา

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

พระพุทธรจักรพรรดิ

ความรู้ในปัจจุบันที่ได้มาจากเอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปฎิมากรฉลองพระองค์ ก่อให้เกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนว่า พระพุทธรจักรพรรดิเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างขึ้นเป็นของพระองค์เอง พร้อมกับพระพุทธรูปจักรพรรดิ พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก แต่หลักฐานจาก *เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒* และประกาศพระบรมราชโองการเฉลิมพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่างยืนยันอย่างสอดคล้องกันว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงปฏิสังขรณ์พระพุทธรจักรพรรดิให้เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกมิใช่ของพระองค์เอง และการวิเคราะห์ที่ผ่านมาของผู้เขียนก็แสดงให้เห็นแล้วว่า พระพุทธรูปในหอพระสุลาลัยพิมานที่เชื่อกันว่าเป็นพระพุทธรจักรพรรดินั้นแท้จริงแล้วมีพระนามว่าพระพุทธรูปเพชรรัตน์

เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒ ให้ข้อมูลอันน่าเชื่อถือของพระพุทธรจักรพรรดิว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระพุทธรูปเท่าพระองค์ลงรักปิดทองของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกทรงสร้างไว้แต่ครั้งกรุง

ศรีอยุธยาจากวัดสุวรรณดารารามมาปฏิสังขรณ์ซ่อมแปลงแก้ไขหุ้มทองคำให้เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ ทรงพระราชอุทิศถวายให้เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก แล้วจึงทรงสร้างพระพุทธรูปเพชรรัตนและพระพุทธรูปเนาวรัตน์ให้เป็นพระพุทธรูปอย่างใหม่ที่ทรงครองจีวรห่มเฉียงมีสังฆาฏิพาดพอสองเขบ (ให้เห็นว่าเป็นพระพุทธรูป) ดังนั้น พระพุทธรูปจักรพรรดิจึงต้องเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่ทรงจีวรห่มคลุม

จากจำนวนพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทั้ง ๑๔ องค์ มีเพียง ๕ องค์ เท่านั้นที่ทรงจีวรห่มคลุม (ตารางที่ ๑) และประดิษฐานในพระอุโบสถทุกองค์ ดังนั้น การวิเคราะห์ว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ใดคือ พระพุทธรูปจักรพรรดิ จึงต้องพิจารณาจากพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในพระอุโบสถเฉพาะองค์ที่ทรงครองจีวรห่มคลุม ซึ่งมีด้วยกันทั้งหมด ๕ องค์ อันได้แก่ พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๑, ๒.๒, ๒.๕, ๒.๖ และ ๒.๘

สำหรับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์หมายเลข ๒.๒ และ ๒.๕ มีชายไหวชายแครงเป็นกระหนกสามตัวใบเทศ (๒.๒.๑ และ ๒.๕.๑) แสดงถึงฝีมือช่างระหว่างรัชกาลที่ ๒ - ๓ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว (ตารางที่ ๑) ประกอบกับคุณทลก็มีลักษณะแบนราบ (๒.๒.๒ และ ๒.๕.๑) มิได้เป็นลูกตุ้มเช่นเดียวคุณทลอันเป็นฝีมือช่างในรัชกาลที่ ๑ จึงควรเป็นฝีมือช่างในราวปลายรัชกาลที่ ๒ - รัชกาลที่ ๓ มากกว่า (ตารางที่ ๑) พระพุทธรูปองค์นี้จึงไม่ใช่พระพุทธรูปจักรพรรดิซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๑ ด้วยเหตุนี้ จึงเหลือพระพุทธรูปเพียง ๓ องค์ให้พิจารณา คือ พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๑, ๒.๖ และ ๒.๘

พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๑, ๒.๖ และ ๒.๘ เป็นฝีมือช่างรัชกาลที่ ๑ อย่างไม่ต้องสงสัย สังเกตได้จากทุกองค์ทรงคุณทลเป็นลูกตุ้ม (ตารางที่ ๑) รวมทั้งพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๖ และ ๒.๘ ก็มีชายไหวชายแครงเป็นช่อหางโตใบเทศอันเป็นฝีมือช่างรัชกาลที่ ๑ อีกเช่นกัน (๒.๖.๒ และ ๒.๘.๒ และตารางที่ ๑) แม้ว่าพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๑ จะมีชายไหวชายแครงเป็นกระหนกสามตัวนกคาบ (๒.๑.๒) แยกไปจากพระพุทธรูปองค์อื่นๆ แต่เนื่องจากคุณทลเป็นลูกตุ้มมีขนาดใหญ่กว่าของพระพุทธรูปองค์อื่นๆ ก็น่าจะเป็นฝีมือช่างในรัชกาลที่ ๑ ได้เช่นเดียวกัน

เมื่อทราบฝีมือช่างแล้วว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์หมายเลข ๒.๑, ๒.๖ และ ๒.๘ สร้างในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ก็ต้องพิจารณาต่อไปว่า พระพุทธรูปองค์ใดจาก ๓ องค์จะเป็นพระพุทธรูปจักรพรรดิ โดยเรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒ ได้ให้ข้อมูลว่า พระพุทธรูปจักรพรรดิสร้างก่อนพระพุท-

เพชรรัตน์และพระพุทธรูปเนาวรัตน์ จึงต้องมีรูปแบบเก๋ากว่าพระพุทธรูปเพชรรัตน์และพระพุทธรูปเนาวรัตน์

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์หมายเลข ๒.๖ มีผ้าจีบของมงกุฏ คือ ส่วนที่เป็นจีบโดยรอบขอบของมงกุฏสั้นมาก (๒.๖.๑) เมื่อเปรียบเทียบกับผ้าจีบมงกุฏของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่สร้างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เช่น พระพุทธรูปเนาวรัตน์ (๑.๒.๓) หรือผ้าจีบมงกุฏของพระพุทธรูปมหายานนิรัตนปฏิมากร (๓.๑.๑ และ ๓.๑.๒) ซึ่งมีผ้าจีบยาวแลเห็นได้อย่างชัดเจนกว่าพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๖ เป็นที่น่าสังเกตว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่สร้างหลังจากพระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์นี้ เช่น พระพุทธรูปนฤมิตร สร้างขึ้นปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจะมีผ้าจีบสั้นกว่าอย่างเห็นได้ชัด (๑.๓.๓) ลักษณะของผ้าจีบที่สั้นลงคงเป็นการคลี่คลายมาจากผ้าจีบยาวอันนิยมทำมาก่อนหน้านี้ ด้วยเหตุนี้ ผ้าจีบมงกุฏของพระพุทธรูปจักรพรรดิซึ่งสร้างขึ้นก่อนพระพุทธรูปเพชรรัตน์และพระพุทธรูปเนาวรัตน์จึงต้องยาวเหมือนกัน ดังนั้น เมื่อพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๖ มีผ้าจีบสั้นมากพระพุทธรูปองค์นี้จึงไม่น่าจะใช้พระพุทธรูปจักรพรรดิ

พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๘ รายละเอียดของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์นี้ไม่ว่าจะเป็น กุณฑลขนาดใหญ่ ผ้าจีบมงกุฎยาว (๒.๘.๑) ชายไหวชายแครงรูปช่อหางโตใบเทศ (๒.๘.๒) โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพักตร์ (๒.๘.๑) ดูใกล้เคียงกันมากกับพระพุทธรูปเนาวรัตน์ (๑.๒.๓) ซึ่งสร้างขึ้นภายหลังพระพุทธรูปจักรพรรดิ พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๘ จึงไม่ใช่พระพุทธรูปจักรพรรดิ เพราะพระพุทธรูปจักรพรรดิเป็นพระพุทธรูปที่หล่อขึ้นตั้งแต่ครั้งยังไม่เสียกรุงศรีอยุธยา ถึงแม้จะผ่านการปฏิสังขรณ์ในคราวที่ตัดแปลงให้เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ก็ตาม แต่การปฏิสังขรณ์ดังกล่าวก็คงไม่อาจเปลี่ยนแปลงลักษณะของพระพักตร์ไปจากเดิมได้มากนัก พระพักตร์ของพระพุทธรูปจักรพรรดิจึงต้องไม่ใกล้เคียงกับพระพักตร์ของพระพุทธรูปเพชรรัตน์และพระพุทธรูปเนาวรัตน์ที่หล่อขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ด้วยเหตุผลดังกล่าวพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๘ ซึ่งมีพระพักตร์ใกล้เคียงกับพระพุทธรูปเพชรรัตน์และพระพุทธรูปเนาวรัตน์จึงไม่น่าจะใช้พระพุทธรูปจักรพรรดิ

ข้อที่ทำให้เราเชื่ออีกประการหนึ่งว่าพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๘ ไม่น่าจะใช้พระพุทธรูปจักรพรรดิก็คือ จีวรด้านหลังของพระพุทธรูปองค์นี้ตั้งแต่บั้นพระองค์หรือใต้บั้นเหน่งลงไปจะมีลวดลายประดับเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่งลงยา (๒.๘.๓) โดยทั่วไปแล้วด้านหลังจีวรของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทรงจีวรห่มคลุมจะเรียบ ไม่มีลวดลายประดับ ดังมีตัวอย่างจากพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๑ (๒.๑.๓) และพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๖ (๒.๖.๓)

ลวดลายประดับด้านหลังของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์เป็นรูปแบบใหม่ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน โดยทำขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างพระพุทธรูปเพชรรัตนและพระพุทธรูปเนาวรัตน์ให้เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องทรงจีวรห่มเฉียง มีสิ่งมาฆิพาดพระอังสะ ซึ่งนอกจากจะทำให้ทรงเครื่องประดับได้อย่างเต็มที่โดยไม่มีปีกของจีวรมาคั่นแล้ว ยังสามารถตกแต่งลวดลายที่สลับได้ตลอดทั้งผืนทั้งด้านหน้าและด้านหลังได้อีกด้วย (๑.๑.๑ และ ๑.๒.๑) ดังปรากฏใน เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒ ทำให้พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์มีความวิจิตรกว่าที่เคยสร้างกันมา พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่สร้างขึ้นหลังจากพระพุทธรูปเพชรรัตนและพระพุทธรูปเนาวรัตน์ได้นำแบบอย่างนี้ไปใช้ด้วย เช่น พระพุทธรูปนฤมิตร (๑.๓.๑) พระพุทธรูปรังสฤษฎี (๑.๔.๑) ไม่เว้นแม้แต่พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทรงจีวรห่มคลุมบางองค์ก็มีลวดลายด้านหลังเช่นกัน อันได้แก่ พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๒ (๒.๒.๓) พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๘ (๒.๘.๓) ดังนั้น เมื่อพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๘ เลียนแบบการตกแต่งลวดลายดังกล่าวมาจากพระพุทธรูปเพชรรัตนและพระพุทธรูปเนาวรัตน์ที่สร้างขึ้นภายหลังพระพุทธรูปจักรพรรดิ จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๘ ไม่ใช่พระพุทธรูปจักรพรรดิ

เมื่อพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๖ และ ๒.๘ ไม่น่าจะใช้พระพุทธรูปจักรพรรดิแล้ว ก็เหลือเพียงอีกองค์เดียวให้พิจารณาก็คือ พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๑ ผู้เขียนสันนิษฐานว่าพระพุทธรูปองค์นี้ คือ พระพุทธรูปจักรพรรดิ ด้วยข้อพิจารณาจาก พุทธลักษณะ เครื่องทรง และตำแหน่งที่ประดิษฐานประกอบกัน ดังนี้

พุทธลักษณะของพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๑ มีความแตกต่างจากพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์อื่นๆ อยู่บ้างก็คือ พระเศียรที่ใหญ่มากจนดูไม่สมส่วนกับพระวรกายค่อนข้างสั้น ช่วงพระองค์กว้าง ในขณะที่พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์อื่นจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เช่น พระพุทธรูปเพชรรัตน (๑.๑.๑) และพระพุทธรูปเนาวรัตน์ (๑.๒.๑) มีพระเศียรแลดูสมส่วนกับพระวรกายเพรียวและสูงโปร่ง พุทธลักษณะของพระพุทธรูปหมายเลข ๑.๑ ซึ่งดูไม่ลงตัวและแตกต่างจากพระพุทธรูปเพชรรัตนและพระพุทธรูปเนาวรัตน์น่าจะสอดคล้องกับประวัติการสร้างว่า พระพุทธรูปจักรพรรดิเป็นพระพุทธรูปที่หล่อขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยาและมาปฏิสังขรณ์ใหม่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

เครื่องทรงของพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๑ ก็แสดงถึงรูปแบบที่เก๋กว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทั้งหมด โดยเฉพาะมงกุฎของพระพุทธรูปองค์นี้มีผ้าฉิวยาวมาก (๒.๑.๑) อันเป็นแบบอย่างของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่สร้างขึ้นเป็นรุ่นแรกๆ

ดังได้กล่าวมาแล้ว ใต้ผ้าจีบของมงกุฎยังทำขอบไรพระศกเป็นลายน่องสิงห์ลงยาสีเขียว (๒.๑.๑) ลายน่องสิงห์ดังกล่าวปรากฏเพียงองค์เดียวที่พระพุทธรูปเนาวรัตน์ (๑.๒.๓) สร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์นี้จึงควรสร้างขึ้นในช่วงระยะเวลาที่ใกล้เคียงกัน นอกจากนี้ คุณลักษณะของพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๑ เป็นลูกตุ้มและมีขนาดใหญ่กว่าพระพุทธรูปทุกองค์ (๒.๑.๑) และปลายของกุนทลก็โค้งงอแหลมยาวเป็นพิเศษกว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทั้งหมด (๒.๑.๓) เก่าที่สุด ในบรรดาพระพุทธรูป บรรดาพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่ทรงกุนทลแบบนี้ทุกองค์

ต่อมาคือ ทับทรวงของพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๑ ประดับไปด้วยทับทิมล้วนไม่มีอัญมณีชนิดอื่นมาเจือปน (๒.๑.๑) ไม่ปรากฏในพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์อื่นๆ ซึ่งส่วนใหญ่ประดับด้วยเพชรรวมกับพลอยสีต่างๆ กัน แต่เป็นลักษณะเดียวกับทับทรวงประดับทับทิมล้วนจากเครื่องทรงฤดูร้อนของพระพุทธรูปมหาณีนรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) (๓.๑.๑) สร้างเมื่อตอนต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ชายไหวชายแครงของพระพุทธรูปองค์นี้มีลักษณะพิเศษกว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทั้งหมดที่มักปรากฏเป็น ๒ รูปแบบ คือ ลายช่อหางโตใบเทศสำหรับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ฝีมือช่างรัชกาลที่ ๑ และลายกระหนกสามตัวใบเทศฝีมือช่างรัชกาลที่ ๒ - ๓ แต่ชายไหวชายแครงพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๑ มีกระบวนลายที่ต่างออกไปทำ คือ เป็นลายกระหนกสามตัวนกคาบ (๒.๑.๒) เป็นที่ทราบกันดีว่าลายกระหนกนกคาบเป็นกระบวนลายที่นิยมในสมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ จึงเป็นไปได้ว่ารูปแบบของชายไหวชายแครงที่เป็นกระหนกสามตัวนกคาบน่าจะเก่ากว่าแบบอื่นๆ

จากลักษณะของเครื่องทรงอันมีรูปแบบที่เก่ากว่าพระพุทธรูปองค์อื่นๆ น่าจะแสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูป หมายเลข ๒.๑ เป็นพระพุทธรูปองค์แรกๆ ที่สร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก นับว่าสอดคล้องกับ เรื่องพระพุทธรูปสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๒ ที่กล่าวว่า พระพุทธจักรพรรดิเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์แรกของกรุงรัตนโกสินทร์

ตำแหน่งที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๑ อยู่ชั้นบนสุดของฐานชุกชีด้านหน้าทางทิศเหนือ (แผนผังที่ ๒ หมายเลข ๒.๑) น่าจะเป็นตำแหน่งที่สำคัญที่สุดบนฐานชุกชี เพราะนอกจากจะอยู่บนชั้นสูงสุดของฐานชุกชีแล้ว ทิศเหนือก็เป็นทิศที่ความสำคัญมากกว่าทิศใต้ ดังเห็นได้จากเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระพุทธรูปยอดฟ้าจุฬาโลกและพระพุทธรูปเลิศล้ำนภลัยก็ทรงประดิษฐานพระพุทธรูปยอดฟ้าจุฬาโลกไว้ทางทิศเหนือ พระพุทธรูปเลิศล้ำนภลัยไว้ทิศใต้ของพระอุโบสถ หากค่านึงว่าพระพุท-

จักรพรรดิเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกซึ่งทรงพระราชอิสริยยศศักดิ์สูงสุดและทรงเป็นปฐมบูรพการีแห่งสมาชิกพระราชจักรีวงศ์ทั้งปวงแล้ว ตำแหน่งที่ประดิษฐานพระพุทธรูปจักรพรรดิจึงควรเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญเหมาะสมกับพระราชอิสริยยศศักดิ์ของพระองค์ อันน่าจะได้แก่ ตำแหน่งของพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๑

จากเครื่องทรงของพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๑ ซึ่งมงกุฎมีผ้าจีบยาว กุณฑลขนาดใหญ่ปลายแหลมยาว ทับทรวงประดับทับทิมล้วน รวมทั้งชายไหวชายแครงรูปกระหนกสามตัวนกคาบ เป็นรูปแบบของเครื่องทรงพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่เก่าที่สุดที่สร้างขึ้นในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เก่ากว่าและมีรูปแบบแตกต่างไปจากพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในรัชกาลเดียวกันอย่างเห็นได้ชัด รวมทั้งตำแหน่งที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๑ ก็มีความสำคัญที่สุด เหมาะสมอย่างยิ่งที่พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๑ จะเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกถวายพระนามว่า “พระพุทธรูปจักรพรรดิ”

เมื่อการสร้างพระพุทธรูปเพชรรัตนและพระพุทธรูปเนาวรัตนสำเร็จลง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระพุทธรูปเพชรรัตนไปประดิษฐานด้วยกันกับพระพุทธรูปจักรพรรดิในหอพระเทพาติเทพยพิमान (หอพระสุลาลัยพิमानปัจจุบัน) และทรงอัญเชิญพระพุทธรูปเนาวรัตนไปประดิษฐานในพระอุโบสถ ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงสร้างพระพุทธรูปนฤมิตรเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์และมีการสมโภชใน พ.ศ. ๒๓๖๕ (ค.ศ. 1822) จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระพุทธรูปเนาวรัตนมาประดิษฐานร่วมกับพระพุทธรูปนฤมิตรในหอพระเทพาติเทพยพิमान ในรัชสมัยดังกล่าวหอพระเทพาติเทพยพิमानจึงประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์คือ พระพุทธรูปเพชรรัตน พระพุทธรูปเนาวรัตน พระพุทธรูปจักรพรรดิ และพระพุทธรูปนฤมิตร

เป็นไปได้ว่าพระพุทธรูปจักรพรรดิยังคงประดิษฐานร่วมกับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์อื่นๆ คือ พระพุทธรูปเพชรรัตน พระพุทธรูปเนาวรัตน และพระพุทธรูปนฤมิตร จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๓๗๔ (ค.ศ. ๑๘๓๑) เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระพุทธรูปรั้งสฤษดิ์เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ สันนิษฐานว่าด้วยพระราชประสงค์เพื่อให้หอพระสุลาลัยพิमानเป็นที่ประดิษฐานเฉพาะพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระมหากษัตริย์ คือ พระพุทธรูปเพชรรัตน พระพุทธรูปเนาวรัตน พระพุทธรูปนฤมิตร และพระพุทธรูปรั้งสฤษดิ์ จึงทรงอัญเชิญพระพุทธรูปจักรพรรดิไปประดิษฐานในพระอุโบสถ ซึ่งในขณะนั้นได้มีการเสริมฐานบุษบกของพระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากรให้สูงขึ้น

และประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่มุมของฐานชุกชีทั้ง ๒ ชั้นรวม ๘ องค์พอดี (ออกพระศรีภริยปริชาธิราชเสนาบดีศีลาลักษณ์และนายชานีโวหาร จ.ศ. ๑๑๙๖) นับแต่นั้นจนถึงปัจจุบันหอพระสุลาลัยพิमान (หอพระเทพติเทพยพิमान) จึงเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ คือ พระพุทธเพชรรัตน์ พระพุทธเนาวรัตน์ พระพุทธนฤมิตร และพระพุทธรังษลฤษดี ส่วนพระพุทธรจักรพรรดิซึ่งได้รับการอัญเชิญประดิษฐานในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามในคราวนั้นก็ยังคงประดิษฐาน ณ ตำแหน่งอันทรงเกียรติดังกล่าวนับแต่เวลานั้นจนถึงปัจจุบัน

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ

เอกสารว่าด้วยพระพุทธรูปฎิมากรฉลองพระองค์ กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระราชทานสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ เมื่อสิ้นพระชนม์ แต่ข้อมูลดังกล่าวไม่ตรงกับ บัญชีพระพุทธรูปที่ทรงสร้างด้วยทอง เงิน จ.ศ. ๑๑๘๙ - ๑๑๙๖ (พ.ศ. ๒๓๗๐ - ๒๓๗๗/ ค.ศ. 1827 - 1834) อันเป็นเอกสารชั้นต้นจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ให้รายละเอียดของทองคำและเพชรพลอยที่สร้าง “พระยืนสมเด็จพระกรมหลวงศรีสุนทรเทพ” ซึ่งสำเร็จลงในวันแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๙ จ.ศ. ๑๑๙๐ หรือตรงกับ พ.ศ. ๒๓๗๑ (ค.ศ. 1828) (บัญชีพระพุทธรูปที่ทรงสร้างด้วยทองเงิน จ.ศ. ๑๑๘๙ - ๑๑๙๖, ๙) พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพจึงไม่ได้สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกอย่างแน่นอน อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี ไม่อาจทราบเหตุผลที่แท้จริงว่า เหตุใดพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระราชทานสมเด็จพระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ ๑ พระองค์นี้ แต่จากหลักฐานทางเอกสารประกอบกับรูปแบบทางศิลปะก็แสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพจะต้องเป็นฝีมือช่างรัชกาลที่ ๓ อย่างแน่นอน

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ สร้างเสร็จใน พ.ศ. ๒๓๗๑ (ค.ศ. 1828) ก่อนการเสริมฐานบุษบกพระพุทธรุทมหามณีนรัตนปฏิมากรที่กระทำการระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๕ - ๒๓๗๗ (ค.ศ. 1832 - 1834) ประมาณ ๔ ปี จดหมายเหตุวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เล่ม ๑ จดหมายเหตุทรงปัตติสังขรณ์พระอุโบสถพระแก้วมรกต ให้ข้อมูลเรื่องการเสริมฐานบุษบกดังกล่าวว่า ได้อัญเชิญพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ไปประดิษฐานที่มุมของฐานบุษบกซึ่งมีทั้งหมด ๒ ชั้นๆ ละ ๔ มุมรวมทั้งสิ้น ๘ องค์ (ออกพระศรีภริยปริชาธิราชเสนาบดีศีลาลักษณ์และนายชานีโวหาร

จ.ศ. ๑๑๙๖) แต่ต่อมาในรัชกาลเดียวกันได้มีอัญเชิญพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ คือ พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๙ และพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๑๐ มาประดิษฐานที่ฐานปูนรองรับฐานบุษบกด้านหน้าเพิ่มขึ้นอีก ๒ องค์รวมเป็น ๑๐ องค์ดังที่เห็นในปัจจุบัน (แผนผังที่ ๒ หมายเลข ๒.๙ และ ๒.๑๐) แสดงให้เห็นว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ น่าจะเป็น ๑ ในพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ ๘ องค์ ที่ได้รับการอัญเชิญไปประดิษฐาน ณ มุมใดมุมหนึ่งของฐานบุษบกในคราวที่มีการเสริมตั้งแต่ครั้งนั้นแล้ว

บัญชีพระพุทธรูปที่ทรงสร้างด้วยทองเงิน จ.ศ. ๑๑๘๙ - ๑๑๙๖ ได้ให้รายละเอียดที่เป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ใดเป็น “พระยืนสมเด็จพระเจ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ” จากปริมาณเพชรพลอยประดับพระพุทธรูปองค์ดังกล่าว คือ

เพชร	กล้าอ่อน ๑ กล้าแก่ ๖ กล้าปอก ๔ (รวม) ๑๑ กล่อมแก่ ๕ กล่อมปอก ๗ (รวม) ๑๒ ถั่วอ่อน ๑๒ ถั่วแก่ ๒๒ ถั่วปอก ๑๐๕ (รวม) ๑๓๙ เขี้ยวอ่อน ๑๕๖ เขี้ยวแก่ ๖๙ (รวม) ๒๒๕ (รวมเพชร ๓๘๗ เม็ด)
พลอย	งาอ่อน ๗๒ งาแก่ ๗๒ (รวม) ๑๔๔ (รวมเพชรและพลอยทั้งสิ้น) ๕๓๑
ทับทิม	บัวปอก ๑ กล้าอ่อน ๑ กล้าแก่ ๑ กล้าปอก ๓ (รวม) ๕ กล่อมอ่อน ๖ กล่อมแก่ ๑ กล่อมปอก ๒ (รวม) ๙ ถั่วแก่ ๗ ถั่วปอก ๙ (รวม) ๑๖ เขี้ยวอ่อน ๑๐ เขี้ยวแก่ ๙ (รวม) ๑๙ (รวมทับทิม ๕๐ เม็ด)
พลอยรอย	๙
จันทบูร	๓๐
	(รวมทับทิม พลอยรอย จันทบูรทั้งสิ้น) ๙๐ (ที่ถูกคือ ๘๙ - ผู้เขียน)

(บัญชีพระพุทธรูปที่ทรงสร้างด้วยทองเงิน จ.ศ. ๑๑๘๙ - ๑๑๙๖, ๘ - ๙) (ผู้เขียนขยายความในวงเล็บ)

การวัดขนาดเพชรพลอยของไทยโบราณจะเปรียบเทียบกับขนาดของเมล็ดพืชต่างๆ เรียงลำดับจากใหญ่ไปเล็กตั้งแต่ผลสวาด ผลบัว ผลกล้า ผลกล่อม ผลถั่ว เขี้ยว (มะเขี้ยวอ่อน) และงา และแบ่งย่อยในแต่ละเมล็ดเป็นแก่ อ่อน และปอก เช่น กล้าแก่ กล้าอ่อน และ

กล่าวปอก^๑

สำหรับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ภายในพระอุโบสถที่เข้าข่ายฝีมือช่างรัชกาลที่ ๓ มีด้วยกันทั้งหมด ๕ องค์ด้วยกัน คือ พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๓, ๒.๔, ๒.๕, ๒.๙ และ ๒.๑๐

พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๓ คงไม่ใช่ “พระยืนสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” เป็นแน่ ทั้งนี้เพราะพลอยประดับเครื่องทรงมีขนาดใหญ่เป็นพิเศษและมีปริมาณมากกว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทุกๆ องค์บนฐานบุษบกในพระอุโบสถ คือ มีพลอยขนาดใหญ่ขนาดผลกล่อมล้อมด้วยอัญมณีเหมือนหัวแหวนประดับตามส่วนต่างๆ ของเครื่องทรง โดยเฉพาะที่ทับทรวง อัมรงค์ ปั้นเหน่ง (๒.๓.๑) สุวรรณกระถอบ ชายไหว และชายแครง (๒.๓.๒) และยังมีพลอยหลายชนิดซึ่งไม่มีอยู่ในบัญชีสร้าง “พระยืนสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” เช่น มรกต บุษราคัม พลอยสีฝักตบ เป็นต้น โดยที่พลอยดังกล่าวก็มีขนาดใหญ่ประมาณผลกล่อมทั้งสิ้น แต่เพชรพลอยที่ใช้ประดับ “พระยืนสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” บัญชีระบุมีขนาดใหญ่ที่สุดเพียงทับทิมขนาดผลบัวปอกและมีเพียงเม็ดเดียวเท่านั้น นับว่าเล็กกว่าพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๓ อันใช้พลอยขนาดผลกล่อมประดับและมีอยู่ด้วยกันนับสิบเม็ด ดังนั้น พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๓ จึงไม่ใช่พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพอย่างแน่นอน

พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๕ ไม่น่าจะใช้ “พระยืนสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” ด้วยเหตุที่เพชรซึ่งใช้ประดับ พระอัมรงค์ ทับทรวง และปั้นเหน่ง อันเป็นส่วนที่ประดับเพชรพลอยมากที่สุดก็มีขนาดใหญ่ที่สุดเพียงแค่ผลเชือและงาเท่านั้น (๒.๕.๒) คือ ทับทรวงประดับเพชรขนาดใหญ่ที่สุดเท่าผลเชือ ๘ เม็ด นอกนั้นมีขนาดเท่าเมล็ดงา ส่วนเพชรใหญ่ที่สุดประดับบนฝ่าพระหัตถ์ก็มีขนาดเท่าผลถั่วและมีเพียง ๒ เม็ดเท่านั้น (๒.๕.๒) นับว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับบัญชี “พระยืนสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” ที่กล่าวถึงเพชรเท่าผลถั่วขนาดต่างๆ ว่ามีถึง ๑๓๙ เม็ด และมีเพชรขนาดใหญ่กว่าผลถั่ว คือ ผลกล้าและผล

^๑ การวัดขนาดของอัญมณีโดยเทียบกับผลต่างๆ เหล่านี้ ผู้เขียนเปรียบเทียบจากภาพถ่ายพระอัมรงค์ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวถวายพระพุทธรูปและพระพุทธรูปทรงเครื่องเมื่อจะเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. ๒๓๙๓ (ค.ศ. 1850) ซึ่งระบุขนาดของอัญมณีที่ใช้ประดับพระอัมรงค์แต่ละองค์ไว้ด้วยนับเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการเทียบเคียงขนาดของอัญมณีสมัยโบราณ เช่น พระอัมรงค์ของพระพุทธรูปมิตร ประกอบไปด้วย “ทับทิมใจกลางผลบัวอ่อน ๑ มงคลเพชรผลเชือแก่ ๑๘ น้าอกทับทิมผลถั่วอ่อน ๑๔ ป่าทับทิมผลกล้าแก่ ๒ รองบาทเพชรผลกล่อมบอก ๒ ก้านเพชรผลเชืออ่อน ๗ อ่อนแก่ ๓๐” (บัญชีถวายเงินพระสงฆ์เมื่อรัชกาลที่ ๓ ใกล้เคียงสวรรคต จ.ศ. ๑๒๑๒)

กลุ่มอีกรวม ๒๓ เม็ด แต่ไม่ปรากฏว่าเพชรขนาดเท่านี้ได้ใช้ประดับพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๕ ปริมาณเพชรน้อยกว่าที่ระบุไว้ในในบัญชี “พระยืนสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าฟ้ากรมหลวงครีสุนทรเทพ” เช่นนี้ทำให้พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๕ ไม่ใช่พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงครีสุนทรเทพ

พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๙ ประดิษฐานบนฐานปูนก็ไม่ใช่พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงครีสุนทรเทพ อีกเช่นกัน เห็นได้จากพระพักตร์ของพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๙ (๒.๙.๑ และ ๒.๙.๒) ซึ่งใกล้เคียงมากกับพระพักตร์ของพระพุทธรูปยอดฟ้าจุฬาโลก (๓.๒.๑ และ ๓.๒.๒) สร้างสำเร็จใน พ.ศ. ๒๓๙๑ (ค.ศ. 1848) (ทิพากรวงศ์ ๒๕๓๗, ๑๓๓) ลวดลายประดับสบงซึ่งใช้การดุนทองแล้วลงยาบนลวดลายดุนก็เป็นแบบเดียวกับพระพุทธรูปยอดฟ้าจุฬาโลกอีกเช่นกัน ดังนั้น พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๙ จึงน่าจะสร้างขึ้นในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกับพระพุทธรูปยอดฟ้าจุฬาโลกมากกว่าจะเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงครีสุนทรเทพ อันมีหลักฐานว่าสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๑ (ค.ศ. 1828) ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนพระพุทธรูปยอดฟ้าจุฬาโลกถึง ๒๐ ปี

นอกจากนี้ พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๙ ประดับทับทรวงด้วยมรกต ๖ เม็ด และบุษราคัม ๑ เม็ด (๒.๙.๓) แต่พลอยเหล่านี้ไม่มีในบัญชีการสร้าง “พระยืนสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าฟ้ากรมหลวงครีสุนทรเทพ” และที่น่าสังเกตก็คือ พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๙ ดูจะค่อนข้างขาดแคลนเพชรอยู่มากเพราะใช้มุกดาหารประดับแทนเพชร เช่น ใจกลางทับทรวงและพลอยที่ล้อมรอบใจกลางก็ล้อมด้วยมุกดาหารซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะเป็นเพชร (๒.๙.๓) ไม่เว้นแม้แต่พระอัมระงค์พลอยก็ล้อมมุกดาหาร รวมทั้งเครื่องทรงเกือบทั้งหมดก็ใช้มุกดาหารประดับแทนเพชร ซึ่งไม่ปรากฏในบัญชีการสร้าง “พระยืนสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าฟ้ากรมหลวงครีสุนทรเทพ” ว่าใช้มุกดาหารประดับ แม้แต่ส่วนที่ประดับเพชรและมีขนาดใหญ่ที่สุดของพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๙ ก็คือ พระอุณาโลม ก็มีขนาดเพียงประมาณผลกล้า (๒.๙.๒) และบนฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองข้างมีลัญจนาขนาดประมาณผลเชือ ดังนั้น จากปริมาณเพชรที่น้อยกว่าในบัญชี “พระยืนสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าฟ้ากรมหลวงครีสุนทรเทพ” และในบัญชีก็ไม่ได้ระบุว่าใช้มุกดาหารประดับพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๙ จึงไม่ใช่พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงครีสุนทรเทพอย่างแน่นอน

พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๑๐ ประดิษฐานบนฐานปูนเช่นเดียวกับพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๙ ก็ไม่น่าจะใช้พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงครีสุนทรเทพ เพราะเครื่องทรงของพระพุทธรูปองค์นี้ประดับเพชรพลอยน้อยมากเมื่อ

เทียบกับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์อื่นๆ ในพระอุโบสถ และเพชรพลอยประดับ ก็มีขนาดเล็กตั้งแต่เม็ดเชือกลงไปจนถึงเม็ดงาและมีปริมาณน้อยมาก เช่น ที่ทับทรวง (๒.๑๐.๒) และปั้นเหน่ง (๒.๑๐.๓) รวมทั้งไม่ปรากฏว่ามีการประดับเพชรขนาดใหญ่กว่า คือ ผลกล่ำ ผลกล่อม และผลบัว เหมือนกับในบัญชีการสร้าง “พระยืนสมเด็จกรมหลวงศรีสุนทรเทพ” ดังนั้น พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๑๐ จึงไม่ใช่พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ

มีความเป็นไปได้มากกว่า พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๔ เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จฯ เจ้าฟ้า กรมหลวงศรีสุนทรเทพ พิจารณาได้จากประดับเพชรขนาดใหญ่สุดที่ตรงกลางทับทรวง ๑ เม็ด ล้อมรอบด้วยเพชรขนาดเล็กกลดหลั่นกันลงมา และปั้นเหน่งก็ประดับเพชรที่ใจกลางและมีเพชรขนาดต่างๆ กัน เรียงล้อมลดหลั่นขนาดกันลงมาเช่นกัน (๒.๕.๒) จากปริมาณของเพชรเท่าที่สังเกตเห็นได้ดูจะสัมพันธ์กับปริมาณเพชรที่ระบุไว้ในบัญชีการสร้างที่มีเพชรขนาดต่างๆ รวมกันถึง ๓๘๗ เม็ด มากกว่าพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๕, ๒.๙ และ ๒.๑๐ อย่างแน่นอน และที่สุวรรณภังคารก็ประดับอัญมณีล้อมทับทิมมีขนาดเรียงลดหลั่นกันลงมา ๓ ชั้น (๒.๕.๓) สอดคล้องกับทับทิมขนาดต่างๆ ที่ระบุไว้ในบัญชีอีกเช่นกัน

อนึ่ง นอกจากทับทรวงของพระพุทธรูปองค์นี้จะประดับด้วยเพชรแล้ว ยังนำเพชรเรือนนอกมาประดับบนทับทรวงแซมระหว่างเพชรด้วย โดยจะเห็นเป็นพลอยสีขาวใสบนตัวเรือนเงินซึ่งปัจจุบันเปลี่ยนเป็นสีดำไปแล้ว (๒.๔.๒) ความนิยมในการประดับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ด้วยเพชรเรือนนอกนี้เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ดังมีหลักฐานจาก *เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒* กล่าวถึงการประดับพระพุทธรูปถนิมด้วยเพชรเรือนนอก เช่นที่ทับทรวง (๑.๓.๑) และที่บริเวณหน้านางของสรงและชายไหวชายแครง (๑.๓.๒) ดังได้กล่าวมาแล้ว พระพุทธรูปถนิมสร้างสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๕ (ค.ศ. 1822) ห่างจากพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพที่สร้างสำเร็จใน พ.ศ. ๒๓๗๑ (ค.ศ. 1828) เพียง ๖ ปีเท่านั้น พอที่สืบทอดความนิยมประดับเพชรเรือนนอกไว้ได้อยู่

ที่น่าสังเกตอีกอย่างก็คือ ฐานของพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๔ เป็นสีฟ้าอมม่วง แทนจะเป็นสีทอง (๓.๓.๒) ที่เป็นเช่นนี้คงเกิดจากการกะไหล่เงินซึ่งใช้ทำฐานด้วยทองคำเนื้อ ๘ น้ำ ๒ ขา ตามที่ระบุไว้ในบัญชี “พระยืนสมเด็จกรมหลวงศรีสุนทรเทพ” (บัญชีทรงสร้างพระพุทธรูปด้วยทองเงิน จ.ศ. ๑๑๘๙ - ๑๑๙๖, ๓) เช่นเดียวกับฐานเรือนแก้วของ “พระนากสวาดเรือนแก้ว” (๓.๓.๑) หรือที่บัญชีดังกล่าวเรียกว่า “พระแก้วมรกต” ก็ระบุว่าทำ

ด้วยเงินกะไหล่ทองคำเนื้อ ๘ น้ำ ๒ ขา (บัญชีทรงสร้างพระพุทธรูปด้วยทองเงิน จ.ศ. ๑๑๘๙ - ๑๑๙๖, ๒๐ - ๒๑) ผลของการกะไหล่ทำให้บริเวณฐานเรือนแก้วตั้งแต่ผ้าทิพย์ของพระนากสวาดลงไปเป็นสีฟ้าอมม่วงตัดกับส่วนที่อยู่เหนือขึ้นไปซึ่งเป็นทองสีปกตಿಯอย่างชัดเจน (๓.๑.๑) เพราะตั้งแต่ส่วนนี้ขึ้นไปล้วนทำจากทองคำลงยาและไม่กะไหล่ทองแต่อย่างใด (บัญชีทรงสร้างพระพุทธรูปด้วย ทองเงิน จ.ศ. ๑๑๘๙ - ๑๑๙๖, ๒๐) เรือนแก้วของพระนากสวาดองค์นี้สร้างขึ้นเมื่อ จ.ศ. ๑๑๙๒ หรือตรงกับ พ.ศ. ๒๓๗๓ (ค.ศ. 1830) ภายหลังกการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ ๒ ปี เป็นไปได้ว่าในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกับการสร้างพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๔ การกะไหล่เงินด้วยทองเนื้อ ๘ น้ำ ๒ ขาของช่างทองหลวงคงมีส่วนผสมบางอย่างที่ทำให้เมื่อนานไปเงินคงทำปฏิกิริยากับทองที่กะไหล่จนเกิดเป็นสีฟ้าอมม่วงขึ้นมา

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์บนฐานบุษบกซึ่งมีฐานเป็นสีฟ้าอมม่วงมีเพียง ๒ องค์คือ พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๓ และ ๒.๔ แต่ดังได้กล่าวมาแล้วว่าพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๓ ไม่ใช่พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ เพราะประดับด้วยพลอยขนาดใหญ่และมีปริมาณมากกว่าที่ระบุไว้ในบัญชี “พระยืนสมเด็จพระสุนทรเทพ” มาก พระพุทธรูปฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพจึงน่าจะได้แก่ พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๔

กล่าวโดยสรุปจาก *บัญชีพระพุทธรูปที่ทรงสร้างด้วยทองเงิน จ.ศ. ๑๑๘๙ - ๑๑๙๖* ระบุถึงเพชรพลอยขนาดต่างๆ ประดับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ สัมพันธ์กับพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๔ มากกว่าพระพุทธรูปองค์อื่นๆ ที่ได้วิเคราะห์มาแล้ว และการประดับเพชรเรือนนอกของพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๔ ก็แสดงให้เห็นถึงความนิยมในการประดับเพชรเรือนนอกที่สืบทอดมาจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจนถึงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นช่วงระยะเวลาที่มีการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพพอดี ส่วนฐานของพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๔ เป็นสีฟ้าอมม่วงแบบเดียวกับฐานเรือนแก้วของพระนากสวาดเรือนแก้วที่สร้างห่างกันเพียง ๒ ปี อันเกิดจากการกะไหล่เงินด้วยทองเนื้อ ๘ น้ำ ๒ ขา ตรงกับที่ระบุไว้ในบัญชีการสร้างเช่นกัน อีกทั้งพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๔ ก็สร้างสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๑ (ค.ศ. 1828) จึงได้รับการอัญเชิญมาประดิษฐานบนฐานบุษบกพระพุทธรูปมหารัตนปฏิมากรที่เสริมขึ้นใหม่ใน พ.ศ. ๒๓๗๔ (ค.ศ. 1831) ร่วมกับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์อีก ๓ องค์เป็นกลุ่มแรกพอดีอีกเช่นกัน (แผนผังที่ ๒ หมายเลข ๒.๔) ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาทั้งหมดนี้

พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๔ จึงมีความเป็นไปได้มากที่สุดที่จะเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง
ฉลองพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่มีเอกสารกล่าวถึงแต่ไม่ได้ให้รายละเอียดของ พระพุทธรูป

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัย

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าเอกสาร *ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์* ให้ข้อมูลที่
คลาดเคลื่อนว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัยสร้างขึ้น
หลังจากพระองค์สวรรคตแล้ว และระบุตำแหน่งว่าตรงกับพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๙
ในปัจจุบัน (แผนผังที่ ๒ หมายเลข ๒.๙) แต่หมายรับสั่งในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้กล่าวไว้อย่างกล่าวชัดเจนถึงพระราชพิธีสมโภช “พระพุทธรูปทองคำ
ทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัย” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัวทรงสร้างถวายสมเด็จพระบรมราชชนนีของพระองค์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔ (ค.ศ. 1831)
แสดงให้เห็นว่า พระพุทธรูปองค์นี้ต้องสร้างขึ้นก่อนสมเด็จพระศรีสุลาลัยจะสวรรคตอย่าง
แน่นอน ข้อมูลจากหลักฐานจาก *ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์* จึงไม่อาจเชื่อถือ
ได้ ทำให้ต้องมาวิเคราะห์กันใหม่ว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระ
ศรีสุลาลัยน่าจะตรงกับพระพุทธรูปองค์ใด ณ ตำแหน่งใดบนฐานบุษบก

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัยสร้างแล้วเสร็จและมี
พระราชพิธีสมโภชเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔ (ค.ศ. 1831) ปีเดียวกับการสร้างและสมโภช
พระพุทธรูปรัชสมัย พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว พระพุทธรูปทรงเครื่องทั้ง ๒ องค์นี้จึงน่าจะมีรูปแบบที่ใกล้เคียงกัน คือ เป็น
พระพุทธรูปทรงครองจีวรห่มเฉียงเหมือนกัน ซึ่งพระพุทธรูปอันเป็นฝีมือช่างรัชกาลที่ ๓
และทรงครองจีวรห่มเฉียง มีสิ่งมาปฏิพาดพระอังสะมีอยู่ ๔ องค์ด้วยกัน คือ พระพุทธรูป
หมายเลข ๒.๓, ๒.๔, ๒.๙ และ ๒.๑๐

พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๔ เนื่องจากวิเคราะห์แล้วว่า เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง
ฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ จึงไม่ใช่พระพุทธรูปทรงเครื่อง
ฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัย

พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๙ เดิมเชื่อกันตามเอกสาร *ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากร
ฉลองพระองค์* ว่าเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัย แต่
ดังที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวง

ศรีสุนทรเทพว่า พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๙ มีพระพักตร์และลักษณะของเครื่องทรงใกล้เคียงมากกับพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลกย์ สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๑ (ค.ศ. 1848) พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๙ จึงน่าจะสร้างขึ้นในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกัน ในขณะที่พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัยมีหมายรับสั่งระบุว่าสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔ (ค.ศ. ๑๘๓๑) ก่อนพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลกย์เป็นเวลาถึง ๑๗ ปี เมื่อเป็นเช่นนี้พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๙ อันมีรูปแบบที่ใกล้เคียงกับพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลก ไม่น่าจะเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัย จึงเหลือพระพุทธรูปอีกเพียง ๒ องค์ให้พิจารณา คือ พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๓ และ ๒.๑๐

เมื่อเปรียบเทียบพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๓ และ ๒.๑๐ จะเห็นความแตกต่างของขนาดอัญมณีประดับเครื่องทรงอย่างชัดเจน พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๓ ใช้อัญมณีขนาดประมาณผลสวาดหรือผลบัวอ่อนมากมายหลากหลายชนิดล้อมเพชรหรือทับทิมประดับเต็มตลอดกรองคอ ทับทรวง พระอัมรงค์ทูกนี้วพระหัตถ์ ฝ่าพระหัตถ์ หัวและสายคาดปั้นเหน่ง (๒.๓.๑) สุวรรณกระถอบและชายไหวชายแครง (๒.๓.๒) แลเห็นได้อย่างชัดเจน ในขณะที่พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๑๐ มีเพชรพลอยประดับเพียงประปรายเท่านั้น (๒.๑๐.๒ และ ๒.๑๐.๓)

อาจกล่าวได้ว่า พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๓ เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่ประดับประดาด้วยอัญมณีจำนวนมากและแต่ละเม็ดก็มีขนาดใหญ่เป็นพิเศษกว่าอัญมณีที่ประดับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทุกๆ องค์ที่ประดิษฐานบนฐานบุษบกในพระอุโบสถและภายในหอพระสุลาลัยพิมาน และในเมื่อพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๓ เป็นฝีมือช่างตรงกับรัชกาลที่ ๓ ด้วยแล้ว ก็น่าจะเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้าง คงเป็นการอาจเอื้อมไม่น้อยหากเจ้านายจะทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ประดับด้วยอัญมณีขนาดใหญ่เช่นนี้แข่งพระบารมีกับพระมหากษัตริย์ เพราะเมื่อเทียบกันแล้วอัญมณีที่ประดับพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๓ ก็ใหญ่กว่าและมากกว่าที่ใช้ประดับพระพุทธรูปรัชสมัย พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสียอีก จึงเป็นไปได้ว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวน่าจะทรงสร้างพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๓ พระราชทานเจ้านายพระองค์ใดพระองค์หนึ่งมากกว่า เนื่องจากได้ทรงสร้างพระพุทธรูปรัชสมัยเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระองค์แล้ว ซึ่งจากอัญมณีที่ใช้ประดับพระพุทธรูปองค์นี้ก็แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญต่อเจ้านายพระองค์นี้เป็นพิเศษอย่างยิ่ง

ฐานของพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๓ เป็นสีฟ้าอมม่วง (๓.๓.๓) แบบเดียวกับฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ (๓.๓.๒) สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๑ (ค.ศ. 1828) และพระนางสวาดเรือนแก้ว (๓.๑.๑) สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๓ (ค.ศ. 1830) อันเป็นผลมาจากในช่วงระยะเวลาดังกล่าวการกะไหล่เงินด้วยทองคำเนื้อ ๘ น้ำ ๒ ทำให้ทองเป็นสีฟ้าอมม่วงดังได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้น พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๓ จึงน่าจะสร้างขึ้นในช่วงระยะเวลาที่ใกล้เคียงกับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพและพระนางสวาดเรือนแก้ว ส่วนช่วงระยะเวลาที่สร้างพระพุทธรูปที่มีฐานสีฟ้าอมม่วงก็ห่างจากการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัยเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔ (ค.ศ. 1831) ในระหว่าง ๑ - ๓ ปีเท่านั้น ประกอบกับปีที่สร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัยเสร็จก็อยู่ในช่วงเสริมฐานบุษบกพระพุทธรูปมหายานรัตนปฏิมากรซึ่งได้อัญเชิญพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ ๘ องค์มาประดิษฐานเป็นกลุ่มแรกพอดี (แผนผังที่ ๒ หมายเลข ๒.๓) จึงเป็นไปได้ที่พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัยคงได้รับการอัญเชิญมาประดิษฐานบนฐานบุษบกตั้งแต่คราวนั้นแล้ว

หากคำนึงถึงว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ถวายสมเด็จพระบรมราชชนนีของพระองค์แล้ว พระพุทธรูปองค์นี้ก็ย่อมต้องมีความพิเศษกว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์อื่นๆ ที่สร้างในรัชกาลเดียวกัน จากขนาดและปริมาณของอัญมณีประดับพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๓ ที่มากกว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์อื่นๆ ฐานเงินกะไหล่ทองเป็นสีฟ้าอมม่วงอันเป็นลักษณะของฐานพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๑ - ๒๓๗๓ (ค.ศ. 1828 - 1830) ใกล้เคียงกับช่วงระยะเวลาที่เอกสารระบุว่าได้ทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัยเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔ (ค.ศ. 1831) สอดคล้องกับการอัญเชิญพระพุทธรูปองค์นี้มาประดิษฐานบนฐานชุกชีเป็นกลุ่มแรกในช่วงระยะเวลาดังกล่าวเช่นกัน เหตุผลที่ประมวลมานี้จึงเป็นข้อบ่งชี้ว่า พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๓ น่าจะเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของสมเด็จพระศรีสุลาลัย สมเด็จพระบรมราชชนนีในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๓ นี้มีจารึกแผ่นป้ายทองเหลืองที่ด้านหน้าของฐานเขียนว่า “๐ พระพุทธบรรลันเพช ๖๖”^๒ (๒.๓.๓) เขียนอย่างปัจจุบันว่า “พระพุทธบรรลันเพช” ดังนั้น พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัยซึ่งตรงกับพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๓ จึงมีพระนามว่า “พระพุทธบรรลันเพช” พระพุทธรูป

องค์นี้ยังนับเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์เพียงองค์เดียวจากทั้งหมด ๑๔ องค์ในพระบรมมหาราชวังที่จารึกพระนามยังคงอยู่จนถึงปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์คือ พระพุทธบรรพตพรหมเทวสมเด็จพระศรีสุลาลัยซึ่งทรงเป็นสมเด็จพระบรมราชชนนีของพระองค์ โดยทรงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมราชชนนีอย่างพิเศษสุดด้วยการประดับประดาเครื่องทรงด้วยอัญมณีขนาดใหญ่จำนวนมาก เมื่อทรงสร้างพระพุทธรูปองค์นี้แล้วเสร็จจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชพิธีสมโภชเป็นเวลา ๓ วัน บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อเดือน ๔ ปีเถาะ ตรีศก ตรงกับ จ.ศ. ๑๑๙๓ หรือ พ.ศ. ๒๓๓๔ (ค.ศ. 1831) ดังปรากฏในหมายรับสั่ง (คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยฯ ๒๕๓๖, น. ๘๑) และเมื่อมีการเสริมฐานบุษบกพระพุทธรูปมหาณีรัตนปฏิมากรก็คงได้อัญเชิญพระบรรพตพรหมเทวขึ้นประดิษฐานร่วมกับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์อีก ๗ องค์เป็นกลุ่มแรก พระพุทธบรรพตพรหมเทวจึงยังคงประดิษฐาน ณ ตำแหน่งดังกล่าว (แผนผังที่ ๒ หมายเลข ๒.๓) จนถึงปัจจุบัน

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทั้ง ๓ รัชกาล

เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒ ได้กล่าวถึงพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของสมเด็จกรมพระราชวัง บวรสถานมงคลตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ - ๓ ว่า

แต่ในครั้งนั้นมีเยี่ยงอย่างเปนประเพณีในราชตระกูลสืบมาอยู่ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินใหญ่แลกรมพระราชวังบวร ต้องทรงสร้างพระฉลองพระองค์เปนพระพุทธรูปยืนหุ้มสมุทสูงเสมอพระองค์ หล่อล้วนแล้วด้วยทองสัมฤทธิ์แล้วหุ้มทองคำเปลวแผลให้สนิททั้งพระองค์แล้วทรงเครื่องต้น... พระพุทธรูปฉลองพระองค์อย่างนี้ ๖ พระเจ้าอยู่หัวในพระบรมมหาราชวัง แลพระบวรราชวัง เมื่อเวลาเสวยศิริราชสมบัติอยู่ย่อมรีบร้อนเร่งทรง

^๒ จารึกนี้ดูเหมือนจะเขียนว่า “๐ พระพุทธบรรพตพรหม ๖๕” (๒.๓.๓) แต่ที่จริงแล้วข้อความดังกล่าวได้ถูกจารึกย้ายไปบนตัวอักษรที่เคยจารึกมาแต่เดิมอีกทีหนึ่งเพื่อให้เส้นอักษรหนาขึ้น เพราะเส้นอักษรเดิมบางมากแม้จนผู้ที่มาจารึกย้ายภายหลังพระนามในภายหลังก็ยังไม่ได้สังเกตเห็นเครื่องหมายบางตัวคือไม้หันอากาศบนตัว ส และการ์ตัน (แทนไม้ไต่คู้) บนตัว พ จึงไม่ได้จารึกย้ายลงไป จารึกเดิมจึงต้องเป็น “๐ พระพุทธบรรพตพรหม ๖๕” (๒.๓.๓) เขียนอย่างปัจจุบันว่า “พระพุทธบรรพตพรหม”

สร้างขึ้นไว้ เพื่อจะให้เปนพระเกียรติยศสืบไปภายหน้าทุกพระองค์
(เรื่องพระพุทธรูปรัตน เล่ม ๒) (เน้นโดยผู้เขียน)

น่าเสียดายที่เอกสารกล่าวแต่เพียงว่า สมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคล หรือวังหน้าทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ “ทุกพระองค์” ไม่ได้ออกพระนามให้ชัดเจนลงไปว่า สมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลพระองค์ใดทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์บ้างและพระพุทธรูปแต่ละองค์มีพระนามและพุทธลักษณะอย่างไร ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการวิเคราะห์ แต่ข้อมูลเท่าที่ปรากฏก็แสดงให้เห็นว่า สมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลที่ ๑ - ๓ น่าจะทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทุกพระองค์

ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลมาแล้ว ๔ พระองค์คือ

๑. สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท (รัชกาลที่ ๑ ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๔๖/ค.ศ. 1782 - 1803)
๒. พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ ๑ ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๔๙ - ๒๓๕๒/ค.ศ. 1806 - 1809)
๓. สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ (รัชกาลที่ ๒ ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๓๖๐/ค.ศ. 1809 - 1817)
๔. สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ (รัชกาลที่ ๓ ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๗๕/ค.ศ. 1824 - 1832)^๓

^๓ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ (พระองค์เจ้าชายอรุโณทัย) เป็นพระราชโอรสในรัชกาลที่ ๒ กับเจ้าจอมมารดาน้อยใหญ่ เมื่อทรงพระเยาว์เรียกกันว่า “พระองค์เจ้าข้าง” ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๔ (ค.ศ. 1785) ทรงสถาปนาเป็น กรมหมื่นศักดิพลเสพ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๐ (ค.ศ. 1807) ในรัชกาลที่ ๒ โปรดให้กำกับราชการกรมพระกลาโหม ถึงรัชกาลที่ ๓ พระราชทานอุปราชภิเษกเป็น กรมพระราชวังบวรสถานมงคล พ.ศ. ๒๓๖๗ (ค.ศ. 1824) (ทรงมีฐานะเป็นพระปิตุลา คือพระเจ้าอา ในรัชกาลที่ ๓ แต่ในจารึกพระสุพรรณบัฏเมื่อครั้งสถาปนาขึ้นเป็นพระมหาอุปราชนั้น โปรดให้เขียนคำนำพระนามว่า “สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ” แทน ที่เป็นเช่นนี้เพราะแต่ก่อนถือว่าการใช้คำนำพระนามที่แสดงว่าเป็นพระราชวงศ์ที่มีพระชนมายุสูงกว่าพระเจ้าแผ่นดินนั้นเป็นการอาจเอื้อม) เสด็จอยู่ในตำแหน่งพระมหาอุปราช ๘ ปี สวรรคต พ.ศ. ๒๓๗๕ (ค.ศ. 1831) พระชนมายุ ๔๗ พรรษา

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเมื่อครั้งเป็นสมเด็จกรมพระราชวังบวรสถานมงคลไม่น่าจะทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ไว้ เหตุเพราะทรงเป็นสมเด็จกรมพระราชวังบวรสถานมงคลได้ไม่ถึง ๓ ปีพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็สวรรคตจึงทรงขึ้นครองราชสมบัติต่อมา ประกอบกับเรื่องพระพุทธรูปขุขันธ์เล่ม ๒ ก็กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเพียงองค์เดียว คือ พระพุทธรูปนฤมิตร เท่านั้น หากทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์อื่นๆ ด้วยแล้วก็คงต้องกล่าวถึงไว้อย่างแน่นอนเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จกรมพระราชวังบวรสถานมงคลที่ทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์จึงน่าจะ ได้แก่ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ และสมเด็จกรมพระราชวังบวรสถานมงคล

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จกรมพระราชวังบวรสถานมงคลที่สร้างก่อนจะสวรรคตในเดือน ๖ ของ พ.ศ. ๒๓๗๕ (ค.ศ. 1832) เพราะหลังการสวรรคตของสมเด็จกรมพระราชวังบวรสถานมงคลนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ไม่ได้ทรงสถาปนาสมเด็จกรมพระราชวังบวรสถานมงคลอีก (ทิพากรวงศ์ฯ ๒๕๓๘, ๔๘) ทำให้ตำแหน่งวังหน้าว่างลงตลอดรัชกาล ดังนั้น เมื่อได้อัญเชิญพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ ๘ องค์มาประดิษฐานบนฐานบุษบกพระพุทธรูปมหาธรรมนิรันดรปฏิมากรในคราวปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่เดือน ๖ ของ พ.ศ. ๒๓๗๕ (ค.ศ. 1832) ไปจนถึง พ.ศ. ๒๓๗๗ (ค.ศ. 1834) ก็คงจะได้้อัญเชิญพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของสมเด็จกรมพระราชวังบวรสถานมงคลทั้ง ๓ พระองค์จากพระราชวังบวรสถานมงคลมาประดิษฐานบนฐานบุษบกเป็นกลุ่มแรกด้วย เนื่องจากพระราชวังบวรสถานมงคลเมื่อไม่มีเจ้านายปกครองแล้วก็ร้างลงปราศจากผู้ดูแล โดยเฉพาะพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ก็เป็นมหันต์ภัณฑ์สูงค่า ด้วยเหตุนี้ พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๙ และ ๒.๑๐ จึงไม่น่าจะใช้พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของสมเด็จกรมพระราชวังบวรสถานมงคลเพราะได้อัญเชิญมาประดิษฐานบนฐานบุษบกเป็นกลุ่มหลัง

สำหรับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์บนฐานบุษบกทั้ง ๘ องค์นั้น พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๑, ๒.๓ และ ๒.๔ ได้รับการวิเคราะห์แล้วว่าเป็นพระพุทธรูปจักรพรรดิ พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จกรมพระปฐมบรมมหาชนก พระพุทธรูปบวรสรเพชญ์ พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จกรมพระศรีสุลัย และพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ ตามลำดับ จึงเหลือพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๒, ๒.๕, ๒.๖, ๒.๗ และ ๒.๘ ให้พิจารณา

พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๖, ๒.๗ และ ๒.๘ สร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทุกองค์ เพราะแสดงให้เห็นถึงฝีมือช่างในรัชกาลดังกล่าวอย่างชัดเจนจากมงกุฎมีท้าย (๒.๖.๓, ๒.๗.๓ และ ๒.๘.๓) ทรงกษัตริย์เป็นรูปลูกตุ้ม (๒.๖.๓, ๒.๗.๓ และ ๒.๘.๓) ชายไหวชายแครงเป็นช่องทางโตใบเทศ (๒.๖.๒, ๒.๗.๑ และ ๒.๘.๒) และการลงยาราชาวดี (ลงยาสีฟ้า) (๒.๖.๒, ๒.๗.๒ และ ๒.๘.๒) พระพุทธรูปที่มีความเป็นไปได้ว่าจะเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทจึงมีถึง ๓ องค์ด้วยกัน

พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๖ ทรงจีวรห่มคลุม (๒.๖.๑) และไม่มีลวดลายประดับด้านหลังของจีวร (๒.๖.๓) ถึงแม้ว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์แบบทรงจีวรห่มคลุมจะมีมาก่อนแบบทรงจีวรห่มเฉียง คือ พระพุทธเพชรรัตน์ (๑.๑.๑) และพระพุทธรูปเนาวรัตน์ (๑.๒.๑) ซึ่งเป็นรุ่นแรกก็ตาม แต่จากรูปแบบของชายไหวชายแครงรูปช่องทางโตใบเทศของพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๖ (๒.๖.๒) ก็ใช้สร้างขึ้นเป็นครั้งแรกที่พระพุทธเพชรรัตน์และพระพุทธรูปเนาวรัตน์ พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๖ จึงน่าจะเลียนแบบจากพระพุทธเพชรรัตน์และพระพุทธรูปเนาวรัตน์จึงสร้างขึ้นภายหลัง แสดงว่าหลังจากสร้างพระพุทธเพชรรัตน์และพระพุทธรูปเนาวรัตน์เป็นพระพุทธรูปแบบทรงจีวรห่มเฉียงแล้ว ก็ยังคงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์แบบที่ทรงจีวรห่มคลุมอยู่เหมือนเดิมดังเห็นได้จากพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๖

อนึ่ง แม้ว่าพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๖ จะสร้างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่ก็มีฝีมือช่างบางประการที่ต่างไปจากพระพุทธรูปองค์อื่นที่สร้างในรัชกาลที่ ๑ ทุกองค์ กล่าวคือ พระพักตร์ค่อนข้างสั้นกลม (๒.๖.๑) ในขณะที่ทุกองค์จะมีพระพักตร์ค่อนข้างยาวและเรียวกว่า เช่น พระพักตร์ของพระพุทธเพชรรัตน์ (๑.๑.๑) รวมทั้งแบบของพระพักตร์ก็แตกต่างจากพระพุทธรูปฝีมือช่างรัชกาลที่ ๑ องค์อื่นอย่างชัดเจน นอกจากนี้ทองที่ใช้ทำลวดลายประดับสรวงก็หนากว่าและตัวลายก็ใหญ่กว่าของพระพุทธรูปองค์อื่นที่สร้างในรัชกาลที่ ๑ รวมทั้งการลงยาราชาวดีก็เป็นสีเข้มกว่า (๒.๖.๒) ดูไม่สดใสเหมือนการลงยาราชาวดีของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่สร้างในรัชกาลที่ ๑ ทุกองค์ พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๖ จึงน่าจะสร้างขึ้นโดยช่างคนละกลุ่มกับที่สร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ฝีมือช่างรัชกาลที่ ๑ องค์อื่นๆ

พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๗ เป็น ๑ ใน ๓ องค์ของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกที่ทรงจีวรห่มเฉียง อันได้แก่ พระพุทธเพชรรัตน์ (๑.๑.๑) พระพุทธรูปเนาวรัตน์ (๑.๒.๑) และพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๗ (๒.๗.๑) อันแสดงถึงฝีมือช่างวังหลวงเหมือนกัน

พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๘ มีแบบของพระพักตร์ (๒.๘.๑) และชายไหวยาวแครง (๒.๘.๒) ใกล้เคียงมากกับพระพุทธรูปเพชรรัตน์ (๑.๑.๒ และ ๑.๑.๓) และพระพุทธรูปเนาวรัตน์ (๑.๒.๓ และ ๑.๒.๑) พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมาก จึงน่าจะสร้างขึ้นโดยฝีมือช่างวังหลวงกลุ่มเดียวกับที่สร้างพระพุทธรูปเพชรรัตน์และพระพุทธรูปเนาวรัตน์

อย่างไรก็ตาม ตำแหน่งที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๗ และ ๒.๘ อยู่บนฐานชุกชีชั้นล่างสุดและอยู่แถวหลังสุด ในขณะที่พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพประดิษฐานอยู่สูงกว่าและอยู่ด้านหน้า ถัดมาอีกแถว (แผนผังที่ ๒ หมายเลข ๒.๔) หากคำนึงถึงพระราชอิสริยยศแล้วสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลย่อมสูงกว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้าอย่างไม่ต้องสงสัย เมื่ออัญเชิญพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลมาประดิษฐานบนฐานชุกชีก็คงตั้งไม่ให้อยู่ในระดับต่ำกว่ากันเป็นแน่

ดังนั้น พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๗ และ ๒.๘ จึงไม่น่าจะใช้พระพุทธรูปฉลองพระองค์สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท แต่ น่าจะเป็นพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๖ เพราะสอดคล้องกับฝีมือช่างอันแตกต่างไปจากพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์อื่นๆ ที่สร้างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและเป็นฝีมือช่างวังหลวงเหมือนกัน จึงเป็นไปได้ว่าพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๖ จะสร้างขึ้นโดยช่างวังหน้า

พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๒ มีความคาบเกี่ยวกันระหว่างฝีมือช่างรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒ กล่าวคือ พระพุทธรูปองค์นี้ทรงมงกุฎมีท้าย (๒.๒.๓) แบบพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในรัชกาลที่ ๑ เพราะท้ายของมงกุฎจะหายไปเมื่อปลายรัชกาลที่ ๒ ดังเห็นได้จากมงกุฎของพระพุทธรูปนฤมิตรที่สร้างในรัชกาลที่ ๒ ก็ไม่มีท้ายแล้ว (๑.๓.๓) และแม้จะพบว่า พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๒ มีการลงยาราชาวดี (ลงยาสีฟ้า) อันนิยมกันในรัชกาลที่ ๑ ด้วย แต่ก็เพียงจุดเล็กๆ ที่แต้มไปบนก้านของลายพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับเชิงสรวงเท่านั้นและเริ่มแสดงให้เห็นการลงยาสีน้ำเงินแทนราชาวดีดังปรากฏที่ท้ายของมงกุฎแล้ว (๒.๒.๓)

อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าสังเกตว่า พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๒ มีรายละเอียดใกล้เคียงกับพระพุทธรูปนฤมิตรมาก ไม่ว่าจะเป็นกุนทลแบนราบ (๒.๒.๒ และ ๑.๓.๓) การประดับเพชรเรือนนอกที่ทับทรวง (๒.๒.๑ และ ๑.๓.๑) ทองกรหลายองค์สวมจนเกือบเต็มพระกรท่อนล่าง (๒.๒.๒ และ ๑.๓.๑) แบบของพระพักตร์ก็ใกล้เคียงกันมาก (๒.๒.๒ และ ๑.๓.๓) แสดงให้เห็นว่า พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๒ คงสร้างในรัชสมัยพระบาท

สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเช่นเดียวกับพระพุทธนฤมิตร แต่เนื่องจากยังคงสืบทอดลักษณะบางประการอันเป็นฝีมือช่างรัชกาลที่ ๑ อาทิ มงกุฎมีท้ายและการลงยาราชาวดี พระพุทธรูปองค์นี้จึงน่าจะสร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยก่อนการสร้างพระพุทธนฤมิตรที่สำเร็จลงเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๕ (ค.ศ. 1822)

พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๒ เป็นเพียงองค์เดียวที่เป็นฝีมือช่างรัชกาลที่ ๒ จากทั้งหมด ๕ องค์ที่นำมาวิเคราะห์ว่าเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องของสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคล พระพุทธรูปองค์นี้จึงน่าจะเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ สมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลที่ ๒ มากที่สุด

พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๕ เป็นฝีมือช่างรัชกาลที่ ๓ อย่างชัดเจนจากมงกุฎไม่มีท้าย และชายไหวชายแครงเป็นกระหนกสามตัวใบเทศ (๒.๕.๓) พระพุทธรูปองค์นี้เป็นเพียงองค์เดียวจาก ๕ องค์ในพระอุโบสถอันเป็นฝีมือช่างรัชกาลที่ ๓ จึงน่าจะเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ สมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลที่ ๓ สอดคล้องกับลักษณะทางช่างของพระพุทธรูปองค์นี้ที่แปลกไปจากพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์อื่นๆ โดยเฉพาะพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ฝีมือช่างรัชกาลที่ ๓ ด้วยกัน กล่าวคือ ลวดลายประดับสบงของพระพุทธรูปองค์นี้เป็นลายสลักรูปพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่งแล้วลงยาสีเขียวแดงในร่องที่สลักไว้ (๒.๕.๓) เพราะโดยทั่วไปลวดลายประดับสบงของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์มักจะทำเป็นลวดลายฉลุโปร่งลงยาเหมือนตาข่ายแล้วนำไปครอบบนตัวสบงที่เป็นทองคำเกลี้ยงอีกทีหนึ่ง (ดูตัวอย่างได้จาก ๒.๔.๓ และ ๒.๘.๒) พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๕ จึงน่าจะเป็นฝีมือช่างคนละกลุ่มกับช่างวังหลวงที่สร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในรัชกาลที่ ๓

จากจำนวนพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ ๕ องค์ที่มีความเป็นไปได้ว่าจะเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลทั้ง ๓ รัชกาลนั้น สรุปได้ว่าพระพุทธรูปที่น่าจะเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลทั้ง ๓ องค์ก็น่าจะได้แก่ พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๒, ๒.๖, และ ๒.๘

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทได้แก่ พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๖ เพราะนอกจากจะสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๑ ซึ่งสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงเป็นสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลนี้

แล้ว ฝีมือช่างที่สร้างพระพุทธรูปองค์นี้ก็น่าจะเป็นช่างวังหน้า เพราะมีลักษณะทางช่างบางประการต่างจากพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๑ อีก ๔ องค์ อันเป็นฝีมือช่างวังหลวงเหมือนกันทุกองค์

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ ได้แก่ พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๒ เพราะนอกจากจะเป็นเพียงองค์เดียวซึ่งเป็นฝีมือช่างรัชกาลที่ ๒ จากที่นำมาวิเคราะห์ ๕ องค์แล้ว ยังมีลักษณะใกล้เคียงมากกับพระพุทธรูปนฤมิตร พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ทรงเป็นสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลนี้

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ ได้แก่ พระพุทธรูป หมายเลข ๒.๕ เป็นองค์เดียวจากทั้งหมด ๕ องค์ที่เป็นฝีมือช่างรัชกาลที่ ๓ และน่าจะสร้างขึ้นโดยช่างวังหน้า เพราะมีลักษณะทางช่างบางประการที่ต่างจากพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์อันเป็นฝีมือช่างวังหลวงที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นดังได้กล่าวมาแล้ว สอดคล้องกับการที่สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพนี้ทรงเป็นวังหน้าในรัชกาลนี้เช่นกัน

ที่น่าสนใจสำหรับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลทั้ง ๓ รัชกาลก็คือ พระพุทธรูปทั้ง ๓ องค์ทรงจีวรห่มคลุมเหมือนกันหมดทุกองค์ (๒.๒.๑, ๒.๕.๑ และ ๒.๖.๑) ถึงแม้จะมีการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์แบบใหม่ทรงจีวรห่มเฉียงเป็นรุ่นแรก คือ พระพุทธเพชรรัตน์ (๑.๑.๑) และพระพุทธเนาวรัตน์ (๑.๒.๑) ก็ตาม แต่ก็ยังมีการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่เป็นจีวรห่มคลุมควบคู่กันไปกับแบบที่เป็นจีวรห่มเฉียงอยู่ อันได้แก่ พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๒, ๒.๕, ๒.๖ และ ๒.๘ (๒.๘.๑) ยกเว้นพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๘ แล้วนอกนั้นก็ดูจะสอดคล้องกับสันนิษฐานว่า เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลทั้ง ๓ รัชกาลทั้งสิ้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า ด้านหลังจีวรของพระพุทธรูปทรงจีวรห่มคลุมบางองค์ เช่น พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๒ และ ๒.๘ มีลวดลายประดับตั้งแต่ช่วงบั้นพระองค์ลงไป (๒.๒.๓ และ ๒.๘.๓) ในขณะที่พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทรงจีวรห่มคลุมรุ่นเก่ากว่านั้นจะไม่มีลวดลายประดับในบริเวณดังกล่าว เช่น พระพุทธจักรพรรดิ (๒.๑.๓) การประดับลวดลายดังกล่าวคงเลียนแบบมาจากพระพุทธเพชรรัตน์ (๑.๑.๑) และพระพุทธเนาวรัตน์ (๑.๒.๑) ซึ่งทำเป็นรุ่นแรก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้สามารถสวมสอดเครื่องทรง

พระพุทธรูปให้งดงามยิ่งขึ้นรวมทั้งทำให้สามารถประดับลวดลายที่สบบงได้ตลอดทั้งผืน ทั้งด้านหน้าและด้านหลังตามที่กล่าวไว้ในเรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒ เพราะถ้าเป็นพระพุทธรูปทรงจิวรห่มคลุมผืนของจิวรจะไปปิดทับด้านหลังของสบบงทำให้ตกแต่งได้แต่เพียงด้านหน้าของสบบง ดังนั้น พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๓ และ ๒.๘ อันเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทรงจิวรห่มคลุมซึ่งเลียนแบบลวดลายประดับด้านหลังของจิวรมาจากพระพุทธรูปเพชรรัตน์และพระพุทธรูปเนาวรัตน์ จึงต้องสร้างหลังจากพระพุทธรูปเพชรรัตน์และพระพุทธรูปเนาวรัตน์

นอกจากนี้ พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๒ ยังทรงจิวรห่มคลุมที่มีลักษณะแปลกไปจากพระพุทธรูปทรงจิวรห่มคลุมโดยทั่วไป กล่าวคือ ดูเหมือนว่าพระพุทธรูปองค์นี้ทรงจิวรห่มคลุมอยู่จริง แต่เมื่อดูลักษณะของปีกของจิวรให้ดีแล้วก็จะเห็นว่า ช่างได้ตั้งใจทำให้ปีกของจิวรยื่นออกมาจากทั้งสองข้างของสบบง เพื่อให้เห็นพอสังเขปว่าเป็นพระพุทธรูปทรงจิวรห่มเฉียงเท่านั้น (๒.๒.๓) ซึ่งความจริงแล้วพระพุทธรูปทรงจิวรห่มเฉียงจะต้องสร้างให้จิวรห่มคลุมปิดทับสบบงที่อยู่ด้านหลังทั้งหมด จิวรด้านหลังของพระพุทธรูปแบบทรงจิวรห่มคลุมจึงเรียบแบนไม่มีลวดลายประดับ ดังตัวอย่างจากจิวรด้านหลังของพระพุทธรูปจักรพรรดิ (๒.๑.๓) ด้วยเหตุนี้ ด้านหลังของพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๒ (๒.๒.๓) จึงดูเหมือนกับด้านหลังของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์แบบทรงจิวรห่มเฉียง เช่น พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๗ (๒.๗.๓) มากกว่า

คำถามที่เกิดขึ้นตามมาก็คือว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทรงครองจิวรห่มคลุมบางองค์จึงต้องทำลวดลายประดับด้านหลังจิวรแบบเดียวกับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่ทรงครองจิวรห่มเฉียงให้ผิดไปจากแบบแผนที่เคยมีมา ถึงขนาดบางองค์เช่น พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๒ ต้องทำปีกจิวรขึ้นมากันด้านข้างพอให้เห็นว่าเป็นพระพุทธรูปทรงจิวรห่มเฉียง ส่วนหนึ่งอาจเป็นเหตุผลเรื่องความงามเพื่อให้สามารถสอดสวมเครื่องประดับได้งดงามขึ้นและตกแต่งลวดลายประดับสบบงได้ตลอดทั้งผืน แต่ถ้าต้องทำถึงขนาดนั้นด้วยแล้ว เหตุใดถึงไม่สร้างให้เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทรงครองจิวรห่มเฉียงแบบเดียวกับพระพุทธรูปเพชรรัตน์และพระพุทธรูปเนาวรัตน์เสียเลย แสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทรงจิวรห่มเฉียงเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์แบบที่ไม่สามารถสร้างกันได้ทั่วไปในสมัยนั้น

แม้จะไม่มีข้อห้ามเรื่องการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทรงจิวรห่มเฉียงปรากฏเป็นหลักฐานก็ตาม แต่ก็ต้องไม่ลืมว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทรงจิวรห่มเฉียงเป็นแบบอย่างของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่พระมหากษัตริย์

ทรงสร้างขึ้นมาตั้งแต่แรก เพราะเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ คือ พระพุทธเพชรรัตน (๑.๑.๑) พระพุทธเนาวรัตน์ (๑.๒.๑) ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ช่างคิดแบบขึ้นใหม่ สร้างเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่ทรงจีวรห่มเฉียงเป็นครั้งแรก พระมหากษัตริย์ในรัชกาลต่อมา ก็ทรงสร้างตามแบบอย่างดังกล่าว คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงสร้างพระพุทธรุณมิตร (๑.๓.๑) และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระพุทธรังษลฤศดี (๑.๔.๑)

สำหรับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระบรมวงศ์ก็สังเกตได้ว่า หากเป็นพระพุทธรูปทรงจีวรห่มเฉียงก็ต้องเป็นพระพุทธรูปที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้างถวาย หรือพระราชทานเท่านั้น เช่น พระพุทธบวรสรรเพชญ์ พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัย (๒.๓) และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ (๒.๔) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น ในขณะที่พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๕ ซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลเดียวกันและสันนิษฐานว่าเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพยังคงสร้างเป็นพระพุทธรูปทรงจีวรห่มคลุมอยู่ตามเดิม กรณีจึงเป็นไปได้ว่าหากวงหน้าทรงสร้างพระพุทธรูปแบบที่ทรงครองจีวรห่มเฉียงขึ้นบ้างก็อาจถือได้ว่าเป็นการอาจเอื้อมทำเทียบพระมหากษัตริย์ ดังนั้น เมื่อสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลและพระบรมวงศ์ทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระองค์เองก็ต้องเป็นพระพุทธรูปทรงจีวรห่มคลุมเท่านั้น หากจะทรงทำให้พระพุทธรูปสามารถประดับประดาได้อย่างงดงามใกล้เคียงกับพระพุทธรูปของวังหลวงก็ได้เพียงการตกแต่งลวดลายประดับด้านหลังจีวรแบบเดียวกับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทรงครองจีวรห่มเฉียงเท่านั้น ดังปรากฏในพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๒ (๒.๒.๓) อันสันนิษฐานว่าเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์

ข้อสังเกตเรื่องจีวรห่มคลุมจึงช่วยเพิ่มน้ำหนักของการวิเคราะห์ว่า พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๒, ๒.๖ และ ๒.๕ นอกจากจะสร้างให้ทรงจีวรห่มคลุมหมดทุกองค์ต่างจากพระพุทธรูปที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้างแล้ว ทั้ง ๓ องค์ยังเป็นฝีมือช่างวังหน้าซึ่งมีลักษณะบางประการที่ต่างไปจากฝีมือช่างวังหลวงอย่างชัดเจน ดังนั้น หากสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลทั้ง ๓ รัชกาลทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทุกพระองค์ดังกล่าวไว้ใน เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒ แล้ว พระพุทธรูปเหล่านี้ก็น่าจะเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคล คือ

พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๒ เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท

พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๖ เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์

พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๗ เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่ไม่มีเอกสารกล่าวถึง

พระพุทธรูปกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ไม่มีเอกสารกล่าวถึงจึงไม่อาจระบุได้ว่าเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระบรมวงศ์พระองค์ใด เท่าที่ทำได้ก็เพียงแต่ระบุรัชสมัยที่สร้างเท่านั้น ได้แก่ พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๗, ๒.๘, ๒.๙ และ ๒.๑๐

พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๗ เดิมเชื่อตามเอกสารว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ ว่าเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ แต่เนื่องจากได้วิเคราะห์แล้วว่าตรงกับพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๔ ด้วยเหตุนี้พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๗ จึงไม่ใช่พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ ซึ่งสร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๗ ทรงกษัตริย์เป็นลูกตุ้ม (๒.๗.๒) ชายไหวชายแครงเป็นช่อหางโตใบเทศ (๒.๗.๒) ตรงกับฝีมือช่างรัชกาลที่ ๑ มากกว่า และจากการที่พระพุทธรูปองค์นี้ทรงจีวรห่มเฉียงอันเป็นแบบอย่างของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้าง จึงน่าจะเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สร้างพระราชทานพระบรมวงศ์ในรัชกาลของพระองค์ แต่ยังไม่พบหลักฐานพอจะเชื่อมโยงได้ว่าเป็นเจ้านายพระองค์ใด

พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๘ เดิมถือตามเอกสารว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ อีกเช่นกันว่า เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระราชวังบวรสถานพิมุข หากในปัจจุบันยังไม่ปรากฏหลักฐานที่น่าเชื่อถือว่าได้ทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ขึ้น แต่ดังที่ได้กล่าวแล้วในหัวข้อพระพุทธรูปจักรพรรดิว่า พระพุทธรูปองค์นี้มีพุทธลักษณะหลายประการที่ใกล้เคียงกับพระพุทธรูปเพชรรัตนและพระพุทธรูปเนาวรัตน พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงควรสร้างขึ้นในรัชกาลเดียวกันและเป็นฝีมือช่างวังหลวงเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ก็ยังไม่ปรากฏหลักฐานที่จะสามารถเชื่อมโยงได้ว่าพระพุทธรูปองค์นี้เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระบรมวงศ์พระองค์ใด

พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๙ เอกสารว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ ระบุว่า พระพุทธรูปองค์นี้เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัย อย่างไรก็ตาม ได้วิเคราะห์แล้วว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัยตรงกับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์หมายเลข ๒.๓ พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๙ จึงไม่ใช่พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัย หากจะเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระบรมวงศ์พระองค์ใดนั้นคงต้องรอหลักฐานต่อไป แต่ดังได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพว่า ลักษณะของพระพักตร์และการทำลวดลายประดับสงของพระพุทธรูปหมายเลข ๒.๙ นับว่าใกล้เคียงกับพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลกที่สร้างสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๑ (ค.ศ. 1848) อยู่มาก จึงน่าจะสร้างขึ้นในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกัน

พระพุทธรูปหมายเลข ๒.๑๐ เชื่อกันว่าเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระเจ้าลูกเธอกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ แม้ว่าจะสอดคล้องกับฝีมือช่างรัชกาลที่ ๓ แต่หลักฐานเท่าที่ปรากฏในปัจจุบันก็ไม่เพียงพอที่จะเชื่อมโยงได้ว่าเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระบรมวงศ์พระองค์ใดอีกเช่นกัน

บทสรุป

ความรู้เรื่องพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทั้ง ๑๔ องค์ในพระบรมมหาราชวังที่ผ่านมาเป็นความรู้ที่ได้มาจากการศึกษาซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของการใช้เอกสารที่ไม่ผ่านการตรวจสอบและประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูลก่อน ผลของการศึกษานอกจากจะแสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งกันระหว่างเอกสาร ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ ที่ถูกใช้เป็นข้อมูลหลักและเป็นต้นตำรับของความรู้เรื่องพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทั้ง ๑๔ องค์กับเอกสารหลักฐานชั้นต้นอื่นๆ ที่นำมาตรวจสอบซึ่งมีความน่าเชื่อถือมากกว่าแล้ว ยังแสดงถึงความขัดแย้งไม่ลงรอยกันระหว่างตัวเอกสารกับรูปแบบทางศิลปะของพระพุทธรูปแต่ละองค์ด้วย การมองข้ามความสำคัญของการตรวจสอบที่มาของข้อมูลดังกล่าวได้ส่งผลให้เกิดความคลาดเคลื่อนทั้งในเรื่องประวัติการสร้างและรูปแบบทางศิลปะของพระพุทธรูปแต่ละองค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการระบุพระนามของพระพุทธรูปและพระนามของพระบรมวงศ์ที่ทรงสร้างหรือทรงมีพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่ไม่ถูกต้องและกลายเป็นความรู้ที่ยากจะเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ในปัจจุบัน

บทความนี้จึงเป็นตัวอย่างหนึ่ง que แสดงให้เห็นการวิพากษ์เพื่อประเมินความน่าเชื่อถือของตัวเอกสารอย่างรอบด้าน โดยใช้เอกสารที่ให้ข้อมูลเรื่องพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ คือ เรื่องพระพุทธรูปบุษยรัตน์ เล่ม ๒ ร่วมกันกับหลักฐานชั้นต้นอื่นๆ ที่กล่าวถึงพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์เหมือนกัน เอกสารเหล่านี้ได้ผ่านการตรวจสอบและประเมินความน่าเชื่อถือของตัวเอกสารแล้วว่ามี ความสอดคล้องและไปกันได้กับหลักฐานชั้นต้นร่วมสมัย รวมทั้งมีความสอดคล้องกับรูปแบบทางศิลปะของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ ทั้งนี้โดยใช้รูปแบบดังกล่าวเป็นตัวตรวจสอบความน่าเชื่อถือของเอกสารซึ่งกันและกันอีกทีหนึ่ง

จากการทำงานร่วมกันระหว่างการวิพากษ์เอกสารทางประวัติศาสตร์กับการตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างเอกสารกับรูปแบบทางศิลปะของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์แต่ละองค์ ตลอดจนการเชื่อมโยงหลักฐานต่างๆ เข้าด้วยกันเพื่อระบุพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์แต่ละองค์ให้สอดคล้องกับหลักฐานดังกล่าว ผลลัพธ์ที่ได้มีความแตกต่างไปจากความรู้เดิมอย่างสิ้นเชิงดังต่อไปนี้

๑. “พระพุทธรจักรพรรดิ” และ “พระพุทธรจุลจักร” ปัจจุบันประดิษฐานในหอพระสุลาลัยพิมานและเชื่อกันว่าเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างเป็นของพระองค์เองและทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกตามลำดับนั้น แท้จริงแล้วมีพระนามว่า “พระพุทธรเพชรรัตน์” และ “พระพุทธรเนาวรัตน์” และเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทั้ง ๒ องค์ ส่วน “พระพุทธรจักรพรรดิ” เป็นพระนามของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงปฏิสังขรณ์แปลงจากพระพุทธรูปเท่าพระองค์ของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ให้เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก จากเดิมที่เชื่อกันว่า คือ “พระพุทธรจุลจักร” และปัจจุบัน “พระพุทธรจักรพรรดิ” ก็ประดิษฐานภายในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามตรงกับตำแหน่งของพระพุทธรูปที่เชื่อกันว่าเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

๒. “พระพุทธรณภูมิตร” และ “พระพุทธรังษชาติ” ในหอพระสุลาลัยพิมาน ก็เชื่อว่าเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและเป็นของพระองค์เองตามลำดับ แต่อันที่จริงแล้วมี “พระพุทธรังษชาติ” เท่านั้นที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นจริง ส่วน “พระพุทธรณภูมิตร” นั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงสร้างขึ้นเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระองค์เอง

๓. “พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ” เชื่อกันว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างพระราชทานสมเด็จพระเจ้าฟ้าพระองค์นั้นซึ่งทรงเป็นพระราชธิดาที่โปรดมาก แต่มีเอกสารชั้นต้นยืนยันว่า พระพุทธรูปองค์นี้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้น ซึ่งจากขนาดและปริมาณของอัญมณีประดับเครื่องทรงที่ระบุไว้ในเอกสารดังกล่าวรวมทั้งรูปแบบทางศิลปะของพระพุทธรูปองค์นี้อันเป็นฝีมือช่างรัชกาลที่ ๓ ได้ให้ข้อมูลที่สอดคล้องต้องกันว่า “พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ” ตรงกับพระพุทธรูปที่เคยเชื่อกันว่าเป็น “พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี” สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกอันมีประวัติว่าทรงสร้างพระราชทานสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอของพระองค์

๔. “พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัย” จากเดิมที่เคยเชื่อว่าตรงกับตำแหน่งของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่ประดิษฐานบนฐานปูนด้านหน้าสุดของฐานบุษบกในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้น กลับตรงกับตำแหน่งของพระพุทธรูปซึ่งเคยเชื่อกันว่าเป็น “พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระศรีสุตารักษ์” สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและมีประวัติว่าทรงสร้างพระราชทานสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอของพระองค์ แต่แท้จริงแล้วพระพุทธรูปองค์นี้มีรูปแบบทางศิลปะเป็นฝีมือช่างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระพุทธรูปองค์นี้มีจารึกติดอยู่ที่ฐานเขียนตามอย่างปัจจุบันว่า “พระพุทธรูปบรรพชิต” ดังนั้น “พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัย” จึงเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่มีพระนามว่า “พระพุทธรูปบรรพชิต”

๕. “พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลทั้ง ๓ รัชกาล” ถึงแม้เอกสารจะไม่ให้ข้อมูลที่ชัดเจนมากนัก แต่จากการวิเคราะห์ที่แสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่พระมหากษัตริย์มิได้ทรงสร้างจะเป็นพระพุทธรูปทรงจิวรห่มคลุม ซึ่งจากลักษณะของการทรงจิวรห่มคลุมอันผิดแผกไปจากแบบแผนในการสร้างที่เคยมีมาของพระพุทธรูปกลุ่มหนึ่ง รวมทั้งฝีมือช่างของพระพุทธรูปกลุ่มดังกล่าวที่สอดคล้องกันว่าเป็นฝีมือช่างวังหน้าทั้ง ๓ รัชกาลแตกต่างจากช่างวังหลวง ก็ทำให้น่าเชื่อว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท สมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลที่ ๑ น่าจะตรงกับตำแหน่งที่เคยเชื่อกันว่าเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ สมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลที่ ๒ ในขณะที่พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลอง

พระองค์สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนาฯ รัชกาลกลับตรงกับตำแหน่งของพระพุทธรูปที่เคยเชื่อกันว่าเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทกลับตำแหน่งกัน และพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหา-คักติพลเสพ ก็น่าจะตรงกับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่เคยเชื่อกันว่าเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างถวาย

๖. พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่เหลืออีก ๔ องค์ สามารถระบุได้เพียงรัชสมัยที่สร้างเท่านั้น เนื่องจากหลักฐานทางเอกสารเท่าที่ค้นพบยังไม่สามารถเชื่อมโยงว่าเป็นของพระบรมวงศ์พระองค์ใดได้

บทส่งท้าย

ถึงแม้ว่าบทความ เรื่อง “พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในพระบรมมหาราชวัง: ความรู้ที่ต้องเปลี่ยนแปลง ความขัดแย้งที่ต้องวิเคราะห์” ของผู้เขียนจะได้พยายามขจัดข้อขัดแย้งและเปลี่ยนแปลงความรู้เกี่ยวกับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในพระบรมมหาราชวังทั้ง ๑๔ องค์ต่างไปจากความรู้ที่มีมาก่อนหน้านี้เป็นอันมาก รวมทั้งได้แสดงให้เห็นถึงการวิเคราะห์ที่ละเอียดซับซ้อน จนดูประหนึ่งเป็นการวิเคราะห์ในเชิงรูปแบบทางศิลปะของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์มากกว่าในเชิงเนื้อหาก็ตาม แต่ก็สิ่งจำเป็นที่ต้องกระทำเช่นนั้นก่อนจะนำความรู้นี้ไปใช้ต่อยอดความรู้อื่นๆ ต่อไป เพราะแม้ว่าความรู้ที่ผ่านมาจะได้รับการสถาปนาไว้อย่างค่อนข้างมั่นคงจนยากที่จะเปลี่ยนแปลงโดยไม่กระทบถึงฐานความรู้อื่นๆ ที่อ้างอิงมาต่อกันมาความรู้เรื่องพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ก็ตาม แต่ถ้าระบุพระนามของพระพุทธรูปหรือพระบรมวงศ์ประวัติการสร้าง และรูปแบบทางศิลปะ คลาดเคลื่อนไปจากข้อเท็จจริงอย่างมากมายเช่นที่ผ่านมาแล้ว ก็ย่อมส่งผลให้เกิดความคลาดเคลื่อนต่อการวิเคราะห์พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สืบต่อกันไปจนยากที่จะแก้ไขเช่นในปัจจุบัน

ตัวอย่างเช่น ความรู้ที่กล่าวว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นรัชสมัยที่ทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์มากที่สุด เห็นได้จากบรรดาพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ ๘ องค์จากทั้งหมด ๑๐ องค์ที่ประดิษฐานในพระอุโบสถกัลป์สร้างในรัชสมัยนี้ทุกองค์ แต่จากการวิเคราะห์ของผู้เขียนแสดงให้เห็นว่ามีเพียง ๕ องค์เท่านั้นที่สร้างในรัชสมัยดังกล่าว นอกนั้นสร้างในรัชกาลที่ ๑ จำนวน ๔ องค์ และรัชกาลที่ ๒ อีก ๑ องค์ หรือความเชื่อว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ต้อง

สร้างขึ้นหลังจากเจ้านายพระองค์นั้นสิ้นพระชนม์หรือสวรรคตแล้ว โดยนำพระพุทธรูปเท่าพระองค์ที่เจ้านายพระองค์นั้นทรงสร้างไว้มาหุ้มทองและประดับเครื่องทรงที่ได้จากทองหุ้มพระโกศและเครื่องทรงพระศพ แต่ความจริงแล้วส่วนใหญ่มักสร้างขึ้นในขณะที่เจ้านายพระองค์นั้นยังมีพระชนม์อยู่เพื่อเป็นเครื่องเฉลิมพระเกียรติของผู้สร้าง เพราะต้องใช้ทรัพย์สินเงินทองรวมทั้งฝีมือช่างที่ประณีตเป็นอันมากในการสร้างพระพุทธรูปแต่ละองค์

อาทิเช่น เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระพุทธรูปบรมบรรพตเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัย ก็ทรงพระราชอุทิศอัญมณีขนาดใหญ่จำนวนมากหลากชนิดคิดเป็นมูลค่ามหาศาลเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลและเป็นการเฉลิมพระเกียรติแด่สมเด็จพระบรมราชชนนีของพระองค์ มากกว่าอัญมณีที่ประดับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระองค์เองซึ่งก็ทรงใช้พระราชทรัพย์ในการสร้างไปไม่น้อยคิดเป็นเงินถึง ๘๖๘ ชั่ง ๑ ตำลึง ๑ บาท ๑ สลึง หรือเป็นเงิน ๖๙,๔๔๕.๒๕ บาท เป็นต้น

ผลของความรู้ที่คลาดเคลื่อนดังกล่าวทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนของความรู้เรื่องอื่นๆ ที่อ้างอิงจากความรู้เรื่องพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ตามมาด้วย อาทิ ประวัติของพระโกศที่สร้างในรัชกาลที่ ๑ ซึ่งนอกจากจะไม่สอดคล้องกับหลักฐานจากพระราชพงศาวดารแล้ว ยังนำประวัติของพระโกศเหล่านั้นไปเชื่อมโยงกับการลอกทองคำจากพระโกศอื่นๆ ว่าได้มาหุ้มพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของเจ้านายพระองค์นั้น จนเกิดการสร้างความรู้ที่เป็นแบบแผนว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่สูงเท่ากับเจ้านายผู้สร้างและสร้างจากทองคำหุ้มพระโกศรวมทั้งจากเครื่องทรงพระศพของเจ้านายพระองค์เท่านั้นจึงเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ ซึ่งความจริงแล้วการจะถือว่าพระพุทธรูปองค์ใดเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์นั้นย่อมขึ้นการสมมุติของผู้สร้างมากกว่าไม่เกี่ยวกับรูปแบบที่มาของวัสดุ หรือกรรมวิธีการสร้างแต่อย่างใด

การจัดความขัดแย้งของข้อมูลเกี่ยวกับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของผู้เขียนนอกจากจะเป็นการเปลี่ยนแปลงความรู้ที่แตกต่างไปจากเดิมอย่างสิ้นเชิงแล้วยังอาจเป็นประโยชน์ในการนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ในการต่อยอดองค์ความรู้ใหม่ให้มีความสอดคล้องกับข้อเท็จจริงให้มากขึ้น อาทิ แนวคิดเบื้องหลังและคติความเชื่อทางศาสนาที่เชื่อมโยงกับสถาบันพระมหากษัตริย์ผ่านพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์

ตัวอย่างเช่น พระพุทธจักรพรรดิที่แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานกันระหว่างการสร้างพระพุทธรูปเท่าตัว การบูชาบรรพบุรุษในรูปแบบพระพุทธรูป และคตินิยมเรื่องความเป็นจักรพรรดิราชของพระพุทธเจ้าที่แสดงออกเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์

หรือการที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงถวายพระนามพระพุทธรูปโดยทรงอ้างอิงจากเรื่องมหาชมพูตีสสูตรซึ่งพระพุทธเจ้าทรงเนรมิตพระองค์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิเป็นต้น

อีกตัวอย่างหนึ่งก็คือ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระองค์เองไว้ถึง ๒ องค์ ก็ทรงพระราชดำริให้สร้างเป็นพระพุทธรูปทรงจีวรห่มเฉียงทั้งที่ไม่มีแบบอย่างมาก่อน เพื่อจะได้ทรงประดับตกแต่งพระพุทธรูปได้วิจิตรงดงามมากขึ้นกว่าเดิม และพระนามของพระพุทธรูปก็ถวายพระนามตามอัญมณีประดับเครื่องทรงของแต่ละองค์คือ พระพุทธเพชรรัตน์และพระพุทธเนาวรัตน์ เช่นเดียวกันเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงสร้างพระพุทธรูปเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ ก็ทรงนำอัญมณีมีค่านานาชนิดซึ่งทรงสะสมไว้มาเจียรนัยประดับบนเครื่องทรงของพระพุทธรูปอย่างวิจิตรงดงามการลงยา และเสด็จพระราชดำเนินไปทรงกำกับการช่างเพื่อปรับปรุงแก้ไขอยู่เป็นเวลานานด้วยทรงตั้งพระราชหฤทัยจะให้พระพุทธรูปองค์นี้มีความวิจิตรงดงามกว่าที่เคยสร้างกันมาเป็นต้น

ดังนั้น นอกจากพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์จะแสดงให้เห็นถึงพระราชศรัทธาของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์ที่มีต่อพระบรมพุทธรูปศาสนาแล้ว ยังเป็นการแสดงถึงความมั่งคั่งทั้งในเชิงวิจิตรศิลป์และโภคทรัพย์ที่มีอยู่ในแผ่นดินนั้น อันนับเป็นเครื่องเฉลิมพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์อีกทางหนึ่งด้วยเหตุนี้ ความคลาดเคลื่อนอันเกิดขึ้นกับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทั้ง ๑๔ องค์ดังกล่าวหากไม่ได้รับการเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้สอดคล้องกับข้อเท็จจริงตามความที่ปรากฏข้างต้นแล้ว ก็เป็นที่น่าเสียดายว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ซึ่งพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์ทรงตั้งพระราชหฤทัยปรารถนาจะให้ เป็นเครื่องเฉลิมพระเกียรติยศของพระองค์ก็คงจะมีได้สัมฤทธิ์ผลตามความมุ่งหมายดังกล่าวอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

เอกสารยังไม่ได้ตีพิมพ์

บัญชีพระพุทธรูปที่ทรงสร้างด้วยทอง เงิน จ.ศ. ๑๑๘๙ - ๑๑๙๖

ห้องเอกสารตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุการณ์ที่ ๓ เลขที่ ๑๓. บัญชีพระพุทธรูปที่ทรงสร้างด้วยทอง เงิน จ.ศ. ๑๑๘๙ - ๑๑๙๖.

บัญชีถวายเงินพระสงฆ์เมื่อรัชกาลที่ ๓ ใกล้จะสวรรคต จ.ศ. ๑๒๑๒

ห้องเอกสารตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุการณ์ที่ ๓ เลขที่ ๓๔/ข. บัญชีถวายเงินพระสงฆ์เมื่อรัชกาลที่ ๓ ใกล้จะสวรรคต.

เรื่องพระพุทธรูปขยรัตน์ เล่ม ๑

ห้องเอกสารตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ. หมู่ตำนาน เลขที่ ๓๙ มัดที่ ๔ ตู่ ๑๒๑
เรื่อง ตำนานพระพุทธรูปขยรัตน์หรือพระแก้วมรกต.

เรื่องพระพุทธรูปขยรัตน์ เล่ม ๒

ห้องเอกสารตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ. หมู่ตำนาน เลขที่ ๓๖ มัดที่ ๔ ตู่ ๑๒๑
เรื่อง ตำนานพระพุทธรูปขยรัตน์หรือพระแก้วมรกต.

เรื่องพระพุทธรูปขยรัตน์ เล่ม ๓

ห้องเอกสารตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ. หมู่ตำนาน เลขที่ ๓๕ มัดที่ ๔ ตู่ ๑๒๐
เรื่อง ตำนานพระพุทธรูปขยรัตน์หรือพระแก้วมรกต.

ว่าด้วยพระพุทธรูปฎิมากรฉลองพระองค์

ห้องเอกสารตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ. หมู่ตำนาน เลขที่ ๑๘๓ ไม่ปรากฏศักราช
เรื่อง ตำนานพระพุทธรูปฉลองพระองค์.

ศรีภูมิปริชาธิราชเสนาบดีคีลาลักษณและนายขำนิโวหาร จ.ศ. ๑๑๙๖

ห้องเอกสารตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุการณ์ที่ ๓ จ.ศ. ๑๑๙๓
เลขที่ ๑/ค เรื่อง สำเนารายงานเล่ม ๑ ว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตน-
ศาสดาราม.

สมุดจดหมายนามพระเจ้าฯ

ห้องเอกสารตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ. บัญชีจารึกพระนามและนามพระพุทธรเจ้า
และพระอสีติมหาสาวก. เอกสารหมู่ตำนาน เลขที่ ๒๔ มัดที่ ๓.

เอกสารตีพิมพ์แล้ว

กรมศิลปากร ๒๔๘๕

ศิลปากร, กรม. *เทสนาพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และตำนานพระพุทธรูปสุวรรณ์*. พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง. (เจ้าภาพพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุษบันบัวผัน)

กรมศิลปากร ๒๕๑๑

ศิลปากร, กรม. *ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๐๔*. ธนบุรี: กรมศิลปากร. (พิมพ์ถวายในงานพระราชทานเพลิงศพพระมหาโพธิวงศาจารย์ อินทโชตเถระ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๑)

กรมศิลปากร ๒๕๓๖

ศิลปากร, กรม. *ราชสกุลวงศ์ (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม)*. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยฯ ๒๕๓๖

คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. *ประชุมหมายรับสั่งภาค ๔ ตอนที่ ๑ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จ.ศ. ๑๑๘๖ - ๑๒๐๓*. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยฯ สำนักนายกรัฐมนตรี.

คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์และบันทึกเหตุการณ์ฯ ๒๕๒๕

คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์และบันทึกเหตุการณ์งานปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง. *พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร*. กรุงเทพมหานคร: คณะอนุกรรมการฯ ร่วมกับธนาคารทหารไทย. (จัดพิมพ์เนื่องในการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี)

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๐๑

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. *พระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง จดหมายความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี*. พระนคร: กรมศิลปากร. (พิมพ์แจกเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี วันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๐๑).

ตำรงราชานุกาพ ๒๕๔๓

ตำรงราชานุกาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา. นิทานโบราณคดี. กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า.

ตำรงราชานุกาพ ๒๕๔๖

ตำรงราชานุกาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา. “สมุดพระประวัติทรงรับราชการ ซึ่งตรัสบอกข้อความให้กรอกลงได้ด้วยพระองค์เอง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖,” ใน ความทรงจำ, (ภาคผนวก) กรุงเทพมหานคร: ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ.

ตำนานพระพุทธรูปยรัตน์ ๒๕๓๙

ตำนานพระพุทธรูปยรัตน์. พระนคร: โรงพิมพ์วีชรินทร์.

ทิพากรวงศ์ฯ ๒๕๓๙

ทิพากรวงศ์ฯ, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ฉบับตัวเขียน. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์วิชาการ.

ทิพากรวงศ์ ๒๕๔๗

ทิพากรวงศ์ฯ, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๔ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ชำ บุนนาค) กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์ดี.

ทิพากรวงศ์ฯ ๒๕๓๘

ทิพากรวงศ์ฯ, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๓. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

นืออนและคณะ

นืออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ. รายงานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเสด็จพระราชดำเนินทรงตรวจการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

แน่น้อยและคณะ ๒๕๓๑

แน่น้อย คักดีศรี, ม.ร.ว.และคณะ. สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง. เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรุงเทพ. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ มอบให้สำนักราชเลขาธิการจัดพิมพ์น้อมเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณ เนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา วันเสาร์ที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ และเนื่องในพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก วันเสาร์ที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๑)

ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ๒๕๔๔

คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน. *ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์
พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. (พิมพ์เป็นที่ระลึกสมโภชหิรัญบัฏและฉลองอายุวัฒนมงคล
๘๕ ปี พระธรรมปัญญาบดี (ถาวร ติสานุกโร ปธ.๔) เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน
๒๖ - ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๔๔)

ประชุมสมุดภาพสำคัญในประวัติศาสตร์ ๒๕๑๑

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี
สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี. *ประชุมสมุดภาพสำคัญในประวัติศาสตร์*. เล่ม ๑.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.

พิพัฒน์ ๒๕๔๔

พิพัฒน์ พงศ์พีพร. *ภาพมุมกว้างของกรุงเทพมหานครในสมัยรัชกาลที่ ๔:
การค้นพบใหม่*. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.

สุริยวุฒิ ๒๕๓๕

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว. *พระพุทธรูปปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง*. แก้ไขเพิ่ม
เติม. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พรินต์ติ้ง กรุ๊ป. (สำนักราชเลขาธิการจัดพิมพ์
เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรม-
ราชินีนาถ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๕)

แสงสุรย์ ๒๕๑๔

แสงสุรย์ ลดาวัลย์, ม.ร.ว. “พระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์,” ใน *ประเพณีใน
ราชสำนัก* (บางเรื่อง). พระนคร: โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์.

สาส์นสมเด็จพระเจ้า ๑๔

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. *สาส์นสมเด็จพระเจ้า ๑๔*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้า
ของคุรุสภา, ๒๕๒๖.

อภิรักษ์ ๒๕๓๖

อภิรักษ์ โปษยานนท์. *จิตรกรรมและประติมากรรมแบบตะวันตกในราชสำนัก*.
เล่ม ๑ กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป. (สำนักพระราชวังจัดพิมพ์
สนองพระมหากรุณาธิคุณสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องใน
มหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๕)

แผนผังที่ ๑ พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในหอพระสุลาลัยพิมาน

ข้อมูลจากว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์

- ๑.๑ พระพุทธจักรพรรดิ
- ๑.๒ พระพุทธจุลจักร
- ๑.๓ พระพุทธนฤมิตร
- ๑.๔ พระพุทธวิงษณู

ข้อมูลจากการวิเคราะห์ใหม่

- ๑.๑ พระพุทธเพชรรัตน์
- ๑.๒ พระพุทธเนาวรัตน์
- ๑.๓ พระพุทธนฤมิตร
- ๑.๔ พระพุทธวิงษณู

แผนผังที่ ๒ พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ข้อมูลจากว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์

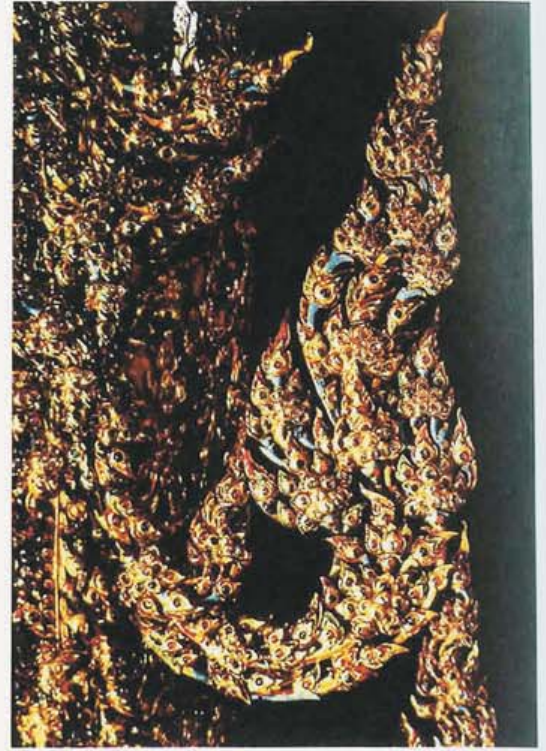
- ๒.๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
- ๒.๒ สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท
- ๒.๓ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระศรีสudarักษ์
- ๒.๔ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี
- ๒.๕ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
- ๒.๖ สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนาณรงค์
- ๒.๗ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ
- ๒.๘ สมเด็จพระราชวังบวรสถานภิมุข
- ๒.๙ สมเด็จพระศรีสุลาลัย
- ๒.๑๐ พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ

ข้อมูลจากการวิเคราะห์ใหม่

- ๒.๑ พระพุทธจักรพรรดิ
- ๒.๒ สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนาณรงค์
- ๒.๓ สมเด็จพระศรีสุลาลัย
- ๒.๔ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ
- ๒.๕ สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิ์พิลเสพ
- ๒.๖ สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท
- ๒.๗ ไม่ทราบพระนาม
- ๒.๘ ไม่ทราบพระนาม
- ๒.๙ ไม่ทราบพระนาม
- ๒.๑๐ ไม่ทราบพระนาม

๑.๑.๑

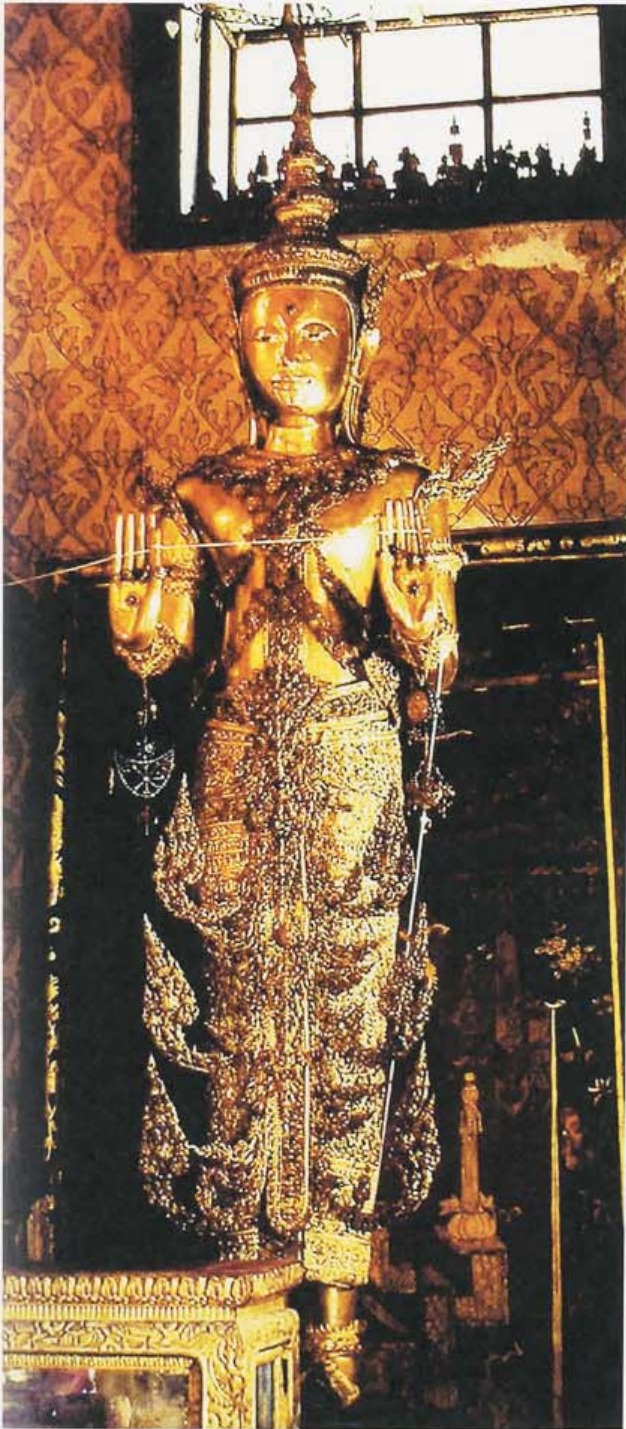

๑.๑.๒

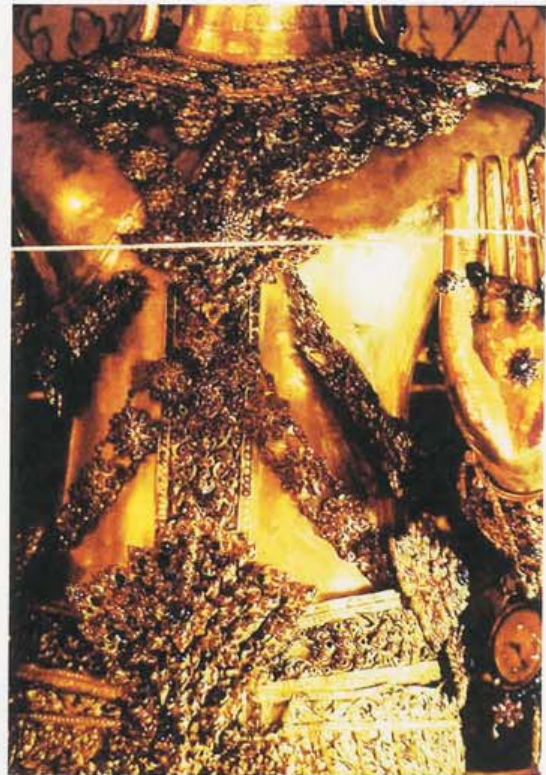

๑.๑.๓

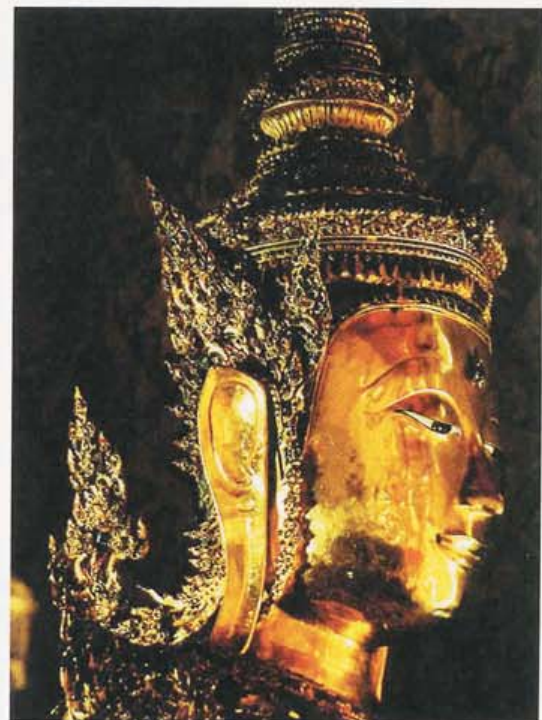
๑.๑ พระพุทธจักรพรรดิ/พระพุทธเพชรรัตน์
สัมฤทธิ์หุ้มทองคำ
เครื่องทรงเป็นทองคำลงยาประดับอัญมณี
สูง ๒๑๗ เซนติเมตร
หอพระสุลาลัยพิมาน หมู่พระมหามณเฑียร
พระบรมมหาราชวัง

๑.๒.๑

๑.๒.๒

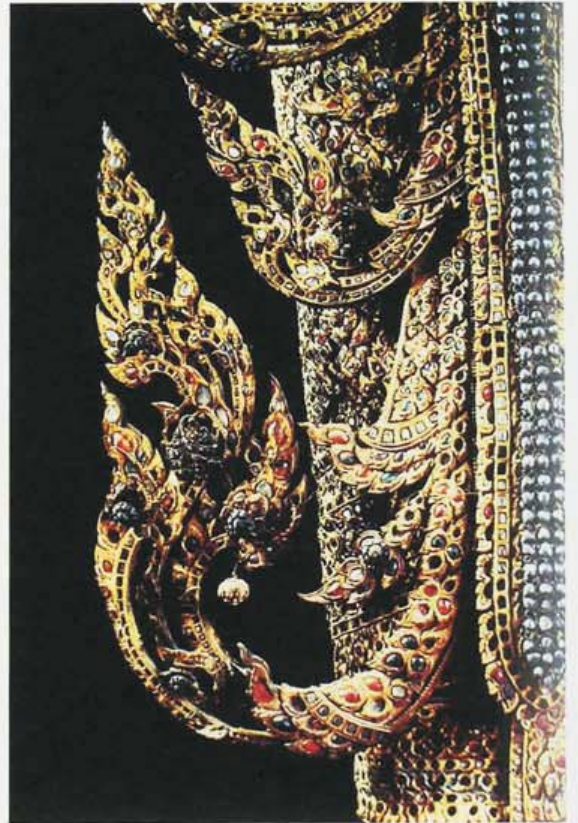

๑.๒.๓

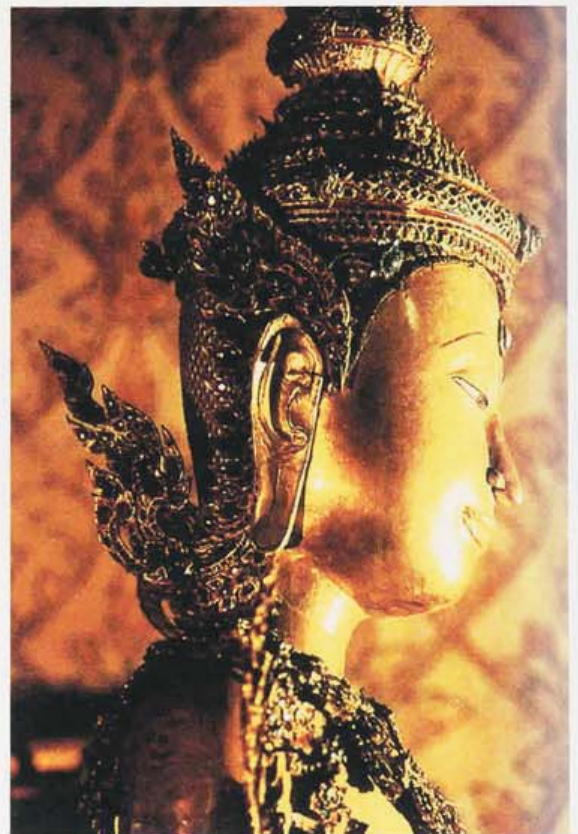
๑.๒ พระพุทธจุลจักร/พระพุทธเนาวรัตน์
ลัทธิห่มทองคำ
เครื่องทรงเป็นทองคำลงยาประดับอัญมณี
สูง ๒๑๗ เซนติเมตร
หอพระสุลาลัยพิมาน หมู่พระมหามณเฑียร
พระบรมมหาราชวัง

๑.๓.๑

๑.๓.๒

๑.๓.๓

๑.๓ พระพุทธรูปมณฑล

สร้างสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๕ (ค.ศ. 1822)

ลัทธิมณฑลทองคำ

เครื่องทรงเป็นทองคำประดับอัญมณี

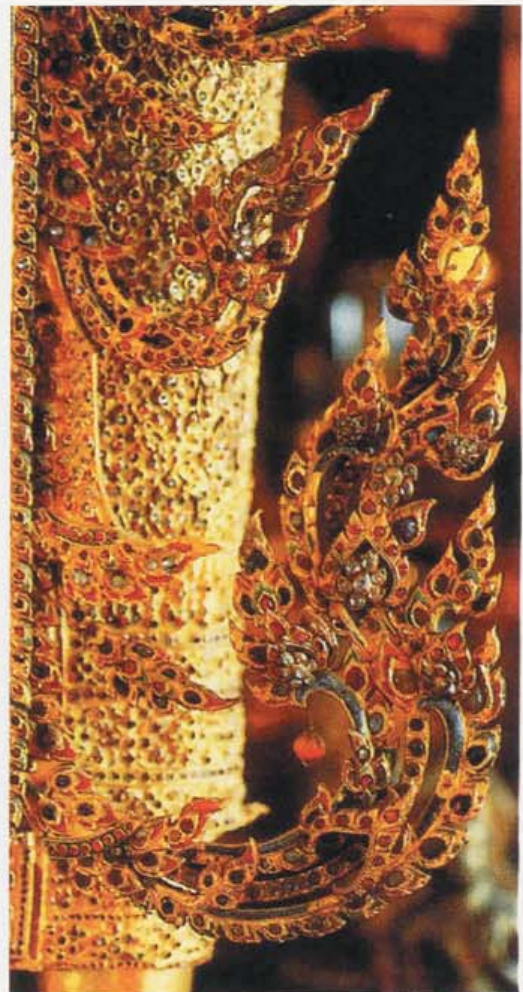
สูง ๒๑๐ เซนติเมตร

หอพระสุลาลัยพิมาน หมู่พระมณฑลเจียร

พระบรมมหาราชวัง

๑.๔.๑

๑.๔.๒

๑.๔ พระพุทธรังสฤษดิ์

สร้างสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๔ (ค.ศ. 1831)

ทองแดงหุ้มทองคำ

เครื่องทรงเป็นทองคำลงยาประดับอัญมณี

สูง ๒๑๐ เซนติเมตร

หอพระสุลาลัยพิมาน หมู่พระมหามณเฑียร

พระบรมมหาราชวัง

๒.๑.๑

๒.๑.๒

๒.๑.๓

๒.๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก/
พระพุทธจักรพรรดิ

สัมฤทธิ์หุ้มทองคำ

เครื่องทรงเป็นทองคำลงยาประดับอัญมณี

สูง ๒๑๕ เซนติเมตร

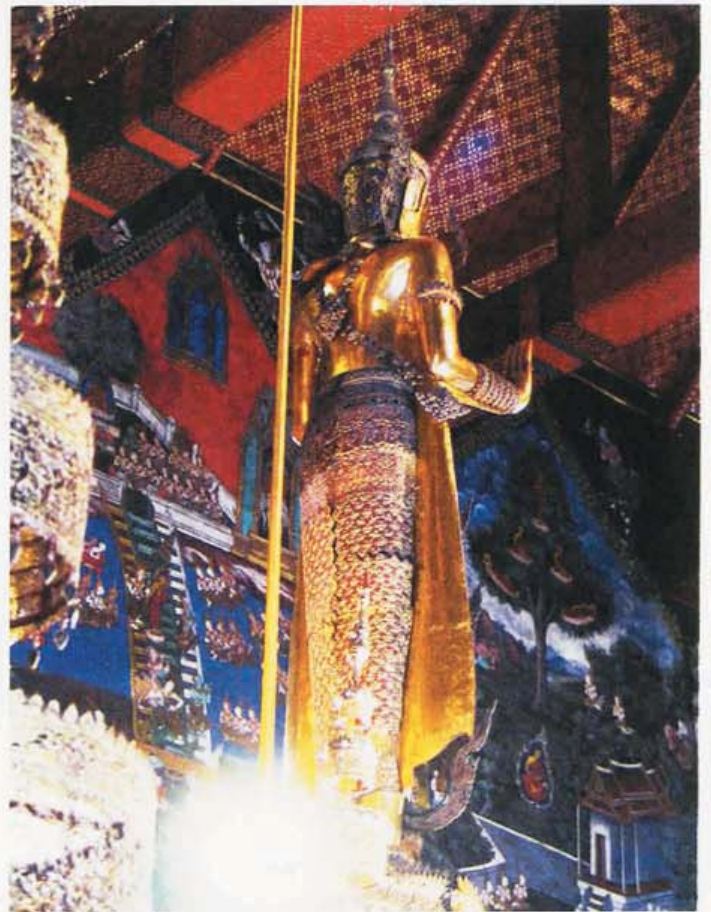
พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๒.๒.๑

๒.๒.๒

๒.๒.๓

๒.๒ สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท/
 สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ (?)
 สัมฤทธิ์หุ้มทองคำ
 เครื่องทรงเป็นทองคำลงยาประดับอัญมณี
 สูง ๒๑๐ เซนติเมตร
 พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๒.๓.๑

๒.๓.๒

๒.๓.๓

๒.๓ พระพุทธรูปวรสรพรเพชญ
 (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระศรีสุมิตร/ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ)

สร้างสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔ (ค.ศ. 1831)

สัมฤทธิ์หุ้มทองคำ

เครื่องทรงเป็นทองคำลงยาประดับอัญมณี

สูง ๒๐๖ เซนติเมตร

พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๒.๔.๑

๒.๔ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี/
สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ
สร้างสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๑ (ค.ศ. 1828)
สัมฤทธิ์หุ้มทองคำ
เครื่องทรงเป็นทองคำลงยาประดับอัญมณี
สูง ๑๙๘ เซนติเมตร
พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๒.๔.๒

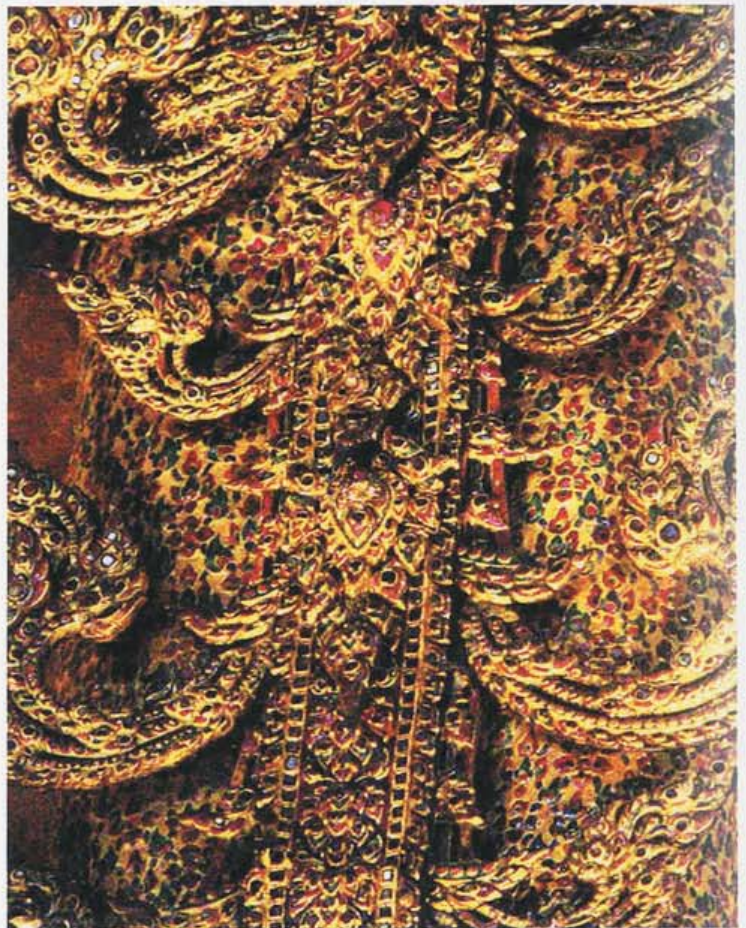
๒.๔.๓

๒.๕.๑

๒.๕.๒

๒.๕.๓

๒.๕ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย/
สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ (?)
สัมฤทธิ์หุ้มทองคำ
เครื่องทรงเป็นทองคำลงยาประดับอัญมณี
สูง ๑๙๖ เซนติเมตร
พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๒.๖.๑

๒.๖.๒

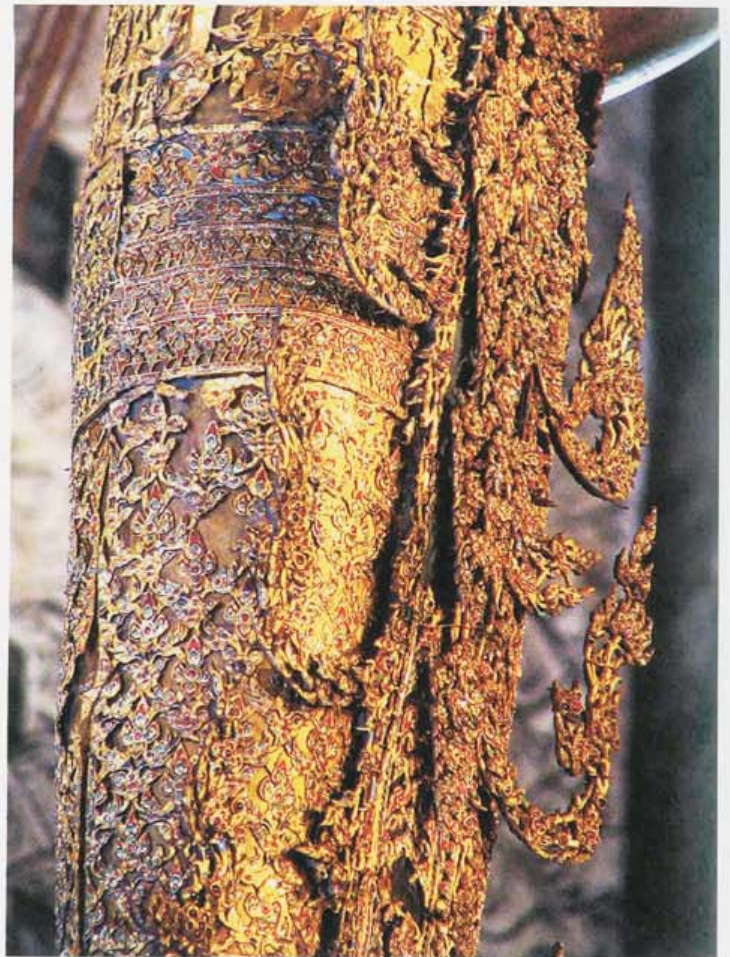

๒.๖.๓

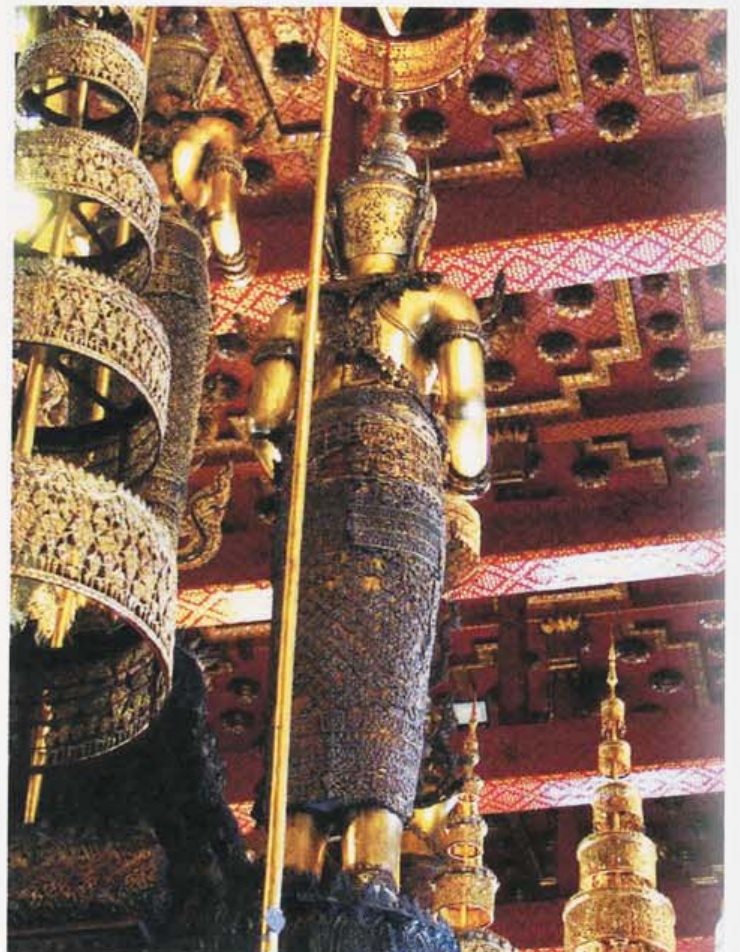
๒.๖ สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนาอนุรักษ์/
สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท (?)
สัมฤทธิ์หุ้มทองคำ
เครื่องทรงเป็นทองคำลงยาประดับอัญมณี
สูง ๑๙๓ เซนติเมตร
พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๒.๗.๑

๒.๗.๒

๒.๗.๓

๒.๗ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ/
ไมทราบพระนาม
ลัทธิห่มทองคำ
เครื่องทรงเป็นทองคำลงยาประดับอัญมณี
สูง ๑๕๐ เซนติเมตร
พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๒.๘.๑

๒.๘.๒

๒.๘.๓

๒.๘ สมเด็จพระราชวังบวรสถานพิมุข/
ไม้ทราบพระนาม

สัมฤทธิ์หุ้มทองคำ

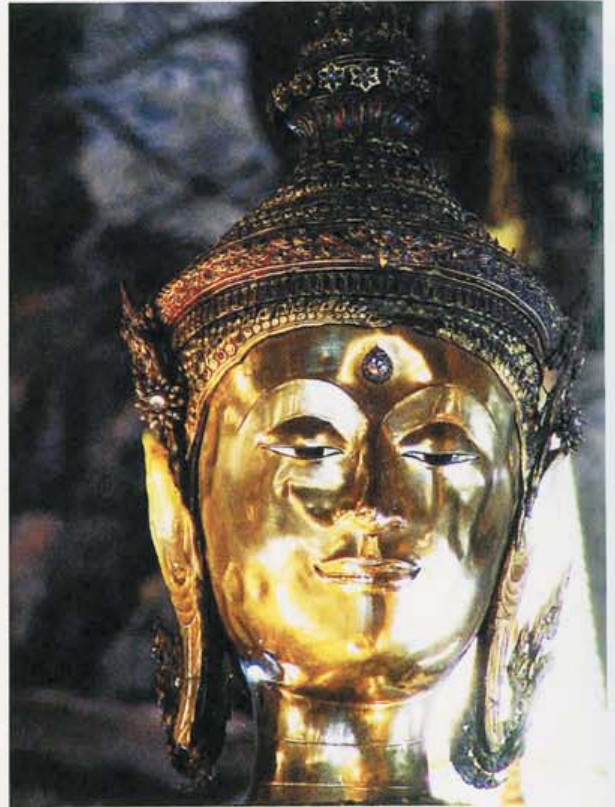
เครื่องทรงเป็นทองคำลงยาประดับอัญมณี

สูง ๑๙๗ เซนติเมตร

พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๒.๙.๑

๒.๙.๒

๒.๙.๓

๒.๙ สมเด็จพระศรีสุทาลัย/
ไม้ทราบพระนาม
สัมฤทธิ์หุ้มทองคำ
เครื่องทรงเป็นทองคำลงยาประดับอัญมณี
สูง ๒๑๐ เซนติเมตร
พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๒.๑๐.๑

๒.๑๐.๒

๒.๑๐.๓

๒.๑๐ พระเจ้าลูกเธอกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ/
ไม้ทรงพระนาม

สัมฤทธิ์หุ้มทองคำ

เครื่องทรงเป็นทองคำลงยาประดับอัญมณี

สูง ๒๑๐ เซนติเมตร

พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๓.๑.๑ ด้านหน้า

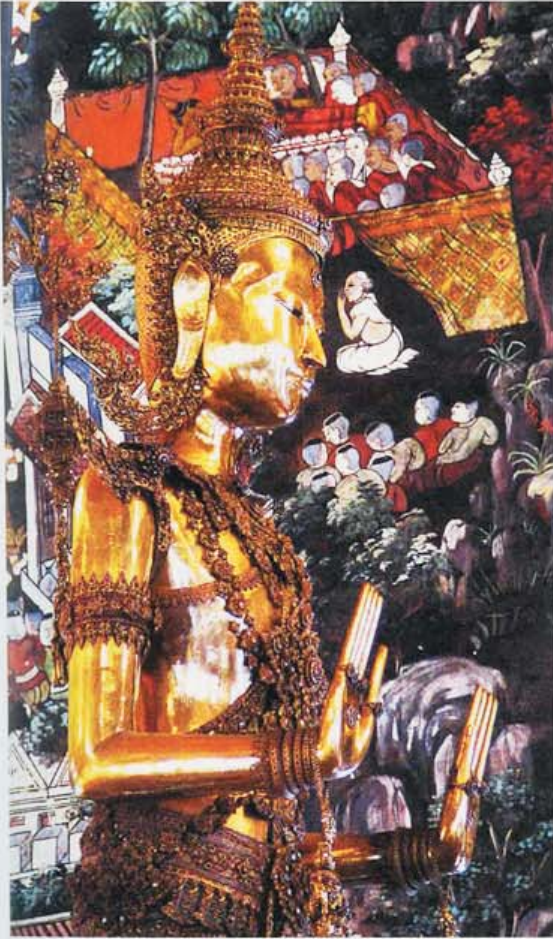

๓.๑.๒ ด้านหลัง

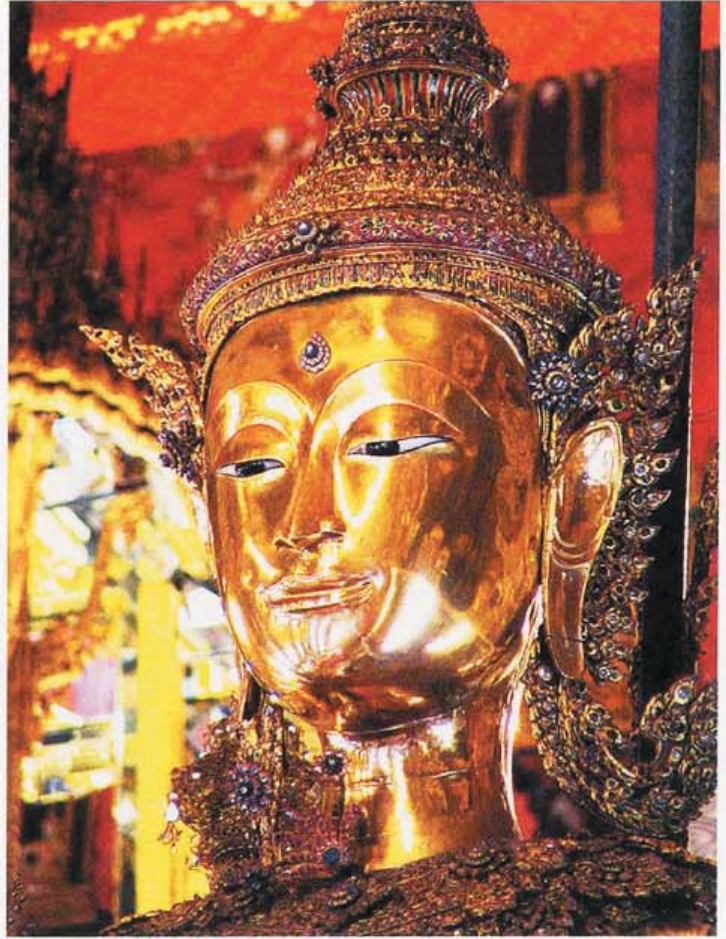

๓.๑.๓ พระกรรเจี๊ยกซ้าย

๓.๑ เครื่องทรงฤดูร้อนของพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร
ทองคำลงยาประดับอัญมณี
พิพิธภัณฑ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
พระบรมมหาราชวัง

๓.๒.๑

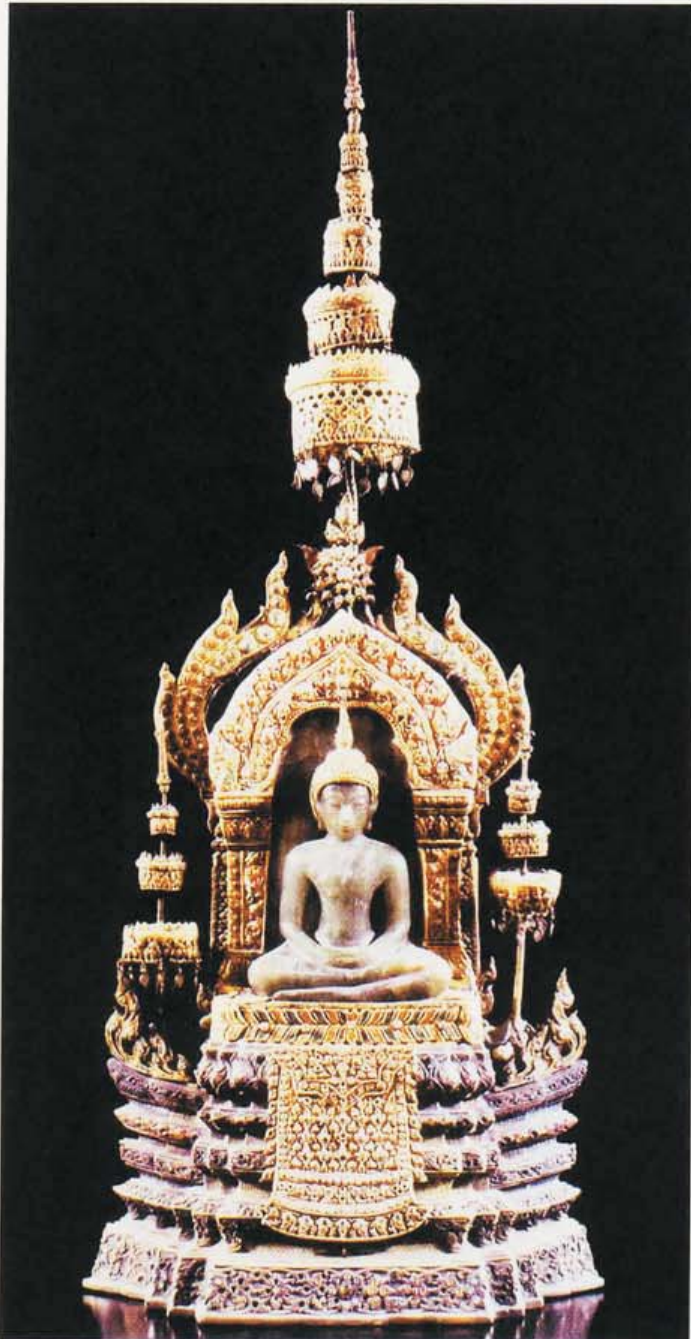

๓.๒.๒

๓.๒ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์
สร้างสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๑ (ค.ศ. 1848)
สัมฤทธิ์หุ้มทองคำ
เครื่องทรงเป็นทองคำลงยาประดับอัญมณี
สูง ๓๐๐ เซนติเมตร
พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๓.๒.๓ พระกรรเจียกขวา

๓.๓.๑ พระนาคสวาดเรือนแก้ว
องค์พระทำจากนาคสวาด เฉพาะเรือนแก้วสร้างสำเร็จ
เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๓ (ค.ศ. 1830)
ตัวเรือนแก้วและฉัตรเป็นทองคำลงยาประดับอัญมณี
ฐานเรือนแก้วเป็นเงินกะไหล่ทองประดับอัญมณี
สูงรวมฉัตร ๕๒.๕ เซนติเมตร
หอพระสุลาลัยพิมาน หมู่พระมหามณเฑียร
พระบรมมหาราชวัง

๓.๓.๒ ฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์
สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ
สร้างสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๑ (ค.ศ. 1828)
เงินกะไหล่ทองลงยา
พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๓.๓.๓ ฐานพระพุทธรูปบวรสรเพชญ
สร้างสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔ (ค.ศ. 1831)
เงินกะไหล่ทองลงยา
พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ที่มาของภาพ

ภาพประกอบหน้า ๓๘	(ประชุมสมุดภาพสำคัญในประวัติศาสตร์ ๒๕๑๑, ไม่มีเลขหน้า)
ภาพประกอบหน้า ๓๘	(พิพัฒน์ ๒๕๔๔, รูปที่ ๑๒๔ D ๐๘)
ภาพประกอบหน้า ๓๗ (ภาพบน)	พิริยะ ไกรฤกษ์
ภาพที่ ๑.๑.๑ - ๑.๓.๒ และ ๓.๓.๑	พิริยะ ไกรฤกษ์
ภาพประกอบหน้า ๓๗ (ภาพล่าง)	(สุริยวุฒิ ๒๕๓๕, ๕๓๑)
ภาพที่ ๑.๓.๓ และ ๒.๒.๒	(สุริยวุฒิ ๒๕๓๕, ๑๑๖ และ ๑๓๔)
ภาพที่ ๑.๔.๑	(อภิวัฒน์ ๒๕๓๖, รูปที่ ๑๙.๒)
ภาพที่ ๑.๔.๒	(แย่งน้อยและคณะ ๒๕๓๑, ๓๓)
ภาพที่ ๓.๑.๑ - ๓.๑.๓ และ ๓.๒.๓	(คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์และบันทึกเหตุการณ์ฯ ๒๕๒๕, รูปที่ ๘๔, ๘๕ และ ๑๒๗)

ภาคผนวกที่ ๑

ว่าด้วยพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์

จะพรรณาด้วยเรื่อง พระพุทธรูปปฏิมากร ที่เรียกกันว่าพระฉลองพระองค์ ฤาพระเท่าตัวนั้นด้วย แต่ก่อนเจ้านายแล ขุนนางราษฎรทั้งหลาย ที่มีทรัพย์มักจะทำสร้าง พระเท่าพระองค์ฤาเท่าตัว เป็นที่นับถือของ คนแก่ๆว่าสร้างไว้ แทนตัวเมื่อตัวไปยัง ประโลภย์แล้ว บุตรหลาน อยู่หลังจะได้บูชาฤาจะได้ ดูต่างหน้าพอเป็นที่รัก ความนิยมของคนที่เป็นโบราณมักเป็นฉนี้ โดยมากครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติปราบดาภิเศกแล้วทรงรฤกถึงพระเดช พระคุณสมเด็จพระบรมชนกนารถพระเจ้าหลวง ซึ่งทิวงคตล่วงลับไปแล้ว ในกาลก่อนจึงทรงบำเพ็ญพระราชกุศลหล่อพระพุทธรูปปฏิมากรยืนห้ามสมุทร หุ้มทองคำประดับเนาวรัตน์ พระองค์หนึ่งทรงพระราโชุทิศส่วนพระราชกุศล ถวายแต่สมเด็จพระบรมชนกนารถได้ทราบ ว่าถวายพระนามว่า พระพุทธจุลจักรแต่หามี อักษรจากฤกลงในถานนั้นไม่ อนึ่งทรงหล่อพระพุทธรูปปฏิมากรยืนห้ามสมุทรหุ้มทองคำประดับเนาวรัตน์นอกพระองค์หนึ่ง สูงต่ำเท่ากันเป็นส่วนในพระองค์ได้ทราบว่าถวายพระนาม ว่าพระพุทธจักรพรรดิ ก็ไม่มีจารึกอักษรลงในถานเช่นกัน พระพุทธรูปปฏิมากรทั้งสองพระองค์ ที่กล่าวมานี้ใหญ่กว่า พระฉลองพระองค์ประดิษฐานไว้ในหอ พระข้างในเป็นกาลแรกเริ่ม ที่จะเกิดพระพุทธรูปปฏิมากร หุ้มทองคำขึ้นดังนี้ภายหลังสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอทั้งสองพระองค์ คือสมเด็จพระเทพสุดาวดี แลกรมสมเด็จพระศรีสุदारักษ ทิวงคตลงพร้อมกัน ทั้งสองพระองค์

จึงโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างพระโกษกุดันใหญ่ กุดันน้อยขึ้น๒องค์ หุ้มทองคำทรงพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ ทั้ง๒พระองค์ครั้ง ถวายพระเพลิงแล้ว จึงดำรัสสั่งให้ลอกทองคำ ที่หุ้มพระโกษทั้งสอง ออกหุ้มฉลองพระองค์ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรมสมเด็จพระเทพสุดาวดี กรมสมเด็จพระศรีสุदारักษ ทรงสร้างไว้แต่ยังมี พระชนม์อยู่นั้นอนึ่งเครื่อง ที่ทรงพระศพทั้งสองพระองค์ ก็ยุบทำเครื่องแต่งพระองค์ พระทองที่ไม่พอก็บริจาคพระราชทรัพย์เพิ่ม เต็มจนพอเสร็จแล้ว เชิญมาประดิษฐานไว้ใน หอพระข้างในตั้งตรง นำพระจุลจักรแลพระพุทธ จักรพรรดิเป็นคู่กัน พระสององค์นี้สูงต่ำ เท่าพระบุดูชน

เปนแรก ที่จะเกิดพระฉลองพระองค์ พระโกษกุดันใหญ่ดั้น น้อยทั้งสองจึงโปรดเกล้าฯ ให้
 ลงรักษปิดทองประดับกระจก สำหรับไว้ทรงพระศพเจ้า นายสืบมาจนกาลบัดนี้ ภายหลัง
 กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เสด็จสวรรคตจึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระโกษไม้สิบสอง
 ขึ้นองค์หนึ่งหุ้มทองคำทรง พระศพกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ครั้นถวายพระเพลิงแล้ว
 จึงดำรัสสั่งให้ลอกทองคำ ที่หุ้มพระโกษนั้นออกหุ้ม พระฉลองพระองค์ซึ่งกรม พระราชวัง
 บวรสถานมงคลทรงสร้างไว้แต่ ยังมีพระชนม์อยู่นั้นหนึ่ง เครื่องทรงที่ทรงพระศพก็ยุบ
 ทำเครื่องแต่งพระองค์พระเสร็จแล้วเชิญ ไปประดิษฐานไว้ในพระราชวังบวรข้างใน
 ภายหลังพระราชวังบวร สถานภิรมย์ทิวคตจึงโปรดเกล้าฯ ให้จ่ายทองในส่วนพระราชวังหลัง
 มาหุ้มพระโกษไม้สิบสอง ซึ่งทรงพระศพกรมพระราชวัง บวรสถานมงคล ในกาลก่อนขึ้นอีก
 ครั้งหนึ่งทรงพระศพกรมพระราชวังบวรสถานภิรมย์

ครั้นถวายพระเพลิงแล้ว จึงดำรัสสั่งให้ลอกทองคำ ที่หุ้มพระโกษนั้นออกหุ้ม
 พระฉลองพระองค์ซึ่งกรม พระราชวังบวรสถานภิรมย์ ทรงสร้างไว้แต่ยังมีพระชนม์ อยู่นั้น
 เครื่องทรงที่ทรงพระศพ ก็ยุบทำเครื่องแต่ง พระองค์พระเสร็จแล้ว เชิญไปประดิษฐานไว้ ใน
 พระราชวังหลังกรมหมื่น นราเทเวศร์กรมหมื่น นเรศร์โยธีกรมหมื่นเสนา บริรักษ์พร้อมกัน
 ทั้งสาม พระองค์เป็นผู้รักษาไว้ พระโกษไม้สิบสองซึ่งทรง พระศพกรมพระราชวังบวร
 สถานมงคลแลกรม พระราชวังบวรสถานภิรมย์นั้น จึงโปรดเกล้าฯ ให้รงรักษปิด ทองคำ
 ประดับกระจกสำหรับ ไว้ทรงพระศพเจ้านาย สืบมาจนกาลบัดนี้

ภายหลังทรงพระราชดำริเห็นว่าสมเด็จ พระเจ้าพี่นางเธอทั้งสองพระองค์ แล
 สมเด็จพระอนุชาธิราช ก็เสด็จฉวิงคตล่วงลับไปแล้ว พระองค์ท่านยังเสด็จดำรงค์ พระชนม์
 อยู่ก็ได้ทรงสร้างพระโกษทองคำทรงพระศพ ให้สมพระเกียรติยศถ้ำถึง พระองค์ของท่าน
 เสด็จสู่สวรรคต แล้วจะมีผู้ใดทำพระโกษทองคำ ให้ทรงพระศพดังนี้ฤฯ เปนกาลหนัก
 พระไทยจึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระโกษแปดเหลี่ยม หุ้มทองคำประดับพลอยต่างสีขึ้น
 ไว้องค์หนึ่งแลสร้างพระลงเงิน สำหรับพระโกษด้วยองค์หนึ่ง ไม่ช้านานสมเด็จพระเจ้า
 ลูกเธอกรมหลวงศรีสุนทร เทพก็สิ้นพระชนม์ลงจึงรับสั่ง ว่าลูกคนนี้เป็นลูกรักษ ควรจะให้
 พระโกษทองคำที่สร้าง ไว้สำหรับพระองค์ทรงพระศพ

จึงดำรัสสั่งให้นำพระโกษทองคำ มาทรงพระศพสมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมหลวง
 ศรีสุนทรเทพเมื่อวันซั๊ก พระศพแลเมื่อวันพระราชทาน เพลิงก็ทรงผ้าลายพื้นขาว ทั้งสอง
 เพลา รับสั่งว่าลูกคนนี้หวังใจอยู่ว่า จะได้ไว้หยอดน้ำหยอด เข้าถ้าพ่อตายไป เจ้าก็ต้อง
 นุ่งขาวให้พ่อ บัดนี้เจ้ามาตายไปก่อนพ่อๆ ก็จะต้องนุ่งขาวให้แก่เจ้า ครั้นพระราชทานเพลิง
 เสร็จแล้วก็ไม่ได้ยุบทอง ที่หุ้มพระโกษด้วยพระราชประสงค์ จะเก็บไว้ทรงพระบรมศพ
 แห่งพระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้เบิกทองในพระคลัง มาหุ้มพระฉลองพระองค์ ที่กรมหลวง
 ศรีสุนทรเทพ ทรงสร้างไว้แต่ยังมี พระชนม์อยู่เครื่องที่ทรง พระก็ยุบเครื่องที่ทรงพระศพ

มาทำขึ้นอย่างเช่นที่กล่าว มาแล้วแต่หลังแล้วเชิญ ไปประดิษฐานไว้ตำหนัก กรมหลวง เทพดีในรัชกาล ที่๑นั้นพระฉลองพระองค์ ทั้ง๕ที่กล่าวมานี้ยังไม่ได้ เชิญมาประดิษฐาน ไว้ในวัด พระศรีรัตนศาสดาราม ยังกระจัดพรัดพรายกันอยู่นี้ ครั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์เสด็จสู่สวรรคตแล้วพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลยได้ เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ บรมราชาภิเศกถวายพระเพลิง พระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ เสร็จแล้วจึงโปรดเกล้าฯ ดำรัสสั่งให้เบิกทองในพระคลัง มาแผ่ หุ้มพระฉลองพระองค์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ประดับเครื่องยังเช่น กล่าวมาแล้วแต่หลังไม่ได้ยวบทองคำที่หุ้มพระโกษมา หุ้มพระดังก่อนมาเหตุฉนั้นพระโกษ ทองคำแปดเหลี่ยมจึงอยู่ มาจนกาลบัดนี้แล้วเชิญพระฉลอง พระองค์มาประดิษฐานไว้ใน วัดพระศรีรัตน ศาสดารามเป็นครั้งแรกจะมี พระฉลองพระองค์ขึ้นในนั้น ทั้งบนฐานปูน มุมตวันออกเฉียงเหนือ ด้วยแต่ก่อนบุษบกพระพุทธร รัตนปฏิมากรตั้งอยู่ต่ำๆ ไม่สูงกว่าทุก วันนี้มีชั้นสูงขึ้น ไปจากฐานปูนชั้นเดียว เท่านั้นกะเปาะที่ตั้ง พระก็ยังมี

แล้วโปรดเกล้าฯ ให้ไปเชิญพระฉลองพระองค์ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในรัชกาลที่๑มาประดิษฐาน ตั้งบนถันปูนมุมตวันออกเฉียงใต้เป็นสององค์คู่กันภายหลัง กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในรัชกาลที่๒เสด็จสวรรคต จึงโปรดเกล้าฯ ให้เบิก ทองใน พระคลังมาหุ้มพระฉลอง พระองค์กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ประดับเครื่องดังเช่น กล่าวมา แล้วแต่หลังเชิญไปประดิษฐานไว้ใน พระราชวังบวร แทนพระฉลองพระองค์ กรม พระราชวังในรัชกาลที่๑ ภายหลังสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทพดีสิ้นพระชนม์ ก็โปรดพระราชทานพระโกษ ทองคำแปดเหลี่ยมองค์นี้ ทรงพระศพครั้นพระราชทานเพลิง เสร็จแล้วจึงดำรัสสั่งให้หล่อ พระฉลองพระองค์เป็นส่วน กรมหลวงเทพดีขึ้นองค์หนึ่ง จะ หุ้มทองคำทรงเครื่องต้นให้ เป็นคู่กันกับพระฉลองพระองค์ กรมหลวงศรีสุนทรเทพ อนึ่ง กรมหลวงเทพดียังมีพระชนม์ อยู่ท่านไม่ได้สร้างพระฉลอง พระองค์สำหรับพระองค์ไว้ กาลจึงได้เนิ่นช้าที่ต้องหล่อขึ้นใหม่ช่าง หล่อตะไบแต่งพระองค์พระอยู่ ยังไม่สำเร็จพอรุ่งปี พระบาท สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย ก็เสด็จสู่สวรรคตพระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติบรม ราชาภิเศกทรงสร้างพระเบ็ญจา ทองคำ รับพระโกษทองคำแปดเหลี่ยม ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ทรงสร้างไว้ นั้นครั้งถวาย พระเพลิงเสร็จแล้วจึงคัดทองคำ น้ำแปดหุ้มพระฉลอง พระองค์พระบาท สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย ทรงเครื่องต้นประดับเนาวรัตน์

หนึ่งพระเบ็ญจาทองคำ ที่ทรงพระบรมศพโปรดเกล้าฯ ให้เบิกจากทองคำออกแล้ว ดัดแปลงแก้ไขให้จำเพาะที่ลงรัก ปิดทองประดับกระจกมีกะเปาะ มุมพระเบ็ญจาแปดกะเปาะ ชั้นบนสี่กะเปาะชั้นล่าง สี่กะเปาะไปตั้งในวัดพระศรี รัตนศาสดารามรับบุษบก ทองคำที่ ทรงพระพุทธร รัตนปฏิมากรอยู่นั้น เหตุฉนี้พระพุทธรรัตนปฏิมากร จึงได้ประดิษฐานอยู่สูง

ขึ้นกว่าแต่เดิมมา จึงโปรดเกล้าฯ ดำรัสสั่งให้เชิญพระพุทธรูปปฏิมากร ฉลองพระองค์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่ฐานปูนนั้นขึ้นประดิษฐานบนกะเปาะชั้นบนมุ่ม ตวันออกเฉียงเหนือ เชิญพระพุทธรูปปฏิมากร ฉลองพระองค์กรมพระราชวัง ในรัชกาลที่๑ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่ฐานปูนนั้น ขึ้นประดิษฐานบนกะเปาะ ชั้นบนมุ่มตวันออกเฉียงใต้ เชิญพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย ซึ่งสร้างใหม่ขึ้นประดิษฐาน บนกะเปาะชั้นล่างมุ่มตวัน ออกเฉียงเหนือเชิญพระพุทธรูปปฏิมากร ฉลองพระองค์กรมพระราชวังบวร ในรัชกาลที่๒มาจาก พระบวรราชวังขึ้นประดิษฐานบนกะเปาะ ชั้นล่างมุ่มตวันออกเฉียงใต้ ที่ฐานปูนซึ่งประดิษฐานมาแต่เดิมนั้น ยังว่างเปล่ามาช้านานรวมพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ตั้งอยู่ด้านหน้าบุษบกพระพุทธรูปปฏิมากรสี่พระองค์ แล้วโปรดเกล้าฯดำรัสสั่ง ให้เชิญพระฉลองพระองค์กรมสมเด็จพระศรี สударักษ์ซึ่งประดิษฐานอยู่ใน หอพระข้างในตั้งอยู่หน้าพระพุทธร จุลจักรแลพระพุทธรจักรพรรดิออกมา ยังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทั้งสองพระองค์เชิญพระพุทธรูปปฏิมากร ฉลองพระองค์กรมสมเด็จพระเทพ สูดาวดีขึ้นประดิษฐานบนกะเปาะ ชั้นบนมุ่มตวันตกเฉียงเหนือ เชิญพระพุทธรูปปฏิมากร ฉลองพระองค์ กรมสมเด็จพระศรีสударักษ์ ขึ้นประดิษฐานบนกะเปาะ ชั้นบนมุ่มตวันตกเฉียงใต้ เชิญพระพุทธรูปปฏิมากร ฉลองพระองค์ กรมพระราชวังบวร สถานภิมุขซึ่งประดิษฐานอยู่ ในพระราชวังหลังขึ้นประดิษฐานบนกะเปาะชั้นล่างมุ่มตวันตก เฉียงเหนือเชิญพระพุทธรูปปฏิมากร ฉลองพระองค์กรมหลวงศรีสุนทรเทพ ซึ่งประดิษฐานอยู่ด้านหลัง กรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ขึ้นประดิษฐานบนกะเปาะชั้นล่าง มุ่มตวันตกเฉียงใต้รวมพระ พุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ ตั้งอยู่ด้านหลังบุษบกพระพุทธร รัตนปฏิมากรสี่พระองค์หนึ่งทรง พระราชดำริเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ซึ่งเป็นประมุขกระษัตริย์เมื่อได้ เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติปราบดาภิเศก

แล้วทรงสร้างพระพุทธรูปปฏิมากร หุ้มทองคำทรงเครื่องต้นประดับเนาวรัตน์ ขึ้นสองพระองค์เป็นส่วนทรง พระราชอุทิศถวายฉลองพระเดช พระคุณสมเด็จพระบรมชนกนารถ พระเจ้าหลวงองค์หนึ่งจึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งช่างหล่อช่างทอง ให้สร้างพระพุทธรูปปฏิมากรหุ้มทองคำ ทรงเครื่องต้นประดับเนาวรัตน์สูงต่ำเท่า กับพระองค์ถวายพระนามว่า พระพุทธรณภูมิตร๑พระพุทธรังษติ๑ เป็นส่วนสร้างพระราชอุทิศถวายฉลอง พระเดชพระคุณสมเด็จพระบรม ชนกนารถพระบาทสมเด็จพระพุทธ เลิศหล้านภาไลยองค์หนึ่งเป็นส่วน พระราชกุศลในพระองค์ๆหนึ่ง เชิญมาประดิษฐานไว้ในหอพระข้างในตั้งตรงหน้าพระพุทธรจุลจักร แลพระพุทธรจักรพรรดิแทนที่ ทั้งพระฉลองพระองค์ กรมสมเด็จพระเทพสุดาวดี กรมสมเด็จพระศรีสударักษ์ แต่พระพุทธรณภูมิตร พระพุทธรังษติ สององค์นี้ยอมกว่าต่ำ กว่าพระพุทธรจุลจักร แลพระพุทธรจักรพรรดิ หนึ่งด้วยพระราช

ประสงค์ที่จะมีให้บังกัน ครั้นสูงใหญ่เท่าพระพุทธจักร พระพุทธจักรพรรดิก็จะบังกัน ไปแต่พระสององค์ซึ่ง สร้างขึ้นใหม่นี้จากพระนาม เป็นอัครอยู่ในฐานพระทั้งสององค์

อนึ่งเมื่อปีมโรง โทศก ๑๑๘๒ยังเสด็จ ดำรงอยู่ในที่พระองค์เจ้าต่างกรม เกิดความไข้คนทั้งหลาย ตายเป็นอันมากทรงสลด พระไทยสังเวชทรงรฤกถึงอนิจ ทุกขอนัตต ลักษณะ จึงปริจากพระราชทรัพย์ ทรงสร้างพระพุทธปฏิมากร ยืนหุ้มทองคำทรงเครื่องต้นประดับ เนาวรัตน์องค์หนึ่งถวาย พระนามว่าพระพุทธเจษฎา จากพระนามเป็นอัครลงที่ ฐานพระว่าศิริสุภมัสดุพระพุทธ ศักราชล่วงแล้ว๒๓๖๓ พระวัสสาประจุบันวันศุกร์ เดือน๑๒แรม๓ค่ำปีมโรงโทศก กรมหมื่นเจษฎาบดินทรง พระราชศรัทธาสรางพระพุทธปฏิมากร ห้ามสมุทรทรงเครื่องด้วยทอง ค่าน้ำแปดหนักสี่ซั่ง เจดต์าลิงสองสลึง เพื่อสลึงล่าประดับ เพชรพลอยต่างสีถวายพระนาม พุทธเจษฎาจงเป็นปัจฉัย แก่พระโพธิญาณในอนาคตกาล โฉนเกิดประดิษฐานไว้ในหอพระที่วังท่าพระ ซึ่งเป็นวังของพระองค์ท่าน เสด็จประทับอยู่แต่เดิมล่วงมาได้สี่ปี ได้เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติบรมราชาภิเศกจึงทรงสร้างพระพุทธปฏิมากร ยืนหุ้มทองคำทรงเครื่องต้นประดับ เนาวรัตน์องค์หนึ่งถวายพระนามว่า พุทธราชาภิเศกให้เป็นคู่กันกับ พระพุทธเจษฎาสูงต่ำเท่ากันจาก พระนามเป็นอัครลงที่ฐานพระว่าศิริสุภ มัสดุพระพุทธศักราชล่วงแล้ว๒๓๖๘ พระวัสสาประจุบันวันอังคาร เดือนห้าขึ้นหกค่ำปีรกาฬศก สมเด็จพระบรมธรรมภุกราชราชาธิราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พระเจ้าทรงธรรมทรง พระราชศรัทธาสรางพระพุทธปฏิมากร ห้ามสมุทรทรงเครื่อง ด้วยทองค่าน้ำแปด หนักสี่ซั่งสองตำลึง แก้วสลึงประดับเพชรพลอยต่างสีถวายพระนามพระพุทธราชาภิเศก จงเป็นปัจฉัยแก่พระโพธิญาณ ในอนาคตกาลโฉนเกิดเชิญมาประดิษฐานไว้ในหอพระน้อย แล้วโปรดเกล้าฯให้ไปเชิญ พระพุทธเจษฎามาจากวังท่าพระ ตั้งเป็นคู่กันกับพระพุทธราชาภิเศก

ภายหลังกรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีทิวงคตลงใน ปีจออัฐศก ๑๑๘๘ ทรงพระราชนัดดาริห์ว่าจะสร้างพระพุทธปฏิมากร ฉลองพระองค์แล้วจะไปไว้ที่ ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เช่นกันก็ไม่มีที่จะตั้งครั้นจะตั้ง ที่หุ้มฐานปูนตัวนอกเฉียงเหนือ ที่ตั้งพระพุทธปฏิมากรฉลองพระองค์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลกย์แต่เดิมนั้นก็ไม่สม ควรด้วยอยู่ต่ำกว่าพระพุทธปฏิมากร ฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลยครั้นจะ ตั้งที่มุมฐานปูนตัวนอกเฉียงใต้ ที่ตั้งพระพุทธปฏิมากรฉลองพระองค์ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในรัชกาลที่ ๑แต่เดิมนั้นก็ไม่สมควร ด้วยอยู่ต่ำกว่าพระพุทธปฏิมากร ฉลองพระองค์กรมพระราชวังบวรสถาน มงคลในรัชกาลที่๒ครั้นจะตั้งมุมฐานปูนด้านหลังบุษบก พระพุทธปฏิมากรด้านใดด้านหนึ่งก็ไม่สมควร ด้วยอยู่ต่ำกว่าพระพุทธปฏิมากร ฉลองพระองค์กรมพระราชวังหลัง แลพระพุทธปฏิมากรฉลองพระองค์ กรมหลวงศรีสุนทรเทพขณะนั้น อนุเวียงจันทร์เป็น ขบถจับตัวมาได้ ทั้งบุตรหลานทำโทษ

แลประหารชีวิตเสร็จแล้วจึงบริจาจากพระราชทรัพย์ ทรงสร้างพระพุทธรูปปฏิมากร ยืนหุ้มทองคำทรงเครื่องต้นประดับเนาวรัตน์ ขึ้นอีกสององค์เป็นกาลทรง แก่สินบนด้วยถวายพระนามว่า พระพุทธรชินศรีตรีโลกนารถ องค์หนึ่งพระพุทธรชินราช รั้งสรรคค์องค์หนึ่งสูงต่ำเท่ากันกับพระพุทธรเจษฎา พระพุทธรราชาภิเศกองค์ หนึ่งจากฤกพระนาม เป็นอัครรองที่ถนพระ ว่าศิริศุภมัสตฺพระพุทธร คักราชล่วงแล้ว๒๓๖๙ พระวัสสาประจุบันวันจันทร์ เดือนยี่แรมสามค่ำปีจออัฐศก สมเด็จพระบรมธรรมฤก ราชอิริราชเจ้าผู้ทรงพระคุณ ธรรมอันประเสริฐพระเจ้าทรง ธรรมทรงพระราชศรัทธาสร้าง พระพุทธรูปปฏิมากรห้ามสมุท ทรงเครื่องด้วยทองคำแปด หนักสี่ซ้งเก้าตำลึงบาทเฟื่อง ทกกกล้าประดับเพชรพลอยต่างสี ถวายพระนามพระพุทธรชินศรี ตรีโลกนารถจงเปนปัจฉัย แก่พระโพธิญาณในอนาคตกาล นั้นเกิดอีกองค์หนึ่งจากฤก พระนามลงที่ถนพระว่าศิริสุถ มัคตฺพระพุทธรคักราชล่วง แล้ว ๒๓๖๙ พระวัสสา ประจุบันวันพฤหัสบดีเดือนยี่ แรมหกค่ำปีจออัฐศกสมเด็จพระบรมธรรมฤกราชภิเศกเจ้าผู้ทรง พระคุณธรรมอันประเสริฐ พระเจ้าทรงธรรมทรงพระราชศรัทธา สร้างพระพุทธรูปปฏิมากรห้ามสมุท ทรงเครื่องด้วยทองคำน้ำแปด หนักสามซ้งสิบแปดตำลึง บาทเฟื่อง ห้ากล้าประดับเพชรพลอยต่างสี ถวายพระนามพระพุทธรชินราชรั้งสรรคค์ จงเปนปัจฉัยแก่พระโพธิญาณ ในอนาคตโน้นเกิดแล้วเชิญมา ประดิษฐานไว้ในหอพระน้อยทั้ง สองพระองค์รวมทั้งพระพุทธรเจษฎา พระพุทธรราชาภิเศกเป็นสี่พระองค์ ด้วยกันพระพุทธร ปฏิมากร ทั้งสี่พระองค์นี้ย่อมกว่าต่ำกว่าพระพุทธร ปฏิมากรฉลองพระองค์ทุกๆพระองค์ แลย่อมกว่าต่ำกว่าพระพุทธร นฤมิตรพระพุทธรรั้งสฤษดี เปนทรงพระราชอุทิศถวายแต่ กรมสมเด็จพระอมรินทรามาตย์ ไม่ได้สร้างโดยขัดขวาง ด้วยที่จะตั้งไม่สมควรฉนี้

แลทรงพระราชอุทิศถวายแต่ กรมหลวงเทพวดีองค์หนึ่ง ด้วยพระพุทธรูปปฏิมากร ฉลองพระองค์ด้วยกรมหลวงเทพวดีสร้าง ค้างไว้แต่แผ่นดินพระบาท สมเด็จพระพุทธเลิศ หล้านภาไลย ยังหาสำเร็จไม่แต่ยังมี มหาดเล็กรายงายยังกราบบังคม ทูลพระกรุณาอยู่ทุก วันด้วยเรื่อง พระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ กรมหลวงเทพวดีนั้นคือ พระยาอนุชิตชาญ ไชย(อุ่น) เดิมยังเป็นนายกวดมหาดเล็ก หุ้มแพรทูลรายงานอยู่ทุกคืน จงสิ้นรัชกาลที่๓ ก็ไม่เห็นรับสั่ง เร่งรัดอโรฤจาจะทรงพระราชดำริห์ เหนว่าจะขัดขวางด้วยที่ตั้ง จะเปนกาล สูงๆต่ำๆกันไปฉนี้ บางที่จะทรงเหน่ว่าได้ทรง พระราชอุทิศพระพุทธรูปปฏิมากร สองพระองค์ ซึ่งทรงสร้างใหม่แทนไว้ แล้วฤยังไรก็ได้ความขัด พระที่ท่าค้างอยู่นั้นก็ยังอยู่ จนทุกวันนี้แต่ยังอยู่ที่คลังทอง ฤที่ใดไม่ทราบณัดกาลที่ กล่าวถึงพระพุทธรูปปฏิมากร ฉลองพระองค์ กรมหลวงเทพวดีพระยา อนุชิตชาญไชย(อุ่น)ทูลรายงาน อยู่ทุกวันคืนไม่ขาดจนสิ้น รัชกาล ที่๓อ้างพระเจ้าราชวรวงเธอ พระองค์เจ้าบุตรีเปนพยาน ด้วยไต่ยินไต่ฟังมาด้วยกันแต่ ในสมัยโน้นภายหลังปีรگانพศ๑๑๙๙ กรมสมเด็จพระศรีสุลาไลย ทิวงคตลงครั้นถวาย พระเพลิงเสร็จแล้ว จึงทรงสร้างพระพุทธรูปปฏิมากรฉลอง พระองค์หุ้มทองคำทรงเครื่องต้น

ประดับเนาวรัตน์เป็นกาลส่วนพระราชอุทิศ ส่วนพระราชกุศลฉลองพระเดชพระคุณ ถวาย แต่สมเด็จพระบรมราชชนนี พระพันปีหลวงเสร็จแล้ว เชิญมาประดิษฐานไว้ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตั้งบนถันปูนมุมตัวนอกเฉียงเหนือ แทนที่พระพุทธรูปปฏิมากร ฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ซึ่งตั้งอยู่เดิมนั้นต่อมาทรงบ่น อยู่เนืองๆ ว่าพระควรคู้ยู่ข้างหนึ่ง ที่ตัวนอกเฉียงใต้ ที่ยังเปล่าอยู่ดูชัดๆตานัก

ภายหลังพระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอับสรสูดาเทพย์ ลิ้นพระชนม์ลง พระเจ้าลูกเธอพระองค์นี้โปรดปรานมากกว่าพระเจ้าลูกเธอ ทุกๆพระองค์ วันชกพระศพแล้ววันพระราชทานเพลิงในหลวง ทรงฝ้ารายพื้นขาวอย่าง พระบาทสมเด็จพระพุทธ ยอดฟ้าจุฬาโลกย์ทรง ผ้าลายพื้นขาวพระราชทาน สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า กรมหลวงศรีสุนทรเทพ แลรับสั่งว่าพระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ทรงสร้างพระพุทธรูปปฏิมากร ฉลองพระองค์พระราช ทานสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ กรมหลวงศรีสุนทรเทพ องค์หนึ่งบัดนี้ที่ถันปูนมุม ตัวนอกเฉียงใต้ที่ก็ย่งว่างอยู่ ควรจะสร้างพระพุทธรูปปฏิมากร ฉลองพระองค์เป็นส่วน ทรงพระราชอุทิศพระราชกุศลเฉพาะ พระเจ้าลูกเธอกรมหมื่นอับสร สูดาเทพตั้งไว้ในที่นั้น จะได้เป็นคู่กันกับพระพุทธรูปปฏิมากร ฉลองพระองค์กรมสมเด็จพระศรีสุลาไลยแลดูจะได้ไม่ ขัดตา จึงโปรดเกล้าให้สร้างพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ยืน หุ้มทองคำทรงเครื่องต้นประดับ เนาวรัตน์เสร็จแล้วเชิญขึ้น ประดิษฐานไว้บนถันปูนตัวนอกเฉียงใต้คู่กันกับพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์กรม สมเด็จพระศรีสุลาไลย พระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ ซึ่งกล่าวมานี้บางที่มีจารึกพระนามว่า เป็นส่วนของพระองค์นั้นๆบ้างสังเกตดูในชั้นต้นๆ มักไม่ใคร่จะได้จารึกเป็นอับสรลงในถัน พระต่อตอนปลายๆลงมาจึงได้ จารึกเป็นอับสรลงในถันพระ เป็นอันมากอนึ่งพระพุทธรูปปฏิมากร ฉลองพระองค์ซึ่งประดิษฐาน อยู่ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้นเป็นสองอย่างมีประ เภทต่างกันถ้าเจ้าของท่านเป็นพระบุตร พระนั้นก็ไม่มีฉิวแผ่ ออกมาแดงพระองค์อย่าง เทวดามีแต่ชายไหวชาย แครงเป็นที่สังเกต

รวมพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์ซึ่งประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ลิบพระองค์ด้วยกันพระใหญ่ สองพระองค์สำหรับแผ่นดิน ไม่ได้นับเข้าในนี้อยู่ในหอ พระน้อย๔พระองค์ แต่ที่อยู่ในหอพระใหญ่ หอพระนั้นๆไม่ใช่พระฉลอง พระองค์เป็นพระพุทธรูปปฏิมากร สำหรับแผ่นดินบ้าง พระพุทธรูปปฏิมากรพิเศษบ้าง ก็ได้ประดิษฐานอยู่ กราบเท้าทุกวันนี้ พรรณาด้วยพระพุทธรูปปฏิมากร ฉลองพระองค์แลพระพุทธรูปปฏิมากร สำหรับแผ่นดิน พระพุทธรูปปฏิมากรพิเศษ ที่หุ้มทองคำทรงเครื่องต้นประดับเนาวรัตน์ก็ยุติ แต่เท่านี้ ๆ

ประดับด้วยเทพพนมรูปครุฑ และมีฉัตรคันดาล ๕ ชั้น ๗ ชั้น ปีกแต่ถานขึ้นไปก้นองค์พระปฏิมากร

พระพุทธรูปฉลองพระองค์อย่างนี้ พระเจ้าอยู่หัวในพระบรมมหาราชวังแลพระบรมราชวัง เมื่อเวลาเสวยศิโรราชสมบัติอยู่ย้อมริบร้อนเร่งทรงสร้างขึ้นไว้ เพื่อจะให้เปนพระเกียรติ - - ยศสืบไปภายหน้าทุกพระองค์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย ได้ทรงสร้างพระองค์นี้ไว้ถึงสามพระองค์ๆ หนึ่งคือพระฉลองพระองค์เดิมของสมเด็จพระบรมมหาไปยกาธิบตีทรงสร้างแล้วลงรักปิดทองประดิษฐานไว้ในวัดสุวรรณดารารามกรุงเก่า จึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกยเมื่อได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ทรงพระราชดำริที่จะสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมมหาไปยกาธิบตีซึ่งเปนสมเด็จพระบรมชนกนารถ จึงมีพระราชโองการดำรัส ให้ไปเชิญพระพุทธรูปฉลองพระองค์นั้นมาแล้ว ให้ประวิสัยชरणซ่อมแปลงแก้ไขให้งามดีแล้วหุ้มทองคำแดงทั้งพระองค์ ทรงเครื่องตั้งลงยาราชาวดีประดับพลอยต่างๆ แลมีถานมีฉัตรพร้อมทุกอย่าง ดังว่ามาแล้วนั้นสำเร็จแล้ว ถวายพระนามว่าพระพุทธจักรพรรดิพระองค์ ๑ เปนพระฉลองพระองค์ของสมเด็จพระบรมมหาไปยกาธิบตี

แล้วทรงสร้างพระฉลองพระองค์อีกคู่หนึ่งโดยอย่างใหม่ ไม่มีปีกแลครีพระกรอย่างโบราณ ยกอย่างให้มีอาการพระพุทธรูปทรงจีวรแต่พระอังสาเดียว มีผ้าพาดสังเขปเพื่อจะทรงเครื่องตั้งให้แนบเนียนสนิทเรียบร้อยเต็มตามที่ พระฉลองพระองค์ทั้งสองนั้น ก็ทรงเครื่องตั้งลงยาราชาวดีเต็มบริบูรณ์ แลมีถานมีฉัตรโดยอย่างดังว่ามาแล้วเหมือนกัน พระพุทธรูปสองพระองค์นั้น พระองค์หนึ่งเครื่องประดับนั้นมีพลอยแต่ล้วนเพชร จึงได้ถวายพระนามว่าพระพุทธเพชรรัตน อีกพระองค์หนึ่งทรงเครื่องประดับฝังพลอยต่างๆ ทั้ง ๙ อย่าง จึงได้ถวายพระนามว่าพระพุทธเนาวรัตนฯ นี้ ทรงสร้างแล้วให้ประดิษฐานไว้อยู่กับพระมหาพุทธรัตนปฏิมากรแก้ว ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่พระพุทธจักรพรรดิแลพระพุทธเพชรรัตนนั้นให้ประดิษฐานไว้ในหอพระเทพาติเทพยพิมานที่นมัสการฝ่ายใน ฯ

เพราะเหตุที่ธรรมเนียมนี้มีมา จึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย ได้ทรงสร้างพระพุทธรูปฉลองพระองค์ๆ หนึ่ง ตามธรรมเนียมนั้น แล้วทรงพระราชอุสาหะเสด็จพระราชดำเนินไปยังโรงการ ทรงตีเตียนแก้ไขพระภักตรแลส่วนพระองค์ ด้วยพระราชประสงค์จะให้ดีให้งามให้วิเศษกว่าพระฉลองพระองค์ ของพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมมหาราชวังในพระบรมราชวังแลเจ้านายอื่นๆ ไม่มีที่สู้ได้ ทรงพระราชดำริห์ตรึตรองให้ช่างเขียนลายตัวอย่างยักๆ เยื้องๆ ไปแล้วให้จัดซื้อหาเพชรแลพลอยดีๆ ครีต่างกันล้วนพลอยสีลา

มาให้ช่างจรในได้ที่ ในหลุมพลอยเครื่องประดับให้เป็นเครื่องกุดันล้วนทั้งพระองค์ไม่มีลายลงยาข้างด้านหน้า- - - มีลายลงยาแต่หลังตัวกระนกแลพื้นผ้าทิพย์ แล้วประดับประดาเพิ่มเติมด้วยเครื่องเพชรเรือนนอกต่างๆ มากมายยิ่งนัก เพลิดเพลินพระราชหฤทัยไปแต่ในที่ จะประดับพระฉลองพระองค์ เพราะเป็นของใหญ่จะคิดประดับประดาเพิ่มเติม ให้ดีให้งามไปตามพระราชประสงค์

การในพระฉลองพระองค์นั้นเป็นอันเสร็จลงในปลายปีเมียนกษัตริย์จัตวาศก^{๑๔} (รูปครุฑ) ศักราช ๑๑๘๔ ตรงกับปีมีศกศตศักราช ๑๘๒๒ ก็ในต้นปีเมียนกษัตริย์จัตวาศก^{๑๔} นั้น ได้มีการพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร พระที่นั่งใหม่ในส่วนขวา ในการพระราชพิธีนั้นได้เชิญพระพุทธรูปปฏิมากรแก้วผลึกมาประดิษฐานทำสักการบูชาบนพระแท่นที่พระบันทม เป็นประมุขมหามงคลพัศดุประเวศ ในเวลาพระราชพิธีนั้นจึงทรงพระราชดำริห์ว่า ชนโบราณบางพวกย่อมว่ามาว่าเมื่อขึ้นเรือนใหม่ ให้เชิญพระพุทธรูปทองเงินขึ้นก่อนเป็นมงคล คำที่ว่ามานั้นก็ชอบกลควรจะเป็นการของผู้ดีมีสมบัติแลประสาทศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธรูปรัตนของประเสริฐกว่าสิ่งทั้งปวงในโลกย โดยทางธรรมเหมือนหนึ่งแก้ว ทอง เงิน เป็นของประเสริฐในโลกียทรัพย์ ก็ลัทธิที่ให้อาณาเข้าเปลือก ถั่ว งา แลผักเขียวแลอื่นๆ ขึ้นเรือนใหม่ก่อนนั้น คิดดูเหนเป็นตำราของชีพ้อพราหมณ์ ฤาไพโรชาวไร่ ชาวนา ไป ก็ในการเฉลิมพระราชมณเฑียรครั้งนี้ ได้เชิญพระพุทธรูปปฏิมากรแก้วผลึกขึ้นบนพระราชมณเฑียรเป็นประมุขมหามงคลพัศดุประเวศตั้งนี้ก็เป็นที่อยู่แล้ว แต่ถ้าได้พร้อมทั้งสามสิ่ง คือพระพุทธรูปแก้ว แลทองเงินด้วยจะต้องตำราดีกว่าสิ่งเดียว แต่ครั้งนี้ก็ยังไม่มียพระพุทธรูปทองเงิน ที่มีประมาณแลล้นฐานอาคารได้สำหรับกับพระพุทธรูปปฏิมากรแก้วผลึก มาตั้งด้วยกันให้สมควร จึงได้ตั้งแต่พระองค์เดียว

เพราะพระราชดำรินี้จึงได้มีพระราชโองการให้ช่างหุ่นรูปพระพุทธรูปเสตนั่งสมาธิมีล้นฐานประมาณเท่า แลมีอาคารคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปปฏิมากรแก้วผลึก ๔ พระองค์ แลถ่านพระ ๔ พระองค์นั้น ก็ให้เป็นอย่างเดียวกันกับถ่านพระพุทธรูปปฏิมากรแก้วผลึกนั้น ครั้นหุ่นเสร็จแล้วทรงหล่อพระพุทธรูป ด้วยทองคำพระองค์หนึ่ง นากพระองค์หนึ่ง เงินพระองค์หนึ่ง เมฆพัดพระองค์หนึ่ง เพื่อจะให้เป็นอย่างแล้วด้วยโลหศรีต่างกันได้สำหรับกับพระพุทธรูปปฏิมากรแก้วผลึก พระพุทธรูปสามพระองค์ คือ ทอง นาก เงิน นั้น หล่อคราวเดียวกันก็สำเร็จบริบูรณ์ แต่พระพุทธรูปเมฆพัดนั้น เมื่อแกะออกจากพิมพ์ดิน ก็ร้าวรานกระจ่ายไปสิ้นต้องกลับหุ่นทำไปใหม่ แต่แทนถ่านพระทั้ง ๔ นั้น หล่อด้วยทองสำฤทธิเหมือนกับกับแทนถ่านพระพุทธรูปปฏิมากรแก้วผลึก ครั้นช่างแต่งตัวพระพุทธรูปสามพระองค์แลแทนถ่านนั้นสำเร็จแล้ว ก็มีพระราชโองการให้หุ้มแทนถ่านด้วยทองคำแลผ้าล้น

ถัด ประดับพลอยเป็นลายกุณฑ์ แลเครื่องเรือนเพชรอย่างนอกต่างๆ ซึ่งเหลือจากที่ประดับไว้ ในพระฉลองพระองค์นั้น แลให้มีฉัตรคั่นก้านทองคำลงยาราชาวดีเป็นเครื่องกัน ทำให้ลม้ายคล้ายเหมือนกันกับ ฉัตร ะ แลแทนถานพระพุทธรูปปฏิมากรแก้วผลึก เพื่อจะให้ได้สำหรับกัน โดยพระราชดำหริที่กล่าวมาแล้วนั้น ฯ

การพระพุทธรูปสามพระองค์ ก็เป็นเสร็จสำเร็จแล้วลงพร้อมกับพระพุทธรูปฉลองพระองค์ ในเดือนสิบปีมแมเบญจศก^{๑๕} (รูปครุฑ) ศักราช ๑๑๘๕ ตรงกับปี คฤสศศักราช ๑๘๒๓ จึงได้มีพระราชโองการให้เชิญพระพุทธรูปฉลองพระองค์มาประดิษฐาน ตั้งลงในท่ามกลางห้องพระโรงพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน แวดล้อมด้วยเครื่องสักการบูชาล้วนแล้วด้วยแก้วแลทอง แลเงิน เป็นมหาเศวตฉัตรบุชชา แลมีเครื่องนานาวิธมาลาแลรูปปักชาชาติต่างๆ ห้อยแขวนเต็มทั่วไปทั้งห้องพระโรงทำเป็นพุทธรูปบูชา ครั้งนั้นมีพระราชโองการให้ประดิษฐานตั้งพระพุทธรูปปฏิมากรทอง พุทธรูปปฏิมากรนาก พุทธรูปปฏิมากรเงิน ทั้งสามพระองค์ที่เป็นของแล้วลงใหม่เป็น ๔ กับทั้งพระพุทธรูปปฏิมากรแก้วผลึกด้วยกันนั้น บนแท่นน้อยที่ทำขึ้นรับในมุมทั้ง ๔ แห่งพระพุทธรูปฉลองพระองค์ ซึ่งดำรงอยู่ในท่ามกลางนั้น จึงได้ทรงบำเพ็ญการพระราชกุศล เป็นมหากรรมฉลองพระพุทธรูปปฏิมากรทั้ง ๕ พระองค์นั้น ๗ วัน ตั้งแต่วัน ๒๓^{๑๐} ค่ำ ไปจนวัน ๒๓^{๑๑} ค่ำ ปีมแมเบญจศก ศักราช ๑๑๘๕ เป็นปีที่ ๑๕ ในรัชกาลจึงได้เสร็จการ

ในการฉลองครั้งนี้ได้พระราชทานไตรยจิวบริวารไทยธรรมต่างๆ แก่พระสงฆราชาคณะทุกรูป แลพระสงฆเถรานุกรม พระสงฆอันดับ บันดาที่เป็นจำพวกเรียนพระคำภีร์มีอยู่ในพระอารามหลวง ๕๐๐ ได้รับพระราชทานหมดด้วยกัน แล้วได้พระราชทานเงินแก่ราษฎรที่มีอายุ ๗๐ ปีขึ้นไปเสมอคนละบาททั่วทั้งพระนคร ในการมงคลพระพุทธรูปปฏิมากรมหากรรมอันนี้ได้ทรงถวายพระนามพระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์นั้นว่า พระพุทธรูปนิมิต เพราะเหตุที่ทรงพระราชดำริหาว่าพระพุทธรูปเจ้าที่จะทรงเครื่องประดับอย่างนี้ไม่มี เป็นแต่เวลาที่พระองค์จะทรงทรมานผู้หนึ่งผู้ใดแล้วจะทรงนฤมิตโดยพุทธฤทธิ์วิสัยให้เหนือดังนี้เท่านั้น ครั้นการฉลองสมโภชเสร็จแล้ว ก็มีพระราชโองการให้เชิญพระพุทธรูปเนาวรัตน์ฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย เข้ามาประดิษฐานไว้ในหอพระเทพาติเทพยพิมานไว้เป็นคู่กับพระพุทธรูปนิมิต แลพระพุทธรูปปฏิมากรแก้วผลึก แลพระพุทธรูปปฏิมากรทอง พระพุทธรูปปฏิมากรนาก พระพุทธรูปปฏิมากรเงิน ทั้ง ๔ พระองค์ ก็ให้เชิญเข้ามาประดิษฐานไว้ในหอพระเทพาติเทพยพิมานด้วยกัน แลทรงบริจาคสร้างเครื่องราชูปโภคยทุกสิ่งอัน คือพานพระศรี พระสุพรรณภิงคารพระมณฑป พระสุพรรณศรีพระสุพรรณราช พระสุพรรณภาชนน้อยใหญ่ แลพานเครื่องชำระพระหัตถ์ พระมหาสังฆทักษิณาวัตร ชั้นสูงพระภักตร์ แลพานเครื่องพระสำออง ฆัมกรกแลพานเครื่องพระยาม แลพระสุพรรณปาฏิ

ราวผ้าชำระพระภักตร์ ถาดพระสุธารศ โถพระบังคน ล้วนเป็นเครื่องทองคำลงยาราชาวดี
โดยมาก แล กาเวียนเงินถมยาดำคู่หนึ่งพานทองสองชั้นรองเข้าบิณฑบูชา ะ อีกรพระกลด
พระแล้จามรี แลพัชนีธารพระกรฉลองพระบาท บันดาเป็นเครื่องราชูประโภคยบริภัณฑ์
สรรพสิ่งทั้งปวง ทรงบริจาคนพุทธบูชาไว้ในหอพระเทพาติเทพยพิมานที่นมัสการข้างใน
แล้วทรงจัดการทนุบำรุงตกแต่งแก้ไขให้ดีขึ้น แลเพิ่มเติมประดับประดาด้วยเครื่องสักการ
บูชาน้อยใหญ่ ล้วนแล้วด้วยแก้วแลทองโดยมาก

หมายเหตุ : ต้นฉบับยังมีต่อแต่คัดเฉพาะเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับบทความเรื่องนี้